

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TARİKAT VE MEHDİ ALGISİ:
İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

ÖMER ÇAM

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HASAN KAPLAN

İSTANBUL, 2021

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TARİKAT VE MEHDİ ALGISI:
İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

ÖMER ÇAM

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HASAN KAPLAN

İSTANBUL, 2021

TEZ ONAY SAYFASI

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Din Bilimleri alanında Yüksek Lisans Derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri

Unvan – Ad Soyad

Kanaati

İmza

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Bu tezin İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Teslim Tarihi

Mühür/İmza

ÖZ

TARİKAT VE MEHDİ ALGISI: İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME

Çam, Ömer

Din Bilimleri Yüksek Lisans Programı

Öğrenci Numarası: 177034005

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0002-3573-0690

Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası: 10417082

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Kaplan

Haziran 2021, 99 sayfa

Kurtarıcı inancının dünya üzerindeki birçok kültürde ve inanç sisteminde var olduğu bilinmektedir. Bu inanç, İslam dininde tarikat ve cemaat gibi dinî gruplarda güçlü bir şekilde görülmektedir ve özellikle tasavvuf düşüncesinin halk inancının oluşumunda etkili olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye’de dinî eğitimin sistematik bir şekilde verildiği ilahiyat fakültelerinde okuyan öğrencilerin dinî algıları, bazı noktalarda halk inancı ile farklılık göstermektedir. İlahiyat fakültesi eğitiminin, öğrencilerin tarikat ve mehdi algısını nasıl etkilediğini ölçmek amacıyla bir anket geliştirilmiştir. Anket çalışması, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’nin hazırlık, 1. sınıf, 2. sınıf, 3. sınıf ve 4. sınıfında eğitim gören 467 öğrenciyle çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda ilahiyat eğitiminin mehdi inancını zayıflattığı görülürken öğrencilerin tarikatlara yaklaşımlarının sınıf düzeyi arttıkça olumlu yönde değiştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehdi, kurtarıcı inancı, tarikat, dinî gruplar

ABSTRACT

THE PERCEPTION OF THE TARIQA AND MAHDI: A STUDY ON THE STUDENTS OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Çam, Ömer

MA in Religious Studies

Student ID: 177034005

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0002-3573-0690

National Thesis Center Reference Number: 10417082

Thesis Supervisor: Prof. Hasan Kaplan

June 2021, 99 pages

Messianism is known to exist in many cultures and belief systems around the world. This belief is strongly observed in religious groups such as sect and tariqa in the religion of Islam, and it is estimated that especially Sufism was effective in the formation of popular faith. The religious perceptions of students studying at theology faculties where religious education is systematically given in Turkey differ from the popular belief at some points. A survey was developed to measure how the education of the faculty of theology affects students' perception of the tariqa and the Mahdi. The survey was conducted online with 467 students studying in the preparatory, first, second, third and fourth classes of Istanbul University Faculty of Theology, Marmara University Faculty of Theology, Recep Tayyip Erdoğan University Faculty of Theology and Uşak University Faculty of Islamic Sciences. As a result of the research, it was observed that theology education weakened the Mahdi faith, and it was found that the students' approach to the tariqas changed positively as the grade level increased.

Keywords: Mahdi, Messianism, tariqa, religious groups

TEŞEKKÜR

Bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Hasan Kaplan'a ve yüksek lisans eğitimim boyunca bana destek olan tüm hocalarıma teőekkürlerimi sunarım. Tezimin hiçbir aşamasında beni yalnız bırakmayan aileme, sevgisiyle bana güç veren biricik eşim Zeynep Celile Çam'a sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Ömer Çam

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
BÖLÜM I GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Problemi.....	2
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Amacı.....	3
1.5. Araştırmanın Kapsamı	3
1.6. Araştırmanın Planı	4
1.7. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Teknikleri	4
1.8. Evren ve Örneklem	5
1.9. Araştırmanın Güvenilirliği ve Geçerliliği	6
1.10. Araştırmanın Hipotezleri.....	6
BÖLÜM II BİR İNANÇ MESELESİ OLARAK MEHDİLİK VE TARİKAT OLGUSU.....	7
2.1. Bir İnanç Meselesi Olarak Mehdilik.....	7
2.1.1. Beklenen Kurtarıcı İnanıcı ile İlgili Temel Kavramlar.....	8
2.1.1.1. Mehdi	8
2.1.1.2. Mesih.....	8
2.1.1.3. Deccal	9
2.1.2. Kurtarıcı İnancının Kaynağı ile İlgili Görüşler	10
2.1.2.1. Kurtarıcı İnancının Fikrî Kaynağı ile İlgili Görüşler.....	10

2.1.2.2.	Kurtarıcı İnancının Coğrafi Kaynağı ile İlgili Görüşler	11
2.1.3.	Kurtarıcının Ne Zaman Geleceği ile İlgili Görüşler	12
2.1.4.	Kurtarıcı Kişinin Özellikleri.....	13
2.2.	Vahiy Dinlerinde Kurtarıcı İnanıcı	13
2.2.1.	Yahudilikte Kurtarıcı İnanıcı.....	13
2.2.2.	Hristiyanlıkta Kurtarıcı İnanıcı.....	14
2.2.3.	İslamiyet'te Kurtarıcı İnanıcı	16
2.2.3.1.	İslamiyet'te Mehdi İnancının Kaynağı ile İlgili Görüşler	17
2.2.3.2.	Kur'an ve Hadislerde Mehdi.....	19
2.2.3.3.	Ehl-i Sünnet'e göre Mehdi.....	20
2.2.3.4.	Şia'da Mehdilik	21
2.2.3.5.	İslam Tarihinde Mehdilik Hareketleri	22
2.3.	Dinî Bir İnanç Meselesi Olarak Tarikat Olgusu ve Mehdilik	24
2.3.1.	İslamiyet'te Tarikat Olgusu.....	25
2.3.2.	Dinî Grupların Psikolojik ve Sosyolojik Çerçevesi.....	27
2.3.2.1.	İnsan Psikolojisi Açısından Tarikat Olgusu	28
2.3.2.2.	Tarikatların Sosyal Fonksiyonu	29
2.3.2.3.	Halk İnancında Kurtarıcı Algısı	30
2.3.3.	Diyanet'in Tarikatlara ve Mehdi İnancına Yaklaşımı	31
2.3.4.	İlgili Çalışmalar	33
BÖLÜM III BULGULAR.....		37
3.1.	Demografik Bulgular.....	37
3.2.	Katılımcıların Tarikat Algılarına Dair Bulgular	45
3.3.	Katılımcıların Mehdi Algılarına Dair Bulgular	60
3.2.	Katılımcıların Müfredatın Yeterli Olup Olmadığına Dair Görüşleri	71
BÖLÜM IV SONUÇ VE DEĞERLENDİRME		74
REFERANSLAR		80

EKLER.....	85
EK A: Anket Formu	85
EK B: Etik Kurul Onayı.....	92
EK C: Çalışma Yapılan Okulların Kontenjanları.....	93
EK D. 1: İlahiyat Programları ve Kontenjanlar	94
EK D. 2: İslami İlimler Programları ve Kontenjanlar	97
EK D. 3: İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri Toplam Kontenjanları.....	98
ÖZGEÇMİŞ	99

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3. 1. Cinsiyet Dağılımı	37
Tablo 3. 2. Yaş Dağılımı	38
Tablo 3. 3. Medeni Durum Dağılımı	38
Tablo 3. 4. Ortalama Hane Geliri Dağılımı.....	39
Tablo 3. 5. Mezun Olunan Lise Dağılımı	39
Tablo 3. 6. Öğrencilerin Babalarının Eğitim Düzeyi.....	39
Tablo 3. 7. Öğrencilerin Babalarının Eğitim Düzeyleri ile Türkiye Karşılaştırması..	40
Tablo 3. 8. Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Düzeyi	41
Tablo 3. 9. Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Düzeyleri ile Türkiye Karşılaştırması .	41
Tablo 3. 10. Üniversite Öncesi Yaşanılan Yerleşim Birimi Dağılımları	42
Tablo 3. 11. Üniversite Öncesi Yaşanılan Bölge Dağılımları.....	42
Tablo 3. 12. Üniversite Dağılımları.....	43
Tablo 3. 13. Sınıf Dağılımları.....	44
Tablo 3. 14. Üniversite Eğitimi Sırasında Kalınan Yer	44
Tablo 3. 15. Ailede Tarikatlara Mensubiyet Oranı.....	45
Tablo 3. 16. Dinî Bilginin Kaynağı	45
Tablo 3. 17. Tarikata Mensubiyet Oranı	46
Tablo 3. 18. Tarikata Mensubiyet Oranının Sınıf Ayrımına Göre Dağılımı.....	47
Tablo 3. 19. Tarikata Mensubiyet Oranlarının Üniversite Öncesi En Uzun Süre Yaşanılan Yerleşim Birimine Göre Dağılımı	48
Tablo 3. 20. Tarikata Mensubiyet Oranlarının Üniversitelere Göre Dağılımı	49
Tablo 3. 21. Üniversite Dağılımlarının Hane Gelirine Göre Dağılımı	49
Tablo 3. 22. Üniversite Dağılımlarının Üniversite Öncesi Yaşanılan Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı	50
Tablo 3. 23. Tarikata Mensubiyet Oranlarının Hane Gelirine Göre Dağılımı	52
Tablo 3. 24. Tarikata Sempati Oranı.....	52
Tablo 3. 25. Takip Edilen/Örnek Alınan Din Adamı veya Dinî Lider Oranları	55
Tablo 3. 26. Tarikatlar Ölçeği	56
Tablo 3. 27. Mehdi ve Deccal'e İnanma Oranları	60
Tablo 3. 28. Mehdi ve Deccal'e İnanma Oranlarının Sınıf Ayrımına Göre Dağılımı	61
Tablo 3. 29. Mehdi ve Deccal'e İnanma Oranlarının Üniversite Öncesi En Uzun Yaşanılan Yerleşim Birimine Göre Dağılımı	61

Tablo 3. 30. Şu Anda Dünyada Mehdi ve Deccal'in Olduğuna İnanma Oranı.....	64
Tablo 3. 31. Mehdi ve Deccal İncınının Kaynağı	66
Tablo 3. 32. Gelecekte Mehdi veya Deccal'in Ortaya ıkacağına Olan İnanç Oranı	67
Tablo 3. 33. İlahiyat Eğitiminin Mehdi ve Deccal İnançlarına Etkisi	69
Tablo 3. 34. Mehdi ve Deccal ile İlgili Görüşler	70
Tablo 3. 35. İlahiyat Müfredatı ile İlgili Görüşler	71

SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Çev.	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dü.	Düzenleyen
Hız.	Hazreti
ö.	Ölüm Tarihi
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	ve benzeri

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Mehdilik olgusu, yüzyıllardır süregelen çeşitli inanç sistemlerinin bir parçası olarak farklı isimlerle kendine yer bulmuş ve toplumların, karşılaştıkları güçlüklerle başa çıkmaları için bir dayanak görevi görmüştür. İnsan, yaradılışı gereği zor zamanlarında kendisine uzatılacak bir ele ihtiyaç duyar ve bu elin geleceği ihtimali bile onun dayanma gücünü artırır. Dolayısıyla kurtarıcı inancının yaygınlığının en önemli sebebinin “insan” olduğu söylenebilir. İnsanlar savaş dönemlerinde, kıtlık dönemlerinde, kırılma etkisi yaratan büyük toplumsal olaylarda psikolojik olarak bir kurtarıcı beklentisi içine girmiş ve hatta bazı toplumlarda kurtarıcılık iddiasıyla ortaya çıkan kişilere inanıp onları güçlüklerden, kötü şartlardan kurtaran liderlerinin mehdi olduğunu düşünüp onu yüceltmişler ve bu inançla liderlerinin peşinden gitmişlerdir.

Mehdi inancı Mezopotamya'dan beri farklı şekil ve isimlendirmelerle geçmişten günümüze birçok toplumda var olmuştur. Farklı toplumların ortaya çıkardığı mehdi profilleri, ortaya çıkışları açısından büyük oranda benzerlik gösterebilir de her birinin kendi kültüründen ve o coğrafyadaki kadim kültürlerden izler taşıdığı da bilinen bir gerçektir. İslam öncesi dönemde çeşitli uygarlıklarda mevcut olan kurtarıcı figürü, İslamiyet sonrası dönemde de varlığını sürdürmüştür. İslamiyet ile birlikte yaşanan toplumsal ve siyasi olayların akabinde çeşitli mehdilik iddiaları ortaya atılmış ve bu iddialar Müslüman toplumları farklı şekillerde etkilemiştir. İslamiyet'teki mezheplerin ve o mezheplerin bünyesindeki tarikatların dahi mehdilik ile ilgili görüşleri de birbirinden farklıdır. Kısaca bütün dinlerde olduğu gibi İslam dininde de geniş yer alan mehdilik olgusu, bu çalışmanın ana konusunu oluşturur.

1.2. Araştırmanın Problemi

Her bilimsel çalışma bir durumu ortaya koymak, bir soruya cevap vermek veya bir problemi çözmek için yapılır. Bu çalışmada İslam dininde mehdi inancı, tarikatlar ile ilişkilendirilerek ilahiyat fakültesi öğrencileri üzerinden sorgulanacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın temel problemini “İlahiyat fakültesi öğrencilerinin, aldıkları eğitim ile tarikat olgusuna bakış düzeyleri ve mehdilik algıları arasında nasıl bir ilişki vardır?” sorusu oluşturmaktadır. Özellikle beş yıllık ilahiyat eğitimi süreci içinde öğrencilerin mehdi inancı durumları ile tarikat ilişkilerinde sınıf ayrımında meydana gelen farklılaşmalar, ilahiyat eğitiminin, öğrencilerin mehdi algısı ve tarikat ilişkisi üzerindeki etki düzeyini bize gösterecektir. Yukarıdaki temel sorun aşağıdaki alt sorular ile ayrıntılı olarak sorgulanmaya çalışılacaktır.

1. İlahiyat eğitiminin, öğrencilerin tarikat ve mehdi algısına nasıl bir etkisi vardır?
2. Üniversiteden önceki hayatının en uzun dönemini geçirdiği yeri köy, kasaba, ilçe olarak tanımlayan öğrencilerin mehdi inancı ve tarikatlara mensubiyet oranı ile üniversiteden önceki hayatının en uzun dönemini geçirdiği yeri şehir ve büyükşehir olarak tanımlayan öğrencilerin mehdi inancı ve tarikatlara mensubiyet oranı arasında bir fark var mıdır?
3. Ebeveynlerin eğitim seviyesi ile öğrencilerin tarikat ve mehdi algısı arasında bir ilişki var mıdır?
4. Ailelerin ortalama hane gelirinin, öğrencilerin tarikat ve mehdi algısına bir etkisi var mıdır?
5. Ailede herhangi birisinin tarikata mensup olması öğrencilerin tarikat ilişkilerini ne kadar etkilemektedir?
6. İmam hatip eğitiminin, öğrencilerin tarikat ve mehdi algısına bir etkisi var mıdır?
7. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin cinsiyeti ile tarikat ve mehdi algıları arasında bir ilişki var mıdır?
8. Öğrencilerin eğitim aldıkları üniversite ile tarikat ve mehdi algıları arasında bir ilişki var mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Mehdi inancı dünya üzerinde yaygın bir inanç olması, bazı tarikat liderlerinin kendilerini mehdi ilan etmesi veya müritlerinin onun mehdi olduğuna inanması sonucu ve özellikle günümüzde bazı insanların mehdilik iddiasıyla ortaya çıkması sonucu sık sık gündemi meşgul etmektedir. Bu olayların tarikat, ilahiyat ve Diyanet üçgeninde bir takım tartışmaları beraberinde getirdiği de bilinmektedir. Böyle dönemlerde ilahiyatçıların fikirleri merak edilmekte ve ilahiyat eğitimi sorgulanmaktadır. Bu araştırmada temel amaç, İlahiyat eğitiminin öğrencilerin mehdilik ve tarikatlara bakış açısı üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkisi olup olmadığını saptamaktır. Dolayısıyla çalışmanın problemini oluşturan temel sorumuz sadece akademik camianın ilgi alanına giren bir konu değil, yaşadığımız toplumsal tartışma konuları ile de doğrudan ilişkilidir. Mehdilik üzerine sayısız çalışma yapılmasına karşın özellikle bu konuyu ele alan çalışma sayısının sınırlılığı göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmanın önemli bir ihtiyaca/soruya cevap verme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

1.4. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, bir inanç sorunu olarak mehdi inancı ile tarikat olgusunu tarihsel, kültürel ve dinî çerçevesi ile ilahiyat fakültesi öğrencilerinde mehdi ve tarikat algısını bir yüksek lisans çalışması kapsamında ortaya koymaktır.

1.5. Araştırmanın Kapsamı

Bilimsel çalışmalarda, çalışma konusunun sınırlarını çalışmanın probleminin çizdiği bilinen bir husustur. Bilimsel çalışmaların amacı bir probleme çözüm yolları geliştirmektir. Dolayısıyla konunun sınırlarını da bu problem ile doğrudan nedensellik ilişkisi içinde olan ana ve alt konular oluşturur. Çalışmanın temel problemi "ilahiyat öğrencilerinin tarikat ilişkileri ve mehdi algıları ve bu iki olgu üzerinde ilahiyat eğitiminin etkisi" olmakla birlikte Mehdilik olgusu, tarihçesi, farklı dinlerdeki yeri, farklı kültürlerdeki kurtarıcı olgusu, kurtarıcı fikrinin psikolojik temelleri ile birlikte kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca tarikat kavramı, Türkiye'deki tarikatlar, tarikatların mehdi inancı, ilahiyat fakültesinde okuyan öğrencilerin tarikatlara ve

mehdi olgusuna bakış açısı ve ilahiyat eğitiminin, öğrencilerin bu olgulara yaklaşımına olan etkisi de bu tezin ana çerçevesini oluşturacaktır. Kısaca bu araştırmanın kapsamı, bir inanç sorunu olarak mehdi inancının tarihsel, kültürel ve dinî çerçevesini ortaya koyarak ilahiyat fakültesi eğitiminin halk inancı üzerindeki etkisini mehdi inancı üzerinden ölçmek ile sınırlı tutulmuştur.

1.6. Araştırmanın Planı

Çalışmanın ilk bölümünde, yapılan araştırmanın konusuna, problemine, önemine, kapsamına, araştırmanın planına, amacına ve kullanılan araştırma metoduna değinilecektir. Çalışmanın ikinci bölümü, araştırmanın kavramsal çerçevesini ve yapılan araştırmaların bir özeti mahiyetinde olan literatür taramasını içermektedir. Bu bölümün ilk kısmında mehdiliğin tanımı, farklı kültürlerde ve dinlerdeki yapısı, tarihçesi ve kaynağı; ikinci kısmında ise mehdi inancının Türkiye’deki psikolojik ve sosyolojik altyapısı, Türkiye’deki tarikatların mehdilik algısı ve ardından son olarak mehdilik ile ilgili yapılan çalışmalar incelenecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ilahiyat fakültesi öğrencileri üzerine yapılan araştırmanın bulguları ve analizi rapor edilecektir. Çalışmanın “Sonuç ve Değerlendirme” kısmında araştırmanın sonucu olarak ilahiyat eğitimi alan öğrencilerin bu eğitim sonucunda mehdilik ve tarikat olgularını anlayış biçimlerinin değişip değişmediği, eğer değişim olduysa bunun hangi yönde olduğu, demografik değişkenlerin mehdi inancına etkisinin olup olmadığı ve bu inancın tarikatlarla olan ilişkisi ortaya koyulacaktır.

1.7. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Teknikleri

Bu araştırma nicel araştırma yöntemi ile yapılmıştır. Araştırma sürecinde veriler kaynak tarama tekniği ve anket tekniği ile elde edilmiştir. Araştırmada öncelikli olarak kapsamlı bir kaynak çalışması yapılmış, ardından uygun kaynaklar incelenmiştir. Araştırmanın ikinci bölümü bu kaynaklara dayanılarak yazılmıştır. Üçüncü bölüm ise ilahiyat fakültesi öğrencileriyle anket tekniğiyle yapılmış bir alan araştırması ile ilgili bulguları içermektedir. Anket çalışması pandemi sebebiyle yüz yüze yapılamamış, çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Anket soruları, çoktan seçmeli ve likert tipi sorular şeklinde düzenlenmiştir. Elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiş ve ardından frekans testleri ile çapraz testler yapılmıştır. Bunun yanında uygun

sorular arasındaki ilişkiler ölçmek adına Bağımsız Örneklem T- Testi, Anova Testi ve korelasyon analizleri yapılmıştır. İstatistiksel açıdan tüm testler anlamlı bir sonuç vermese de şüphesiz ki çalışmanın temel sorunu kapsamında sosyolojik olarak değerlendirilmeye değer analizlere bulgular kısmında yer verilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, araştırma problemini kesin yasalar halinde çözmeye iddiasında olmayıp sadece ulaşabildiğimiz dört fakülte öğrencileri ile sınırlı düzeyde bir durum tespiti yapmayı amaçlamaktadır.

1.8. Evren ve Örneklem

Türkiye'deki ilahiyat fakültesi öğrencileri bu araştırmanın genel evrenini oluşturmaktadır. Tarihsel, kültürel ve bölgesel özellikleri göz önüne alındığında bölgesel ayrıma dayalı olarak Türkiye evrenini temsil etme kabiliyeti olduğu düşünülen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne gerekli başvurular yapılmış ancak Ankara Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi ve Çukurova Üniversitesi'nden olumlu/olumsuz herhangi bir yanıt alınamamıştır. Dicle Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi'nden olumlu yanıt alınmasına rağmen anket çalışmasına katılan öğrenci sayısı istatistiksel açıdan yeterlilik sağlayamadığı için bu üniversitelerden alınan sonuçlar da çalışmaya dahil edilmemiştir. Dolayısıyla araştırmanın çalışma evreni İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi ile sınırlı kalmıştır. Söz konusu dört fakültenin hazırlık, 1, 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerinden anket çalışmamıza cevap veren öğrenciler, çalışmamızın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızın ülkemizde bulunan bütün ilahiyat fakültesi öğrencilerini temsil etme iddiası yoktur. Sadece dört fakülte ile sınırlı bir durum tespiti olarak belki bir kısım projeksiyonlar yapmamıza katkı sağlayabilir.

1.9. Araştırmanın Güvenilirliği ve Geçerliliği

Bu araştırmada ortaya konulan bilgilerin güvenilirliği, çalışma süreci içinde araştırmada kullanılan kaynakların güvenilirliği, araştırmacının gösterdiği titizlik ve anket sorularına verilen cevapların doğruluk derecesi ile sınırlıdır. Bu araştırmada ortaya konulan bilgilerin geçerliliği ise anket çalışmasını uyguladığımız 467 öğrenciyle ve anket çalışmasının uygulandığı 25 Mart 2021-25 Nisan 2021 tarih aralıkları ile sınırlıdır.

1.10. Araştırmanın Hipotezleri

1. İlahiyat eğitimi mehdi inancını zayıflatmaktadır.
2. Tarikatlara mensup öğrencilerin mehdi inancı diğerlerine göre daha yüksektir.
3. İlahiyat fakültelerinde 4. sınıf öğrencilerinin ve mezunların tarikatlara mensubiyeti hazırlık, 1, 2 ve 3. sınıflara göre düşüktür.
4. Üniversiteden önceki hayatının en uzun dönemini geçirdiği yeri köy, kasaba/ilçe olarak tanımlayanların mehdi inancı ve tarikatlara mensubiyet oranı şehir ve büyükşehir olarak tanımlayanlara göre daha yüksektir.
5. Ebeveynlerin eğitim seviyesi yükseldikçe öğrencilerin tarikat mensubiyet oranı ve mehdi inancı düşüş gösterir.
6. Ebeveynlerin gelir düzeyleri yükseldikçe öğrencilerin tarikat mensubiyet oranı ve mehdi inancı düşüş gösterir.
7. Aile üyelerinden birisinin tarikata mensup olması öğrencilerin tarikatlara olan ilgilerini arttırmaktadır.
8. İmam hatip eğitimi almış öğrencilerin mehdi inancı ve tarikatlara mensubiyet oranı almayanlara göre daha düşüktür.
9. İlahiyat fakültesindeki erkeklerin tarikat mensubiyeti kadınlara göre daha yüksektir.

BÖLÜM II

BİR İNANÇ MESELESİ OLARAK MEHDİLİK VE TARİKAT OLGUSU

2.1. Bir İnanç Meselesi Olarak Mehdilik

Kültürel sistemlerin birbirlerinden farklı özellikleri olduğu kadar birçok ortak yönleri de vardır, bunlardan birisi de "kurtarıcı fikri"nin birçok kültürde görülmesidir. İnsanlık tarihinde birçok savaş, kıtlık, toplumsal olaylar, kriz dönemleri olmuş ve insanlar buhranlara sürüklenmişlerdir. Böyle dönemlerde toplumlar bir çıkış noktası aramış ve onları buhrandan çıkaracak, refah ortamını oluşturacak bir kurtarıcı arayışına girmişlerdir. Müslüman kültüründe olduğu gibi genel olarak diğer dinlerde de mehdi kavramına karşılık gelen adlandırmaların, “dünyanın sonuna doğru gelecek bir kurtarıcı” anlamı taşıdığı görülür. Ancak birçok dinde ve inanç sisteminde görülen kurtarıcı inancının ifade edilme biçimi kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Yeni Gine yerlilerinde kurtarıcı olarak “Mensren”, Kuzey Amerika yerlilerinde “Tsekabec” ve “Ghost-Danc”, Azteklerde “Quetzalcoatl”, Mayalarda “Kukullan”, eski Mısır’da “Ameni”, Hindularda “Kalki”, Budizm’de “Maytreya”, Mecusilikte “Saoşyant” kavramlarının yanı sıra Taoizm ve Konfüçyanizm’de kurtarıcı inancı olmasına rağmen mehdi kavramına karşılık gelen bir kelimeye rastlanmamıştır (Sarıkçıoğlu, 2010, s. 13-15). “Beklenen kurtarıcı”, Yahudilikte ve Hristiyanlıkta “Mesih” kavramı ile İslam dininde ise “mehdi” kavramı olarak karşılık bulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde vahiy dinleri olarak ifade edilen Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dinindeki kurtarıcı fikri için kullanılan bu kavramlar kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Beklenen Kurtarıcı İnancı ile İlgili Temel Kavramlar

Çalışmanın bu bölümünde, konunun daha iyi anlaşılması için kurtarıcı inancı ile ilişkili temel kavramlar olarak “Mehdi”, “Mesih” ve “Deccal” kısaca ele alınacak ve ana konu olan mehdilik kavramı ise daha sonraki bölümlerde detaylandırılacaktır.

2.1.1.1. Mehdi

Mehdi, kıyametten önce, bozulmuş ve sapkınlıklarla dolmuş dünyaya gelip arkasına müminleri alarak inançsızlarla savaşarak veyahut başka şekillerde dünya üzerinde huzur ve adaleti sağlayacak, insanları doğru yola iletecek kişidir. (Gündüz, 2017, s. 329). Mehdi kavramı, genel anlamda kurtarıcı inancını ifade etmek için kullanıldığı gibi, İslamiyet’te doğrudan beklenen kurtarıcıyı da temsil eder. Arapça’da rehber olmak, doğru yola iletmek manasına gelen “hüda” kökünden türeyen “mehdi” kelimesi “doğru yola iletilmiş kişi” veya “insanları doğru yola ileten kişi” anlamına gelmektedir (Sarıçioğlu, 2010, s. 15-16). Kuran-ı Kerim’de “h-d-y” harflerinden oluşan kelimeler “insanlara yol göstermek” manasında kullanılmakta ancak “mehdi” şeklinde direkt bir kullanım görülmemektedir (İlhan, 1993, s. 14). Mehdi ifadesi “ahir zamanda gelecek kurtarıcı” manasında kullanılmaya başlamadan önce Hz. Muhammed’e ve sonrasında Hz. Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali’ye “insanları doğru yola ileten, onlara liderlik eden” manasıyla sıfat olarak verilmiştir (Fığlalı, 1981, s. 197). Aynı kökten türeyen “mühtedi” ifadesinin de İslamiyet’i seçip Müslüman olan kişiler için kullanıldığı bilinmektedir. Bu çalışmanın ana konularından biri olan mehdilik konusu, ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.1.2. Mesih

Mesih, Yahudi ve Hristiyanların temel inanç konularından biri olan beklenen kurtarıcının genel adıdır. Arapça’da “temizlenmiş”, “inanmış”, “seyahat eden” manalarına gelen bu kelimenin kökü İbranice’deki Ha-Meşiha veya Aramca’daki Meşiha kelimesine dayanmaktadır (Fığlalı, 1981, s. 179). Mesih ifadesi hem Hristiyanların hem de Yahudilerin kutsal metinlerinde görülmektedir. İbranice’de Mesih ifadesi “yağlama” veya “yağlanan kişi” anlamına gelmektedir (Şimşek, 2019,

s. 34). Tanah'ta¹ Mesih teriminin, Tanrı'nın doğrudan görevlendirdiği veya bir kohen² ya da peygamber tarafından kutsal yağ ile yağlanan kişiler için kullanıldığı görülmektedir (Gürkan, 2016, s. 129). Kısaca, Mesih ifadesinin kutsal metinlerde genel olarak kutsanmış kişiler için kullanıldığı söylenebilir. Eski Ahit'te ileride gelecek bir kurtarıcıdan bahsedilmesine rağmen "Mesih" kavramı bu anlamda açıkça kullanılmamıştır (Durmüş, 2015, s. 108-109). Kuran ve hadislerde karşımıza çıkan Mesih kavramı doğrudan İsa b. Meryem'i işaret etmektedir. Kuran-ı Kerim'de "Mesih" ifadesi 11 yerde, hem tek başına Hz. İsa'nın ismi olarak hem de İsa kelimesi ile birlikte onun sıfatı olarak kullanılmaktadır. (Çınar, 2016b, s. 42). Ancak söz konusu ayet ve hadislerdeki Mesih ifadesi beklenen kurtarıcı anlamında kullanılmamaktadır.

Yahudilere göre gelecek kurtarıcı Hz. Davut soyundan olup geldiğinde Kudüs'ü ve Yahudi toplumunu özgürleştirecektir, Hristiyanlara göre ise bu kişi Hz. İsa'dır. Bazı yazarlar, Hz. İsa'nın Cebrail tarafından korunduğu, körleri eliyle meshedip gözlerini açtığı, hastaları iyileştirdiği, insanları yağ ile meshettiği için veya Hz. İsa bereketle meshedildiği için ona Mesih denildiğini savunmuşlardır (Sarıtoprak, 1997, s. O). Sonuç olarak Mesih kavramının da mehdi kavramı gibi ahir zamanda dünyaya gelip ümmetini kötülüklerden, azaptan kurtaracak olan kişiler veya peygamberleri ifade ettiği görülmektedir.

2.1.1.3. Deccal

Mesih ve Mehdi ile birlikte zikredilmesi gereken bir diğer kavram da Deccal'dir. Deccal, kıyametten önce dünyaya gelerek önce insanları bir peygamber gibi, harikalar göstererek etrafına toplayacak ardından müminleri yoldan saptırmaya çalışacak, Mehdi ve Mesih'e muhalif olacak kişi veya varlıktır (el-Berzenci, 2016, s. 243-244). Yahudi dinî kitaplarında Deccal'i tasvir eden bazı anlatılar olmakla birlikte, "Mesih muhalifi" de denilen Deccal genellikle Armilus olarak adlandırılmıştır. Hristiyan kültüründe ise Deccal, Hz. İsa Mesih'in yani Krist'in karşıtı olarak Antirkrist şeklinde isimlendirilmiştir. Hz. İsa'nın nüzülü öncesi dünyaya gelip onunla benzer özellikler göstereceği için ona Mesih-i Deccal ismi de verilir. Arapça'da ise Deccal ifadesinin "deci" kökünden türediği, "bir şeyin üzerini örtmek, düzenbazlık yapmak, zina etmek,

¹ Yahudilerin Tevrat ve Zebur'dan oluşan kutsal kitabına verilen isim.

² Yahudilikte rahiplere verilen genel isim.

yalan söylemek, gezinip dolaşmak” manalarına gelmektedir (Demirci, 2019, s. 67-68). Kuran-ı Kerim’de “Deccal” kelime olarak doğrudan görülmemektedir ancak Buhari ve Müslim’in eserleri de dahil olmak üzere birçok rivayet, sahih hadis kaynaklarında kendine yer bulmuştur.

Müslümanlara göre Deccal haktır; Allah imtihan için onu yeryüzüne gönderecektir. Ancak birçok dinî konuda olduğu gibi bu konuda da fikir ayrılıkları mevcuttur. Bazı alimler Deccal’in bir insan olduğunu savunmuş, bazıları belli aralıklarla dünyada ortaya çıkıp bozgunculuk yapan insanlara Deccal denildiğini savunmuş, bazı alimler de onun bir insandan ziyade Bolşevizm (Komünizm) gibi sistemler olabileceğini söylemişlerdir (Çelebi, 2019, s. 71). Görüldüğü gibi farklı fikirler ortaya atılsa da hakkında çelişkili rivayetler olsa da alimlerin çoğunluğu tarafından İslam’ın konuları arasında sayılıp kabul görmüştür.

2.1.2. Kurtarıcı İnancının Kaynağı ile İlgili Görüşler

Mehdi ya da genel anlamıyla “beklenen kurtarıcı” kavramının tarih boyunca birçok toplumda var olduğu daha önce belirtilmişti. Ancak kurtarıcı inancının kaynağı ile ilgili farklı tezler söz konusudur. Tarihsel süreç içinde birbirinden farklı coğrafyalardaki birçok toplumda mevcut olan kurtarıcı fikrinin kaynağına dair temelde iki soru yatmaktadır: Bu iki sorunun birisi kurtarıcı inancının fikri kaynağı ikincisi ise coğrafi kaynağı ile ilgilidir. Bu bölümde bu temel sorular ile ilgili literatürde ifade edilen görüşler açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.2.1. Kurtarıcı İnancının Fikrî Kaynağı ile İlgili Görüşler

Kurtarıcı inancının fikri kaynağı ile ilgili literatürde iki görüş vardır. Bunlardan birincisi kurtarıcı fikrinin yaratıcının bir vaadi/yardıımı olarak dinî kaynaklı bir inanç olduğu bir diğeri ise kurtarıcı fikrinin yaşadıkları sorun ve mutsuzlukları telafi amacıyla insanların psikolojik özellikleri itibariyle ürettikleri insan kaynaklı bir inanç olduğu şeklindedir.

Kurtarıcı inancının kaynağını dinî kaynaklar ile açıklamaya çalışan görüşe göre insan, varlığı açıklamak için fitratı gereği yüce bir yaratıcıya inanma ihtiyacı içindedir ve

bundan dolayı dünyanın neresine gidilirse gidilsin orada bir din veya inanç sistemiyle karşılaşılır. İnsan, Tanrı'ya kulluk etmek için gönderilmiştir ve düzenli olarak ibadet ederek, dua ederek, iyilik yaparak, günahlardan sakınarak Tanrı'nın dünyadaki hayatını daha da güzelleştirmesini ya da kendisini o ıstırap dolu hayatından kurtarıp güzelliklere kavuşturmasını bekler (Harman, 2017, s. 42). Bir başka ifade ile dinlerin ise ana hedefi insanın "kurtuluşu", yani onun hem dünyada hem de ahirette mutlu olmasıdır. Kurtuluş motifinin bütün dinlerin ortak vurgusu olduğu bilinen bir husustur. (Harman, 2017, s. 42). Dolayısıyla bütün dinlerde doğrudan veya elçileri üzerinden dolaylı olarak bu dünyada yaşanan sıkıntılardan kendilerini kurtaracak bir kurtarıcının yüce yaratıcı tarafından gönderileceği müjdelenir. Bu görüşe göre kurtarıcı inancının dinî kaynaklı bir bilgi olduğu kabul edilir.

Diğer görüşe göre ise kurtarıcı inancı insanın fitratından kaynaklanan bir olgudur. İnsanlar, zor durumlara düştüklerinde hep bir çıkış noktası aramış, ancak güçleri sınırlı olduğu için her zaman onları o kötü durumdan çıkaracak bir ele ihtiyaç duymuşlar, bunun bir gün geleceğini ümit etmişlerdir (Wach, 2003, s. 146). Bütün dinlerdeki öldükten sonra ebedi kurtuluş mesajları insanlarda bu dünyada da kurtarıcı beklentisinin oluşmasını sağlamıştır. Bu kurtuluş ihtiyacı bir kısım kurtarıcı kişilerin geleceği düşüncesine yol açmıştır (Harman, 2017, s. 43). Bu anlayışa göre kurtarıcı inancının dünyanın çeşitli bölgelerindeki din ve inanç sistemlerinde yaygın olarak görülmesinin en büyük sebebi yine insandır. Aynı şekilde dünya üzerindeki ilkel kabilelerden modern toplumlara kadar birçok toplumda karşımıza çıkan kurtarıcı inancının insanın psikolojisi ile ilgili de bize önemli ipuçları vermektedir.

2.1.2.2. Kurtarıcı İnancının Coğrafi Kaynağı ile İlgili Görüşler

Kurtarıcı fikrinin doğuşu ile ilgili ikinci tartışma konusu, bu fikrin her toplumda kendiliğinden mi doğup geliştiği yoksa temelde bir coğrafya veya toplumda meydana gelip diğer toplumlara mı yayıldığı noktasında düğümlenmektedir. Mehdilik üzerine çalışma yürüten kimseler, her iki yorumu da kabul ederek açıklayıp gerekçelendirmişlerdir.

Genel kanıya göre kurtarıcı inancı aslında Sümerlilerde doğup Babil ve Mısır topraklarında gelişim göstermiş, ardından dünyaya yayılmıştır (Sarıçioğlu, 2010, s.

16 ve Harman, 2017, s. 55). Bu inancın Babil ve Mısır'dan sonra hangi toplumlarda, hangi sıralamayla kendinî gösterdiği konusunda ihtilaflar mevcuttur. Bir görüşe göre bu inanç Mısır'dan İsrailoğullarına geçmiş, Babil'den ise İran topraklarına ve o bölgeden de Hindistan'a sıçramış ve sonra diğer bölgelere de yayılmıştır. Bir başka görüşe göre kurtarıcı inancı Yahudiliğe, Mısırlılardan değil Mecusilerden geçmiştir (Sarıkçioğlu, 2010, s. 17 ve Harman, 2017, s. 56). Kurtarıcı inancının Yahudiliğe geçişi ile ilgili bir diğer iddia ise Yahudilerin bu inancı Amurrilerden aldığı yönündedir (Sarıkçioğlu, 2010, s. 17).

Kurtarıcı fikrinin coğrafi kaynağı ile ilgili ikinci yorum ise her topluluktaki mehdi inancının o toplumun kendi sosyal, kültürel ve psikolojik çerçevesinde biricik ve tek olarak meydana geldiği yönündedir (Sarıkçioğlu, 2010, s. 18 ve Harman, 2017, s. 56). Bu yoruma göre her toplumun mehdi inancı kendine hasır, diğer toplumlardan etkilenmemişlerdir ve her birinin kendi dinî inanışları ve toplumsal şartları bu inancın ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

2.1.3. Kurtarıcının Ne Zaman Geleceği ile İlgili Görüşler

Tarihi süreçte kurtarıcı inancına sahip tüm toplum ve kavimlerde, kurtarıcının gelmesinin hemen öncesindeki devir benzer şekillerde tanımlanmıştır. Bu dönem, dünyanın felaketlerle dolup taşacağı, toprakların yabancılar tarafından işgal edileceği, karışıklık ve kaosun içinde ibadetlerin zayıflayacağı bir dönem olarak özetlenebilir (Harman, 2017, s. 58). İşte Mehdi tüm bu belirtilerin zuhur ettiği bir dönemde farklı dinlere göre değişen belirtilerle yeryüzüne gelecek ve her dinin kendi çerçevesince hesaplanan süre kadar dünyada hüküm sürecektir. Örneğin, Hinduizm'de Kalki olarak ifade edilen kurtarıcı güneş ve ayın birleştiği zaman görünecek, Mecusilere göre ise Saoşyant adını verdikleri kurtarıcı Zerdüş'ten 4.000 sene sonra ortaya çıkacak ve her ikisi de bin yıl boyunca adaleti sağlayacaktır. Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Mesih'in gelişine dair net işaretler olmamakla birlikte bazı hesaplamalar yapılmaya çalışıldıysa da kesin bir sonuca varılamamıştır (Harman, 2017, s. 58-59).

2.1.4. Kurtarıcı Kişinin Özellikleri

Kurtarıcı fikrinin bulunduğu toplumlarda kurtarıcıların nasıl özelliklere sahip olacağı ile ilgili bilgiler o toplumların kutsal kitaplarında yer almakta veyahut da halk inancında görülmektedir. Kurtarıcı inancı birbirinden farklı kültürlerde bulunmasına rağmen kurtarıcı kişiyle alakalı birçok ortak özellik göze çarpmaktadır. Genellikle mensup oldukları kültürdeki önemli bir kişinin/varlığın soyundan gelirler ve o dinin kurucusuna veya çok önemli bir şahsiyetine benzerler, isimleri bellidir, şu an yeryüzünde değildir veya kendinî gizliyordur; kıyamet öncesi kendinî gösterecektir, doğumları sırasında mucizevi olaylar olur, zeki, ilim sahibi ve güzeldirler, mucize gösterirler, hata ve günahattan korunmuşlardır, savaşmayı bilirler, hükümdar olup mensup olduğu kültürün şeriatını uygulamak yoluyla adaleti ve barışı tesis ederek bolluk ve refah ortamı sağlayacaklardır (Sarıkçıoğlu, 2010, s. 59-94).

2.2. Vahiy Dinlerinde Kurtarıcı İnancı

Vahiy dinleri, Müslüman inancına göre peygamberlerine, Allah tarafından kutsal bir kitap indirilen Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet dinini ifade eder. Kurtarıcı fikrinin bu dinlerde önemli bir yeri olmasının yanı sıra bu üç büyük dinin mensuplarının dünya nüfusunun çoğunluğunu oluşturması da kurtarıcı fikrinin yaygınlığı açısından önemlidir. Çalışmanın bu kısmında Yahudilik ve Hristiyanlık dinindeki kurtarıcı inancı kısaca anlatılacak, İslamiyet dinindeki kurtarıcı inancı ise ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

2.2.1. Yahudilikte Kurtarıcı İnancı

Yahudiliğin temel inanç esaslarından biri olan Mesih, en genel anlamıyla asırlardır baskı ve zulüm altında yaşayan İsrailoğullarını, kutsal topraklarda yeniden bir araya getirerek siyasi bağımsızlığını deklare edecek ve adeta yeryüzünde cenneti kurup barışı sağlayacak olan ve bilhassa Hz. Davud'un soyundan gelecek olan kurtarıcıdır (Çınar, 2016b, s. 42 ve Gürkan, 2016, s. 128).

Yahudilerdeki kurtarıcı inancının kaynağı iki şekilde yorumlanır. Bunlardan ilki, Mesih inancını, Yahudilerin bir dönem esaretleri altında yaşadıkları Babillilerden

aldıkları şeklindedir. Bazı kaynaklara göre Yahudi Krallığının kurulu olduğu Filistin topraklarının Babilliler tarafından talan edilmesinden sonra Babil topraklarına götürülen Yahudiler, kurtarıcı figürünü bu topraklarda benimsemişlerdir. Diğer bir anlayış ise bu inancın Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'ta zaten var olduğunu, yıllarca kendi vatanlarından sürülerek çeşitli milletlerin egemenliği altında yaşayan Yahudilerin, kendi peygamberleri Hz. Musa tarafından bir kurtarıcı inancıyla müjdelendiğini söyler (Harman, 2016, s. 96-97). Bir başka deyişle Yahudiler, bu inancı tamamen kendi dinlerine dayandırmakta ve hatta kendi dinlerinin temel bir parçası olarak görmektedirler. Hatta öyle ki mevcut kurtarıcı inancı, ahiret inancının da önüne geçecek kadar mühim ve yaygındır (Gürkan, 2016, s. 128).

Mesih inancının kaynağı ile ilgili görüş farklılıklarını, Mesih'in adaletinin ve getireceği hak düzenin kimleri kapsayacağı konusunda da görmek mümkündür. Bu noktada yaygın anlayış, Yahudi Mesih'in yalnızca kendi ırkını içinde buldukları sefaletten ve bilhassa diğer toplumların egemenliğinden kurtaracağı yönündedir (Çınar, 2016b, s. 43). Yahudileri özgürlüklerine kavuşturacak bu Mesih, tarih boyunca yaşadıkları tüm acıların intikamını da diğer toplumlardan alacak ve hatta "İsrailoğulları dışındaki bütün diğer kavimleri kendilerine boyun eğdirmeyi hedefleyen" (Durmuş, 2015, s. 113) bir figürdür. Ancak, seneler süren bir kaos ve kötülük döneminden sonra ortaya çıkacak ve topluma barış ve düzen getirecek olan Mesih'in dinî inanç fark etmeksizin tüm toplumların kurtarıcısı olacağını ve tüm dünyada hüküm sürecek kötülüklerden arınmış yeni bir düzen kuracağını söyleyen kaynaklar da mevcuttur (Gürkan, 2016, s. 128).

Mesih, Tanrı tarafından insanüstü vasıflarla gönderilip adeta çektikleri acıların bir mükafatı olarak İsrailoğullarını yeniden tek çatı altında toplayıp ardından yeryüzünde barış ve huzuru tahsis edecek, Tanrı'yı ve dinî tebliğ edecek ve hakimiyeti sonrasında ise kıyametin kopmasıyla dünya hayatı sonlanacaktır.

2.2.2. Hristiyanlıkta Kurtarıcı İnancı

Mesih inancı, Hristiyanlığın şüphesiz en önemli inanç esaslarından bir tanesidir. Gerek Yahudilerin kutsal metinlerindeki kurtarıcı telakkisinden gerekse Hz. İsa'nın yaşamında gösterdiği mucizelerden dolayı daha hayattayken onun kurtarıcı olduğuna

inanılmıştır. İlk Hristiyanlar, Yahudilerin yıllardır beklediği kurtarıcının geldiğini düşünüp onun Mesih olduğuna inanmışlar ancak Yahudiler onun şeriata bağlı bir Yahudi olmasına, gösterdiği mucizelere rağmen Hz. İsa'yı Mesih değil peygamber olarak bile kabul etmemişlerdir (Harman, 2016, s. 98). Bunun altında yatan en büyük sebep ise Yahudilerin beledikleri kurtarıcı profiline mabedin tekrar inşasına yönelik adımlar atan, sert bir lider olmasıdır ama Hz. İsa sürekli adaleti ve sevgiyi ön planda tutmuştur (Fıglalı, 1981, s. 181-182). Hristiyan cemaatinin yanı sıra kendi havarileri de Hz. İsa'nın Mesih olduğuna inanmışlardır. Havari Petrus, Hz. İsa'ya Mesih olduğunu söylediğinde Hz. İsa, insanların zulüm gördüğünü, sükûneti koruması gerektiğini söylemiştir. Onun Mesih olduğunu söyleyen diğer insanlara da sükûneti öğütlemiştir. Hz. İsa kendisini Mesih değil de insanoğlu olarak tanımlamayı tercih etmiştir (Waardenburg, 2004, s. 308).

Hristiyanların Mesih inancını Yahudilerden ayıran en önemli nokta, Hz. İsa nasıl ki Mesih olarak dünyaya gelip mucizeler gösterdiyse kıyamet öncesi tekrar Mesih olarak gelecek olmasıdır. Yani Mesih, yeni bir kişi değil, yine Hz. İsa olacaktır. O çarmıha gerilip öldürüldükten üç gün sonra dirilmiş ve Tanrı'nın yanına yükseltilmiştir. Mesih, yeryüzündeki savaş, kıtlık ve büyük afetlerden sonra bir anda meleklerle birlikte yıldırım gibi dünyaya gelecektir ve gelişyle birlikte onun krallığında bin yıllık yeni bir döneme geçilecek; iyiler dirilecek, kötüler de o bin yılın ardından diriltilip hesaba çekilmek üzere öldürülecektir. Hristiyan inancına göre o bin yılın ardından insanlar yaptıkları amellere göre hesaba çekilerek Cennet'e veyahut Cehennem'e gidecekler ve sonsuza kadar orada kalacaklardır. (Harman, 2017, s. 53-54). Mesih'in tekrar geleceği inancı Pavlus ile birlikte en önemli inanç meselelerinden biri haline gelmiştir. İnsanlar asırlardır Mesih'in kendi dönemlerinde gelmesini beklemektedir ve bu beklenti yeni akımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Gündüz, 2006, s. 84). Günümüzde varlığını sürdüren en önemli adventist³ akımlara kaynak olarak William Miller (1849) gösterilmektedir. William Miller, Mesih'in gelişyle ilgili ortaya çeşitli kehanetler atmış, ancak bu kehanetler tutmayınca hareket bölünmüş ve 1881'de Yehova Şahitleri ardından Yedinci Gün Adventistleri ve 1993'te David Koresh hareketi ortaya çıkmıştır (Köse, 2011, s. 29-31). Bu hareketler haricinde de Hristiyan mezheplerinde Mesih'in geleceğine dair farklı inanışlar vardır. Mesih'in geliş alametleri, gelme şekli ya da

³ Hz. İsa'nın tekrar geleceğine inananlar.

zamanı mezhepler arasında farklılık gösterse de hepsinde temel ve ortak fikir Mesih'in bir gün mutlaka yeryüzüne zuhur edip dünya düzenini değiştirip hak düzeni getireceği yönündedir.

2.2.3. İslamiyet'te Kurtarıcı İnancı

İslam dininde kurtarıcı inancı mehdi kavramı ile ifade bulmuştur. Mehdilik, kelime anlamı itibariyle kişiyi ya da toplumları doğru yola iletecek her şey olabilir ya da diğer bir yandan Allah'a yakınlaşmayı sağlayacak din, kişi ya da kişiler veya düşünceler de olabilir (Coşkun, 2003, s. 163). Bundan dolayı mehdiliği tek bir kişiye ya da anlayışa indirgemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. İslam dininde mehdilik konusu Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi temel bir inanç esası olmayıp oldukça ihtilafli ve tartışmalı bir konudur.

Mehdi, “beşer üstü özelliklere sahip kahraman bir savaşçı lider (...) güçlü bir hükümdar ve Allah'ın halifesi” anlamında “Hz. Peygamber ile ilişkilendirilerek ona kutsallık atfedilmiş bir kavramdır.” (Ayğın, 2016, s. 135). Nitekim mehdilik ifadesi, önceleri kelime manası olarak “yol gösterilen, doğru yola iletilen” anlamlarında Hz. Peygamber ya da halifeler için sıfat olarak kullanılmış ve hatta kelime anlamına uygun davranışlar sergileyen bir değil birçok kişi için –farklı tarihsel süreçlerde yaşasalar da- bu tabir uygun görülmüştür (Çınar, 2016a, s. 110). Bir diğer deyişle, dinin inşası ya da doğru yolu/iktidarı sağlamak adına çalışan herkes mehdi olarak sıfatlandırabilir (Çınar, 2016a, s. 120).

İslam'da mehdilik olgusu tek başına ele alındığı takdirde doğru ve net bir sonuç ortaya çıkarmak güçtür, dolayısıyla çıkışına sebep olan tüm konularla ve tüm detaylarıyla incelemektir. Mehdi inancı bir yönüyle insani bir ihtiyaçtan, bireyin ve toplumun refaha erme, sıkıntılardan kurtulup aydınlığa erişme özleminden veya ilahi kaynaklı bir olay olduğu için tüm yönleriyle ele alınması gereken bir konudur (Coşkun, 2003, s. 163). Çalışmanın bu bölümünde İslam'da mehdilik inancının doğuşu ile ilgili görüşler özetlenerek konu açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.3.1. İslamiyet'te Mehdi İnancının Kaynağı ile İlgili Görüşler

Sosyal ve psikolojik sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan bir inanç biçimi olduğu görüşü: Kurtarıcı fikrinin kaynağı ile ilgili bir önceki bölümde yapılan açıklamalarda olduğu gibi İslamiyet'teki mehdi inancı da bir sığınma mekanizması olarak sosyal ve psikolojik unsurlara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre “geleceğe yönelik beklenti ve ümitlere bağlı olarak kurtarıcı inancı yaygın bir halk inancı olarak gelişim göstermiştir (Ayğan, 2016, s. 132). Nitekim bir kısım İslam alimlerine göre kurtarıcı inancı toplumsal düzenin bozulduğu ve yöneticilerin zulmünün fazlaştığı dönemlerde ortaya çıkmış ve sonrasında bu inanç dinî bir konu haline gelip mehdi inancına dönüşmüştür (Yavuz, 2003, s. 372).

Siyasal olaylara bağlı olarak ortaya çıkan bir inanç biçimi olduğu görüşü: Mehdilik inancının kaynağı ile ilgili ikinci bir görüş ise mehdiliğin siyasi şartların ortaya çıkardığı bir inanç olduğu şeklindedir. Bu görüşe göre mehdilik, mevcut taraftarlarını arttırıp kendi iktidarını güçlendirmek isteyen hüküm sahiplerinin veya mağlubiyete uğramış yöneticilerin tekrar eski güçlerine kavuşmak için ortaya attığı bir inançtır. İslam coğrafyasında siyasi mücadelelerin yoğun olduğu dönemde ilk olarak Gâliyye'de görülmüş sonrasında mutedil Şîa ve Ehl-i Sünnet tarafından Müslümanların temel konularından biri haline getirilmiştir. Şîa'dan etkilendiği bilinen mutasavvıfların bu inancı benimsemesi mehdi inancının halk arasında yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Yavuz, 2003, s. 372). Gerçekten de mehdilik iddialarının, gücü ele almak ve toplumlara hükmedip kendilerine bağlamak isteyen iktidarlar tarafından çok sık öne sürüldüğü görülmektedir. Diğer bir deyişle bu kavram, yalnızca bir kurtarıcı ümidiyle bekleyen halk için değil aynı zamanda siyasi gücünü korumak ve hatta sağlamlaştırmak isteyen devlet yöneticileri tarafından da kullanılmıştır (Utku, 2017, s. 68). Nitekim Hz. Muhammed'in ölümünden kısa bir süre sonra, henüz halifeler döneminde, bilhassa Hz. Osman zamanında ortaya çıkan siyasi anlaşmazlıklar ve kaos ortamı, halkı tüm bunları sonlandıracak bir kurtarıcı ümidine doğru sürüklemiştir. Özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinin ardından insanların üzülp intikam hırsıyla dolması sonucu, her şeyi olması gerektiği gibi eski düzenine kavuşturacak bir lider, hem dinî anlamda hem de siyasi yönden bir ihtiyaç haline gelmiştir (Utku, 2017, s. 66-67). Mehdilik, mevcut gücünü arttırmak ve topraklarda hakimiyetini güçlendirmek için o zamanki iktidarlar tarafından meydana

çıkarılmış bir inanç olup önce Şia ve ardından Sünni mezhepler tarafından kabul edilmiş, sonrasında ise İslam aleminde kabul görmüş bir anlayıştır. (Gün, 2017, s. 107). Bu görüşü savunanlara göre Hz. Muhammed'in vefatından sonraki dönemde Emevilere muhalif olup Hz. Ali ile onun soyuna karşı gösterilen şiddet hareketlerini öne sürenler, halkın Ehl-i Beyt'e olan muhabbetini istismar ederek mehdi inancını kendi siyasi kazanımları için kullanmışlardır. Neredeyse bütün Şii mezheplerde bunu görmek mümkündür. Çünkü bu mezheplerin varlıkları mehdi inancını kullanarak topladıkları taraftarlara bağlıydı (Fığlalı, 1981, s. 204). Şia'nın haricinde, mehdilik iddialarıyla halkı kendi gücü etrafından toplamak isten Emevi iktidarı da birçok kez kendi mehdilerini ilan etmişler ve bu konuyla ilgili çeşitli hadisler uydurarak insanları bu çağrıya uymaya davet etmişlerdir (Gün, 2017, s. 113). Mevcut durum Emeviler döneminde olduğu gibi Abbasiler döneminde de devam etmiştir çünkü Abbasiler de Emeviler gibi Şia'ya karşı mücadele etmişlerdir. Hz. Hüseyin'in şehadetinin sonrasındaki birkaç yıl içerisinde ortaya çıkan mehdilik inancı, Abbasiler döneminde de Şii fırkalar arasında yayılım göstermeye devam etmiştir (Fığlalı, 1981, s. 204). Abbasiler de iktidarlarını kuvvetlendirmek adına mehdinin kendi yöneticileri olduğunu söyleyerek taraftar bulmaya çalışmışlardır (Gün, 2017, s. 113).

Diğer dinlerden gelen bir inanç biçimi olduğu görüşü: İslam'da mehdilik inancının kaynağı ile ilgili bir diğer görüş ise bu inancın İslam düşüncesine diğer dinlerden geçtiği görüşüdür. Bu görüşe göre Maniheizm, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlerin konusu olan mehdi inancı Vehb b. Münebbih ve Kâ'b el-Ahbar tarafından Hz. Muhammed'e atfedilen rivayetler ile birlikte İslam coğrafyasına yayılmıştır. Mesih kelimesinin Arap diline "mehdi" olarak geçmesi de bu duruma kanıt olarak gösterilir (Yavuz, 2003, s. 372). Her ne kadar yaygın inanışa göre mehdi inancının İslamiyet'e Abdullah b. Sebe tarafından sokulduğu kabul edilse de, burada asıl dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da Hz. Ömer döneminde yapılan fetihlerle Müslüman coğrafyasına dahil edilen gayrimüslimlerin de bu düşüncenin yaygınlaşmasında önemli bir etkisi olduğudur (Zengin, 2017, s. 482).

İslami kaynaklara bağlı olarak ortaya çıkan bir görüş olmakla birlikte zamanla diğer kültürlerden etkilenmiş bir inanç biçimi olduğu görüşü: Bu görüşe göre mehdi inancı İslami kaynaklara dayalı olarak ortaya çıkan bir inanç şekli olmakla birlikte diğer kültürlerden de etkilenmiş bir düşüncedir. Mehdi inancının İslami

kaynaklara dayandığını ileri süren görüşe göre sahih hadis kaynaklarında bulunan rivayetlerde mehdiden söz edilmiş ve mehdi ifadesi hicri I. yüzyıldan itibaren Müslümanlar tarafından kullanılmıştır. Dört büyük halifenin mehdi olarak isimlendirilmesinin yanında Sıffin Savaşı sırasında Hz. Ali'ye mehdi şeklinde hitap edilmesi ve Emeviler tarafından Hz. Osman'ın aynı şekilde anılması bu iddiayı kanıtlar niteliktedir (Yavuz, 2003, s. 372). Ancak üç vahiy dinindeki kurtarıcı inancı arasındaki benzerliklere bakacak olursak bir etkilenmenin olduğunu da kabul etmek gerekir. Yahudilik ve Hristiyanlıkta, gelecek kurtarıcı inancı tek bir kişi üzerinden şekillenirken, İslam aleminde Mehdi ve Hz. İsa (Mesih) olmak üzere iki farklı kişinin kıyametten önce yeryüzünde zuhur edeceği ve barışı ve adaleti sağlama konusunda birbirlerine rehberlik edeceği inancı daha yaygındır. Şia'da Hz. İsa Mehdi'nin yardımcısı olarak anılırken, Sünnilere göre ise Mehdi Hz. İsa'ya yardım edecek ve birlikte yeni düzeni sağlayacaklardır (Çınar, 2014, s. 25). Daha yaygın olan bu anlayışa göre ise Hz. İsa ikinci kez zuhurunun ardından Deccal'i öldürecek, Kudüs'te Mehdi'nin arka safında namaz kılacak, Haç'ı kırıp Yahudi ve Hristiyanlarla savaştıktan sonra tüm dünyayı Müslüman yapacak, kırk yıllık hakimiyetinin ardından vefatından sonra da Hz. Peygamber'in yanına gömülecektir (Fığlalı, 1981, s. 196).

2.2.3.2. Kur'an ve Hadislerde Mehdi

Mehdi inancının İslam'ın kendi kaynaklarına dayalı bir inanç biçimi olduğunu belirten insanların bir kısmı Hz. Peygamber'in hadislerini mehdiye delil olarak almışlar, bir kısmı da hadislere ek olarak bazı ayetlerin de mehdiyi işaret ettiğini savunmuşlardır. Kur'an'da bilindiği manasıyla mehdiyi işaret eden bir ayet olmamakla birlikte özellikle Şiiler, bazı ayetleri kendi yöntemleriyle tevil ederek o ayetlerin mehdi ile ilgili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şiilerin ayetleri normal anlamından uzaklaştırdığı bu yöntem, klasik tevil yöntemlerine aykırıdır. Ehl-i Sünnet alimleri ise mehdi inancı ile ilgili hadisleri genelde yeterli bulmuşlardır. Bazı mutasavvıfların Şia'ya benzer bir şekilde birtakım ayetleri mehdi inancıyla bağdaştırdıkları da görülmektedir (Çınar, 2016b, s. 107-114). Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa'nın nüzülü ile ilgili net bir ifade bulunmaması nedeniyle bu konunun İslam'ın esas unsurlarından biri olmadığını söylemek mümkündür. Ancak bazı ayetlerin tevil edilmesiyle ve bazı rivayetlerle birlikte bu inanç temellendirilmiş ve Müslümanlar arasında yaygınlık kazanmıştır (Ayğın, 2016, s. 132-134). Mehdi ve Mesih inançlarının bazı ayetlerin

yorumlanması ve hadis külliyatında mevcut ifadelerle desteklenmesiyle yayıldığı görülmektedir. Kuran ayetlerinin mehdi inancına delil gösterilip gösterilemeyeceği tartışmasının yanı sıra, bu inanca kaynaklık eden rivayetlerin sıhhati de tartışma konusu haline gelmiştir. İslam tarihindeki en büyük hadis kaynaklarından olan İmam Malik'in *Muvatta'*sında mehdi inancı ile ilgili bir rivayet bulunmamaktadır. Hadis seçimlerinde titiz oldukları bilinen Buhari ve Müslim, mehdi rivayetlerini mecmualarına dahil etmemişlerdir. Mehdi ile ilgili rivayetler Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde, Tirmizi, Ebu Davud, İbn Mace'nin *sünenlerinde* yer almaktadır (Yavuz, 2016, s. 22-23). Bu alimlerin yanında Abdürrezzak b. Hemmam, İbn Ebi Şeybe, İbn Hibban, Hakim en-Nisaburi gibi alimlerin eserlerinde de mehdi ile ilgili rivayetler yer alır. Abdürrezzak b. Hemmam'ın *el-Musannef'*inde 11, İbn Ebi Şeybe'nin *el-Musannef'*inde 16, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned'*inde 12, İbn Mace'nin *es-Sünen'*inde 8, Ebu Davud'un *es-Sünen'*inde 8, Tirmizi'nin *es-Sünen'*inde 3, İbn Hibban'ın *es-Sahih'*inde 7, Hakim en-Nisaburi'nin *el-Müstedrek'*inde mehdi ile ilgili 12 merfu-mevkuf rivayet bulunmaktadır (Yücel, 2016, s. 32). Mehdi ile alakalı rivayetler özet olarak Mehdi'nin kesin olarak geleceğini, Hz. Muhammed'in soyundan olacağını, isminin Muhammed b. Abdullah olup anne ve babasının isminin de Hz. Muhammed'in anne ve babasıyla aynı olacağını, hükmünün beş, yedi veya dokuz yıl süreceğini ve bu süre boyunca bütün dünyayı adil bir yer haline getireceğini ve ardından kıyamet kopacağını ifade etmektedir (Yücel, 2016, s. 33).

2.2.3.3. Ehl-i Sünnet'e göre Mehdi

Mehdi inancı konusunda Ehl-i Sünnet anlayışında tam bir mutabakat yoktur. Bazı alimler mehdi inancını kabul etmezken, bir kısım alimler bu inancın hadislere dayandığını diğer bir kısım alimler ise mehdilik inancının Şia kaynaklı olduğunu söylemektedirler. Mehdi inancının İslamiyet'in nübüvvet ilkeleriyle çatışan bazı hususlar içerdiği bilinmektedir. İslam dinine göre Allah'ın insanlığa gönderdiği son peygamber Hz. Muhammed'dir. Kuran'da başta Yahudilik ve Hristiyanlık olmak üzere İslam öncesi dinlerin birçoğunda görülen kurtarıcı beklentisine değinilmiş ve bu kurtarıcının da Hz. Muhammed olduğu, onun Allah'ın insanlığa olan son mesajı olduğu bildirilmiştir. Bu bilgilere göre Yahudi ve Hristiyanların kutsal kitaplarında haber verilen kurtarıcının Hz. Muhammed olduğu anlaşılmaktadır (Ayğın, 2016, s. 142-143).

Yukarıda da belirtildiği gibi mehdi inancı hadis kaynaklarında da ihtilafli bir konudur. Bir kısım alimlere göre mehdi inancı ile ilgili bir kısım hadisler söz konusu iken bazı alimlere göre Ehl-i Sünnet dünyasında görülen mehdi inancı Şia kaynaklıdır. Nitekim telif ettikleri eserlerde çok titiz davranan hadis alimleri Buhari, Müslim ve Malik b. Enes Mehdi ile ilgili rivayetlere yer vermemişlerdir ancak Ebu Davud, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Taberani ve İbn Mace'nin, eserlerinde mehdi ile ilgili rivayetlere yer verdiği görülmektedir (Yavuz, 2003, s. 371). Mehdi inancı Ehl-i Sünnet'te bu rivayetler yoluyla yaygın bir inanç haline gelmiştir. Bu rivayetlere göre Mehdi'nin ismi ve soyu Hz. Muhammed'e uygun olacak, kıyamet alametlerinden biri olarak dünyaya gelecek ve Allah'ın buyruklarını yerine getirecek, meleklerin yardımıyla tüm dünyaya hükmedecektir (Ayğın, 2016, s. 134). Sünni kelimciler ise kaleme aldıkları eserlerinde mehdi inancından ya hiç bahsetmemişler ya da kısaca bahsedip bu inancın İslam dininin asıl konularından biri olmadığını vurgulamışlardır (Yavuz, 2003, s. 373).

Mehdi inancının Şia kaynaklı olduğunu savunan görüşe göre ise siyasi sıkıntılarının ve umutsuzlukların yoğun olduğu bir dönemde Şiiler tarafından ortaya çıkarılan mehdi inancı, yorumlanan ayetler ve kıyamet alameti olarak değinilen bazı hadis kitapları sebebiyle Ehl-i Sünnet arasında da yaygınlık kazanmıştır. Ancak bu inanç, Şia'daki gibi bir inanç esası olarak ele alınmamış, daha çok bir halk inancı olarak süregelmiştir (Gün, 2017, s. 127).

2.2.3.4. Şia'da Mehdilik

Mehdi inancının Şia'nın temel inanç esaslarından birisi olduğu bilinen bir husustur. "mehdi" kavramının terim olarak ortaya çıkışı Kerbela olayına dayanmaktadır. İlk olarak Hz. Hüseyin'in Kerbela'daki şehadeti sonrasında halifeliğin Hz. Ali ve onun soyunun hakkı olduğunu düşünen kişiler arasında ortaya çıkmış ardından Şia'nın temel inanç unsurlarından biri haline gelmiş daha sonra da Ehl-i Sünnet tarafından kabullenilmiştir (Ayğın, 2016, s. 134).

Mehdi inancının farklı ifadelerle de olsa birçok kültür ve dinde görülmesi Şii inancı için önemli bir dayanaktır (Çınar, 2016a, s. 110). Şia'nın tüm kollarında ortak bir mehdi beklentisi olmakla birlikte, bu mehdi'nin kim olacağı fırkalara göre değişiklik göstermiştir. Şia'daki görüşlerden bir tanesi Hz. Ali'nin mehdi olduğu görüşüdür.

Varlığına ve o dönemde yaşayıp yaşamadığına dair net bir bilgi olmasa da Abdullah b. Sebe, Hz. Peygamber'in vasisi olarak Hz. Ali'nin yeryüzüne geri döneceğini iddia ederek hem ric'at hem de mehdi düşüncesini İslamiyet'e sokan kişidir (Utku, 2017, s. 66). Sebeiyye fırkası, Hz. Ali'nin mehdi olduğunu, göğe yükseltildiğini ve dünyada yeniden zuhur ettiğinde düşmanlarla savaşaacağını iddia etmiştir. Sebeiyye fırkası Hz. Ali'nin mehdiliğine inanan ilk firkadır (Fıġlalı, 1981, s. 198). Direkt olarak bugünkü yaygın anlamda kıyamet öncesi mehdi olarak kullanılmasa da, kurtarıcı mehdi kavramı ilk olarak Muhammed b. el- Hanefiyye için kullanılmıştır. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi Müslüman aleminde derin bir üzüntüye sebep olmuş ve bu durum bir kurtarıcı beklentisini de beraberinde getirmiştir. el-Muhtar Ebi Ebu Ubeyd es-Sekafi, böylesi bir ortamda halkın içinde olduğu bu durumdan çıkar sağlamak için Hz. Hüseyin'in aynı babadan kardeşi olan Muhammed b. el-Hanefiyye'yi mehdi olarak ilan etmiş böylece halkın kurtarıcı beklentisini karşılayıp kendisine destek bulmuştur. Muhammed b. el-Hanefiyye'nin vefatı, kurucusu olduğu Keysaniyye kolu tarafından yalanlanmış ve mehdilerinin saklanmak üzere bir daġa yerleştiiğini ve elbet bir gün geri döneceği söylenmiştir (Fıġlalı, 1981, s. 198). Mehdi düşüncesinin bir inanç esası olarak Şia'da yer alması İmamiyye ya da diğer bir adıyla İsnaaşeriyye fırkasıyla gerçekleşmiştir. Bu Şii fırkasına göre mehdilik özelliği önce farklı farklı kişilere atfedilmiş, ardından beklenen kurtarıcı olarak on ikinci imam Muhammed el-Mehdi'de karar kılınmıştır (Fıġlalı, 1981, s. 198). Bunların yanında Nasuviyye, eş-Şumetyiyye, Museviyye, Muhammediyye, İsmailiyye gibi Şii fırkalar da çeşitli kişilerin mehdiliklerini iddia etmişlerdir. Bu fırkaların kimine göre mehdi on iki imamdan biri, kimine göre bu imamların oğullarından biri, kimine göre ise daha başka kişilerdir (Fıġlalı, 1981, s. 206).

2.2.3.5. İslam Tarihinde Mehdilik Hareketleri

İlk olarak Abdullah b. Sebe'nin takipçileri Hz. Ali'nin vefat etmediğini, kıyametten önce mehdi olarak döneceğini savunmuşlardır. Bunun yanında mehdi telakkisinin Kerbela'da Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra Ka'b el-Ahbar tarafından Yahudi kültüründen getirilip İslam literatürüne dahil edilen rivayetler ile birlikte oluştuğu düşünülmektedir. VII. yüzyılda Muhtar es-Sekafi ve Keysan'ın liderlik ettiği Keysaniyye içindeki bir oluşum Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin mehdi olduğunu savunmuşlardır (Yavuz, 2003, s. 371). Muhtar es-Sekafi'nin bu hamlesinin

amacı, Kufelileri kendine yakınlaştırmaktı ve bu amacına ulaşip 684 yılında Kufe’de hakimiyet kurmuştur (Çınar, 2016b, s. 49). Şii bir fırka olan Navusiyye taraftarları, Cafer es-Sadık’ın ölümünün ardından aslında onun ölmediğini söylemişler, kıyametten önce zuhur edeceğine inanmışlardır. Emevi halifesi Halid b. Yezid ise Sufyani adında bir mehdin’in geleceğini ilan etmiş ve halkı buna ikna etmeye çalışmış; hatta Emeviler bu konuda hadisler olduğunu öne sürmüşlerdir. Abbasiler de Emeviler gibi mehdin’in kendilerinden, Abbasiler arasından çıkacağını söyleyip bununla ilgili hadis uydurmuşlardır. Birçok mezhep gibi Hariciler de mehdi ile ilgili bir fikir öne sürüp Ali b. Mehdi’nin kendi kurtarıcısı olduğunu öne sürmüşlerdir.

Hicri III. yüzyıldan itibaren mehdi konusu İsnâaşeriyye’nin iman esaslarından biri halini almıştır. İsmailiyye, Mehdi’nin İsmail b. Cafer olduğunu, Zeydiler’in bir kısmı ise Muhammed b. Abdullah el-Mehdi en-Nefsüzzekiyye olduğunu savunmuşlardır (Yavuz, 2003, s. 372). Öte yandan Hz. Ömer’in torunu olan Ömer b. Abdülaziz’in de mehdi olduğuna inananlar olsa da o dönem mehdi kavramı günümüzde bilinen anlamında kullanılmamaktaydı (Çınar, 2016b, s. 52). Kabû’l-Ahbar’ın mehdi ile ilgili rivayetlere getirdiği farklı yorumları göz önüne alarak Emeviler’in başarılı komutanlarından biri olan Abdurrahman b. Muhammed el-Eşas’ın mehdi olduğunu savunanlar da olmuştur (Çınar, 2016b, s. 53). Abbasilerin ilk halifesi olan es-Seffah, mehdilik olgusunun taşınabilirliği üzerinde durarak mehdiliğe saltanat sistemi getirmiştir. İkinci halife Ebu Cafer el-Mansur, oğluna Mehdi adını uygun görmüştür (Çınar, 2016b, s. 53).

Muhammed b. İsmail el-Mukaddem, “mehdi” olarak isimlendirilen on yedi kişi olduğunu söylemiştir: Bunlar: Hz. Ali, Süleyman b. Abdülmelik, Muhammed b. Hanefiyye, Musa b. Talha b. Ubeydullah, Ömer b. Abdülaziz, Haris b. Süreyc, el-Mehdi b. el-Mansur, Nefsüzzekiyye, Muhammed b. Hasan el-Askeri, Mehdi b. Tumert, Ubeydullah b. Meymun, Timurtaş b. Nevin, Muhammed b. Yusuf el-Cunburi, Ahmed b. Abdullah b. Haşim, Muhammed b. Abdullah el-Kurdi, Ahmed b. İrfan el-Briluvî ve Muhammed b. Suud’dur (Çınar, 2016b, s. 55). Ancak kendisinin mehdi olduğunu ilan edip kitleleri peşinden sürükleyenlerin bunlarla sınırlı olmadığı bilinmektedir. Hicri takvimin başlangıcından günümüze kadar birçok insan mehdilik iddiasıyla ortaya çıkmış veya takipçileri tarafından mehdi ilan edilmişlerdir.

2.3. Dinî Bir İnanç Meselesi Olarak Tarikat Olgusu ve Mehdilik

Türkiye’de mehdi inancının yaygınlaşmasında tarikatların büyük bir payı olduğu söylenebilir. Bu nedenle mehdilik olgusunu ele alırken tarikatlara da değinmek gerekir. Dinî gruplar başlangıçta bir kurtarıcı fikrine sahip olmasa da birçoğunda zamanla bu inancın oluşmaya başladığı görülmektedir (Düzgüner, 2017, s. 286). Tarikatlar, tasavvuf olgusunun kurumsallaşmış halini ifade etmektedir. Başlangıçta bireysel olan zühd hareketleri, zahidlerin etraflarındaki insanlara dersler, öğütler vermesinin ardından o sohbetlere katılan insanların verilen tavsiyeleri kendi hayatlarına uygulamasıyla kitlesel bir hal almıştır (Türer, 2019, s. 89). Tarikat mensupları içinden çıktıkları cemaat ile aynı fikirlere sahip olmakla birlikte kendi yaşamlarında çok katı kuralları vardır (Wach, 1987, s. 19). Tarikat olgusu İslamiyet’te olduğu gibi Hristiyanlıkta, Budizm, Caynizm ve Maniheizm’de de görülmektedir ve bu dinlerin çoğunda tarikat gruplarının oluşumunun ana kaynağı olarak kurulu düzene olan tepki görülmektedir (Wach, 1990, s. 185-186). İslamiyet ile Hristiyanlık dünya görüşleri açısından benzer bir anlayışa sahiptir. Bahse konu bu iki din de dünya ile ahireti dengelemeyi hedeflemektedir. Ancak örneğin Hindistan’daki Brahmanlar adeta bir dilenci hayatı yaşamayı övmektedirler. Hristiyanlıkta manastır oluşumunu başlatan hareketler 4. yüzyılda Pachome’da ortaya çıkmıştır. İslamiyet’te ise sufiler 9. yüzyılda teşkilatlanmışlardır (Akyüz, 2007, s. 118-119). Tarikatlar bu açıdan bakıldığında kültüre göre farklılık göstermektedirler. Hz. Peygamber’den sonra İslam dininin kendine yeni coğrafyalarda yer bulmasıyla birlikte o coğrafyaların kendi kültürleriyle etkileşim içine giren İslam dininin içselleştirilmesi, farklı kültürlerden olan insanların İslamiyet’i benimsemeleri noktasında tasavvuf ve tarikatların oldukça önemli etkisi olmuştur. Orta Doğu’dan Kuzey Afrika’ya, diğer yandan Uzak Doğu’ya yayılan İslam coğrafyası birçok tarikatın teşekkülüne yol açmıştır. Bu tarikatlar içinde buldukları kültürlerini benimseyerek değişimler göstermişlerdir. Tarikatlar bir yandan yerleşerek insanların İslamiyet’i benimsemesini kolaylaştırmış, bir yandan da o kültürlerin etkisiyle İslam’la bağdaşmayan birçok hurafeye kapılarını aralamıştır (Ocak, 1997, s. 10). Tasavvuf’un İslam dinî açısından uygunluğu tarih boyunca tartışılmış, hatta sünni alimlerin kurumları olan medreseler ile mutasavvıfların kurumları konumunda olan tekkeler arasında şiddetli mücadeleler görülmüştür. Bu şartlar altında bile Tasavvuf yayılıp İslamiyet’in birçok alanında kendisini göstermiştir. İlk olarak Kuran’daki ifadelerde zühd ve takvaya övgü, bunun yanında

Hz. Muhammed ve ashabının bir zühd hayatı yaşadığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in vahiy öncesi dönemde Hira dağında yer alan bir mağarada inzivaya çekildiği hatta vahyin de Hz. Muhammed'e burada geldiği bilinmektedir. Ashabı da Hz. Muhammed gibi Allah rızası için çalışıp, dünyaya pek bağlanmamışlardır. Bununla birlikte Ashab-ı Suffe'nin de sufilere yol gösteren bir oluşum olduğu iddia edilmektedir. Bu ve benzeri hareketler Tabiin'de de görülmüş, ardından Emeviler döneminde gelişip sistemleşen tasavvuf, halk arasında yayılarak tarikatlara dönüşmüştür. Özellikle Emeviler döneminde yöneticiler ve halk gittikçe zenginleşip dünyevileşmiş ve tasavvuf burada tabanın bu dünyevileşmeye verdiği tepkisel bir hareket halini almıştır. Bu tepkilerin ilk merkezi Medine olmuş, VIII. ve IX. yüzyıllarda Basra, Kufe, Bağdat, Horasan, Belh, Mısır tasavvufun merkezi haline gelmiştir. Halktan gelen tepkilerin ilk çıkış noktası olarak Hasan el-Basri (642-728)'den bahsedilebilir. Ardından İbrahim b. Edhem (ö. 770), Rabia el-Adeviyye (ö. 801) ve Fudayl b. İyad (ö. 803) gelmektedir. Tasavvuf, Abbasiler devriyle birlikte 9. yüzyılda sistemleşme eğilimine girmiş, Abbasiler'in yönetiminin zayıflayıp Şiiilerin yükselişe geçmesiyle birlikte tasavvuf, halk arasında tarikatlar şeklinde teşkilatlanmıştır (Günay & Ecer, 1999, s. 69-91). Tusi, Haris-i Muhasibi, Eb'ül Hüseyin en-Nuri, Hakim-i Tirmizi, Sülemi, Ebu Talib-i Mekki, Cüneyd-i Bağdadi, Zunun-i Mısri, Kuşeyri, İbnü'l-Arabi ve Gazali gibi alimler de tasavvufun gelişiminde büyük pay sahibidirler (Türer, 2019, s. 154-156).

2.3.1. İslamiyet'te Tarikat Olgusu

İslam dininin mistik yönünü ön plana çıkaran sufiler tarikatları meydana getirmişlerdir. Sözlükte tarikat, "izlenecek yol, usul, hal" manalarına gelmekle birlikte terimsel manası ise "Allah'a ulaşmaya çalışan insanların adet ve davranışlarıdır" (Öngören, 2011, s. 95). Tarikatların, tasavvuf ilminin eğitim kurumları olduğu da söylenebilir. "Sufiler dinî bir ağaca, ağacın gövdesini şeriata, dallarını tarikata, meyvesini ise hakikate benzetmişlerdir" (Ceyhan, 2018, s. 28). Önceden, öteki dünyayı kazanmak amacıyla dünya hayatıyla ilgili meselelerden uzaklaşmak, bu yolda nefsi kontrol etmek manasında kullanılan tarikat sonrasında zaviye veya tekkede bir şeyhin yönlendirmesiyle hareket eden insanların uydukları kurallar bütünü anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Yılmaz, 2016, s. 229). Sufiler, tarikatta uygulanacak usulün Allah ve Hz. Peygamber tarafından belirlendiğini ve bu usulü hayatına aşk ile

uygulayacak kişilerin manevi ve ahlaki açıdan güzel hallerde olacağını, bunun sonucunda ise insanların hakikate erişeceğine inanırlar (Ceyhan, 2018, s. 28). Zühd hareketlerinin teşkilatlanmış halleri olan tarikatlara neredeyse bütün dinlerde rastlanmaktadır. Bu hareketler genellikle önce bireysel inziva şeklinde gerçekleşip ardından cemaat halini almışlardır (Günay, 2000, s. 277). Tarikatların tasnifi hak-batıl olmalarına göre, zikir şekillerine göre, silsilelerine göre ve metotlarına göre yapılır. Metot olarak ise bütün tarikatlar hakikate ulaşmak adına bu üç yolu benimsemişlerdir: Tarik-1 Ahyar, Tarik-1 Ebrar, Tarik-1 Şüttar. Tarik-1 Ahyar, namaz, oruç vb. gibi temel ibadetlerin farzlarını ve sünnetlerini çokça eda etmenin yanında nafile ibadetler ve Kuran-ı Kerim okuma yoluyla hakikate ulaşmaya çalışan insanların takip ettiği yoldur (Eraydın, 2017, s. 30). Tarik-1 Ebrar, hakikate ulaşmak amacıyla mücahede ve tasfiyeyi esas alıp kalplerini nefsin isteklerinden arındıran insanların yoludur. Bu yol ilkinde göre daha iyi sonuç verdiği için sufiler genellikle bu yolu benimsemişlerdir (Türer, 2019, s. 91). Üçüncü yol olan Tarik-1 Şüttar ise muhabbet, coşku ve aşk yoluyla hakikate ulaşmaya çalışan salıkların yoludur. Salik manevi anlamda hakikate doğru bir yolculuğa çıkar ve bu yolda kendisinden bile vazgeçer (Eraydın, 2017, s. 30).

Tarikatları sadece İslam alimleri değil Batılı araştırmacılar da yorumlamışlardır. Joachim Wach tarikatın kapalı bir grup içinde birlikte zühd hayatı sürdürmeyi arzulayan insanların kurup, sistematik hale getirdiği bir cemaat olduğunu ve üyelerinin, müşterek bir kıyafet, ortak yemek, kendilerine özgü ibadet şekilleri vb. gibi unsurlar etrafında ortak bir kimlik inşa etmeyi hedeflediklerini belirtmektedir (Günay, 2000, s. 278).

8. yüzyıldan itibaren teşkilatlanmaya başlayan tarikatlar birçok parçaya bölünüp İslam coğrafyasında yayılım göstermişlerdir. Bunların hepsinin tespiti mümkün olmamakla birlikte sayılarının 400 civarı olduğu ifade edilir (Yılmaz, 2016, s. 240). Bütün tarikatlar kendilerini “silsile” denilen bir zincirle Hz. Muhammed’e dayandırsalar da her bir tarikatın kendi kurucusu vardır. İslam coğrafyasındaki en yaygın tarikatlara bakıldığında on ila yirmi arası tarikat ön plana çıkmaktadır. Bu tarikatların en önemlileri Bayramiyye, Bedeviyye, Bektaşiyye, Çiştîyye, Desukiyye, Ekberiyye, Halvetiyye, Kadiriyye, Kübreviyye, Medyenîyye, Mevlevîyye, Nakşibendiyye, Rifaiyye, Sadiyye, Sühreverdîyye, Şazeliyye ve Yeseviyye’dir (Kara, 1995, s. 236).

Başlıca tarikatlar ve kurucuları şöyledir (Kara, 1995, s. 238):

1. Bayramiyye: Hacı Bayram Veli (ö. 833/1430)
2. Bedeviyye: Ahmed Bedevi (ö. 675/1276)
3. Bektaşiyye: Hacı Bektaş Veli (ö. 669/1271)
4. Celvetiyye: Aziz Mahmud Hüdayi (ö. 1038/1628)
5. Çiştiiyye: Muinüddin Hasan Çiştî (ö. 633/1236)
6. Desukiyye: Burhaneddin İbrahim b. Ebi'l-Mecd Desuki (ö. 693/1295)
7. Ekberiyye: Muhyiddin b. Arabi (ö. 638/1240)
8. Halvetiyye: Ömer b. Ekmelüddin Halveti (ö. 800/1397)
9. Kadiriyye: Abdulkadir Geylani (ö. 562/1166)
10. Kübreviyye: Necmüddin Kübra (ö. 618/1221)
11. Medyeniyye: Ebu Medyen Şuayb b. Hüseyin (ö. 590/1193)
12. Mevleviyye: Mevlana Celaleddin Rumi (ö. 672/1273)
13. Nakşibendiyye: Muhammed Bahaüddin Nakşibend Buhari (ö. 791/1389)
14. Rıfaiyye: Ahmed Rıfai (ö. 578/1183)
15. Sadiyye: Sadüddin b. Musa Cebbavi (ö. 700/1300)
16. Sühreverdiyye: Ebu Hafs Ömer Sühreverdi (ö. 632/1236)
17. Şazeliyye: Ebü'l-Hasan Şazili (ö. 656/1258)
18. Yeseviyye: Ahmed Yesevi (ö. 562/1166)

2.3.2. Dinî Grupların Psikolojik ve Sosyolojik Çerçevesi

Dinî grupların oluşmasının sebebi olarak insan psikolojisinden ve toplumun ihtiyaçlarından kaynaklanan birçok durumdan bahsedilebilir. Bunların başında tabii ki insanların kendilerini bir gruba ait hissetme ihtiyacı gelmektedir. Bu ihtiyacın yanı sıra dinî grupların oluşumunda şu nedenler sıralanabilir: Bu grupların insanlara bir kimlik bahşetmesi, dinin özünü koruma ve daha dindarca bir hayat yaşama arzusu, kimsesiz hissetmeme ihtiyacı, anlam arayışı, günlük hayatta karşılaştıkları problemlerle başa çıkmakta yardıma ihtiyaç duymaları, güvensiz dünyadan kaçınma ihtiyacı, bireysellikten kaçma arzusu ve bazı çıkar ilişkileri (Yapıcı & Kalgı, 2017, s. 120-125). Dinî gruplar, dinler tarihinde her zaman kendinî göstermekle birlikte günümüzde hala yeni gruplar ortaya çıkmakta, halihazırda var olan gruplar da yayılım göstermeye devam etmektedir. Türkiye'de din anlayışı, Allah'a iman etmek ve ibadetleri yerine

getirmek anlamına gelmektedir. Dinî gruplara katılım İslam'ın şartlarından değildir; katılım, bireysel bir tercih sonucu gerçekleşmektedir. Bu nedenle özellikle Türkiye'de bu gruplara katılımın arkasında psikolojik motivasyonlar olduğu görülür (Düzgüner, 2017, s. 284). Bir başka deyişle, bu tarikat ve cemaat gibi dinî gruplara katılmak, dinî bir zorunluluktan ziyade tamamen bireyin isteği ve kendi yönelimiyle gerçekleşen bir eylemdir.

2.3.2.1. İnsan Psikolojisi Açısından Tarikat Olgusu

İnsan, sosyal bir varlık olarak bir aidiyet ihtiyacı içindedir. Kalabalık bir grubun bir üyesi olmak bireyin yalnızlığını giderdiği gibi aynı zamanda bireye güven ve öteki insanlarla dayanışma hissi de verir. Bir tarikatın mensubu olmak, ortak değerler adına insanlarla bir araya gelmek de bu anlamda insan psikolojisini olumlu anlamda etkilemektedir.

Tarikatlar dinî anlamda ele alındığında dinî öğrenip günlük hayata yaymak, yaratıcıya yakınlaşmak, öteki dünyaya hazırlanmak, günahlardan arınmak gibi birçok fonksiyona da sahiptir. İnsanın tek başına cevabını bulamadığı daha kutsi ve bazen de günlük sorulara yanıt bulmak ve bilen birine danışma ihtiyacı hissettiği anlarda, yine tarikatlar ve dinî liderler devreye girer. Ancak tarikatlar, bazen de bireyin maddi manevi çaresizliğinin ya da bir kimlik arayışının sonucu olarak da cezbedici olabilir. Bunun yanında hemen hemen tüm tarikatların ibadetlerini yerini getirirken başvurduğu ilahiler, zikir ve merasimler, insanlara sıradan ve düz bir dindarlıktan ziyade daha heyecanlı ve cazip geldiğinden (Günay & Ecer, 1999, s. 299-301) insanların tarikatlara yönelmesinde önemli bir etken olarak sayılabilir.

Genel olarak tarikatlar, bireylere dünyadaki çeşitli sıkıntılarından kaçmak ve bununla beraber ahiret hayatına da yatırım yapmak adına, bir diğer deyişle kişinin hem bu dünyasını hem öteki dünyasını kurtarmak adına uygun ve güvenli ortamı sağlamaktadır.

2.3.2.2. Tarikatların Sosyal Fonksiyonu

Tarikatlar, kişinin bireysel yaşamında etkili olmakla birlikte özellikle geçmişte, daha çok toplumsal anlamda, halkın dinî yaşaması hususunda önemli rol oynamışlardır. Bunun yanında, tarihte fetih yoluyla edinilen topraklarda, bilhassa Orta Asya’da, Uzakdoğu’da ya da Afrika’da (Öngören, 2011, s. 105) İslam dinînin yayılması da büyük ölçüde tarikatlar vesilesiyle olmuştur (Yılmaz, 2016, s. 239 ve Öngören, 2011, s. 104-105). Aynı zamanda geçmişte toplumlar arası anlaşmazlıkların önlenmesi veya toplumu bir dış güce karşı bir arada tutması da, tarikatların gücünü ve etkisini gözler önüne koymaktadır (Yılmaz, 2016, s. 239).

Tarikatlar, bir parçası oldukları Tasavvuf ilmiyle birlikte düşünüldüğünde, sosyal fayda alanları da genişler. Dinî eğitimini tamamlayıp halkın arasında yeniden karışan Sufiler, kendi ilmini diğerleriyle paylaşır, dinî yaşamı tebliğ ederek sosyal hayatta da var olur. Toplumdaki yardımlaşmanın merkezinde yine Sufiler vardır, toplum yararına çalışırlar. Öyle ki, devlet yöneticileriyle de ilişkileri iyi olduğundan etki alanları sadece dinî hayatla sınırlı kalmamıştır, bilhassa Osmanlı zamanındaki yöneticiler için kimi zaman yol gösterici ya da danışman olmuşlardır (Kara, 1995, s. 352-353).

Tarikatların özellikle geçmişte bu denli mühim bir öneme sahip olmasının sebebi, “insanların gönül dünyasına hitap etmesi”dir (Öngören, 2011, s. 105). Fakat bu durum, iyi şeylere vesile olabileceği gibi bir istismar alanı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Direkt olarak bireylerle iletişim kurarak onların duygu ve çoğu zaman düşünce dünyalarını da belli ölçüde etkileme gücüne sahip olan Tarikatlar, dinî kullanarak ve yozlaştırarak insanları suistimal edebilmektedirler. Tekke ve zaviyeler döneminde, faaliyetlerin kanunlarla sınırlandırılıp kontrol altına alınmasıyla bu istismarlar daha kolay önlenebilirken (Öngören, 2011, s. 105), günümüzde tarikatlar üzerinde herhangi bir kontrol mekanizmasının olmaması, çeşitli suistimallerin önünü açabilmektedir. Halkın ya da müritlerinin inançlarını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak isteyen bazı dinî liderler, din gibi hassas bir konuda insanları kolaylıkla etkileyip

sadece halk bazında değil ülke çapında da olumsuz ve istenmeyen sonuçlara sebep olabilmektedirler (Günay & Ecer, 1999, s. 305).

2.3.2.3. Halk İnancında Kurtarıcı Algısı

Yapılan literatür taraması sonucu Türkiye'deki halkın mehdi inancını ölçen bir araştırmaya rastlanılmamış, Diyanet'in çalışmalarında da konuyla ilgili bir bilgi bulunamamıştır. Ancak bilinen odur ki kıyametten önce gelip Müslümanları içinde buldukları sıkıntılardan kurtaracak bir mehdi inancı, halk arasında oldukça yaygındır. Biraz geriye gidilecek olursa, özellikle Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine girmesi ve ardından yıkılması, umutsuzluğa düşen halkı bir kurtarıcı beklentisi içine sokmuştur. O dönemde başta Mustafa Kemal olmak üzere vatanın kurtarılması için çaba gösteren ya da dinî muhafaza edip Kuran'ın korunması için çaba gösteren birçok kişiye mehdi denilmiştir (Çınar, 2016a, s. 118).

2012 - 2013 yıllarında yapıldığı tahmin edilen bir anket sonucuna göre ise, İstanbul'da ankete katılan katılımcıların %56.8'i kıyamete yakın bir dönemde Hz. İsa ile birlikte Mehdi'nin de geleceğini belirtmiş, %13.1'i bu fikre katılmamıştır. Katılımcıların %27.4'ü konuyla ilgili bir fikri olmadığını söylerken %2.8'i de soruyu yanıtızsız bırakmıştır (Çınar, 2016a, s. 119). Ancak bu anket, katılımcı sayısı, evren- örneklem ilişkisi, anketin yapıldığı zaman gibi gerekli bilgilerden yoksun bir şekilde aktarıldığı için elde edilen sonucun geçerliliği tartışmalıdır.

Konuya dair bulunan tek geçerli kaynak, 2012 yılında Pew Research Center tarafından yapılan ve çoğunluğu Müslümanlardan oluşan otuz dokuz ülke ve bölgede 38.000'den fazla kişiyle yüz yüze yapılan bir araştırmadır. Araştırma, parça parça yapılmış olup farklı senelerde, farklı ülkelerde aşama halinde geliştirilmiştir. Bu araştırma raporuna göre, Türkiye'den ankete katılan katılımcıların %68'i, kıyametten önce Mehdi ve Hz. İsa'nın döneceğine inanmaktadırlar. Katılımcıların %65'i ise Hz. İsa'nın hayatta oldukları süre içinde geri döneceğini belirtmişlerdir (New Pew Forum Report, 2012). Türkiye'de kurtarıcı inancının bu denli yaygın olmasının sebebi olarak tarikat ve cemaatleri öne sürmek, yanlış bir çıkarım olmaz. Ülkede faaliyet gösteren ve geniş kitlelere hitap eden belli başlı cemaatler ve tarikatlar, mehdi inancının yayılmasında etkin bir rol oynamaktadır.

2.3.3. Diyanet'in Tarikatlara ve Mehdi İnancına Yaklaşımı

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'na yöneltilen çeşitli konulardaki soruların yarısının direkt olarak mehdilikle ilgili oluşu, bu konunun önemi ve halk arasında ne kadar çok sorgulanan bir konu olduğuyula ilgili önemli ipuçları verir (Çınar, 2016a, s. 108). Diyanet'in mehdiliğe dair net bir açıklaması olmasa da, konu ile ilgili birkaç röportaj mevcuttur.

Diyanet İşleri Eski Başkanı Mehmet Görmez katıldığı bir programda mehdiliğe dair bir soruyu cevaplarken bu inanışın tarihte de birçok dinde mevcut olduğunu, fakat sahte mehdilik iddiasında bulunan kişiler sebebiyle bu meselenin geçmişten günümüze sorunlu bir alan olduğunu söyler. Görmez, çalışmanın daha önceki bölümlerinde belirtilmiş olan bir noktaya da değinerek mehdiliğin Kuran'da bir yeri olmadığını, yalnızca bazı hadis kaynaklarında ele alındığını fakat meselenin “vardır” ya da “yoktur” şeklinde net ifadelerle ele alınamayacağını aktarır (Diyanet İşleri Başkanı Görmez, 2016). Aynı programda, Görmez'in konuyla ilgili aktardığına göre mehdinin gelse de herkesi kurtaramayacağı, zira herkesin kendi iyilik ve kötülüklerinden/sevap ve günahlarından sorumlu olduğu görüşü, kendisinin mehdi inancına dair bir ipucu niteliğinde değerlendirilebilir.

Yine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir sosyal medya kanalında Diyanet İşleri Başkanlık Müşaviri Doç. Dr. Halil Altuntaş da mehdilik ile ilgili bir soruyu cevaplarken Mehmet Görmez'inkine yakın ifadeler kullanarak Kuran'da mehdilik konusunun olmadığını, yalnızca Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesiyle ilgili bazı ifadeler olduğunu ancak bunun da net bir şekilde belirtilmediğini, konuyla ilgili ihtilafli bazı hadislerin bilindiğini belirtir. Altuntaş'a göre mehdi inancını inkar etmek dinden çıkaracak kadar mühim bir iddia değildir ancak yine de konunun Ehl-i Sünnet tarafından genellikle kabul gördüğü için yoktur demenin doğru olmayacağını bildirir (İslam'da mehdilik anlayışı var mıdır?, 2016).

Gerek Görmez'in gerekse Altuntaş'ın her iki röportajda da özellikle değindiği ortak nokta, mehdilik meselesinin bir istismar alanı olarak kimi kişi ya da topluluklar tarafından kullanıldığı, bu sebepten meseleye ihtiyatlı yaklaşılması ve tedbirli olunması gerektiğidir.

Bireylerin dilediği dinî gruba dahil olma noktasında özgür olduğu Türkiye toplumunda Diyanet İşleri Başkanlığı, direkt olarak dinî tarikat ve cemaatlerle direkt olarak bir ilişki içinde bulunmamaktadır. Diyanet, daha çok topluma dinî bilginin öğretilmesi ve kişilerin din ile ilgili sorularına cevap bulabilmesi amacıyla kurulmuş bir kurum olarak görev yapmaktadır (Yıldız, 2017, s. 517). Fakat bilhassa 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Diyanet'in ve devletin mevcut tarikat ve cemaatlere karşı tutumu bir tartışma konusu haline gelmiştir.

Diyanet'in tarikat ve cemaatlere bakış açısına değinmeden önce, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş amacını kısaca özetlemek yerinde olacaktır. Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından tekke ve zaviyelerin yasaklanmasıyla, dinî öğretme amaçlı çeşitli cemaatler çoğalmaya başlamış ve halk bu dinî cemaatlere yönelmiştir. Toplumun dinî ihtiyaçlarını giderecek herhangi bir devlet teşkilatının bulunmaması, halkın bir ihtiyacı sonucu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşunu gerekli kılmıştır. Fakat daha önce de değinildiği gibi Diyanet, toplumun cemaat ve tarikatlara dahil olması hakkında bir inisiyatif almaktan ziyade, inanç esaslarını halka doğru bir şekilde iletmekle yükümlüdür. Diyanet ve hükümetin 2015 senesine kadar bir tehdit unsuru olarak görmediği bu dinî gruplara bakışı, daha önceleri dinî bir cemaat olarak kabul edilen fakat 15 Temmuz'da darbe girişiminde bulunmasıyla bir terör örgütü olduğu anlaşılan FETÖ'den sonra değişmiştir.

TBMM Darbe Girişimini Araştırma Komisyonu'nun 15 Temmuz sonrasında yayımladığı rapora (TBMM Darbe Girişimini Araştırma, 2017) göre, dinî grupların maddi kaynaklarının, işleyiş biçimlerinin, sunduğu hizmetlerin yanı sıra lider ve üyelerinin ya da cemaat içinde yürütülen gizli faaliyetlerin genel bir denetime tabi tutularak kontrol edilmesi ve tüm bu adımların şeffaflaştırılması gerekli görülmüştür. Ancak bu denli bir kontrol mekanizması yalnızca Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülemeyeceği için birtakım hukuksal düzenlemelerle de bu sürece katkı yapılacağı bildirilmiştir. Ayrıca, toplumda yeterli dinî bilgiye sahip olmayan kişilerin tarikat ve cemaatlere daha fazla yöneldiği, bu sebepten eğitim alanında yapılacak düzenlemelerle resmi din eğitiminin iyileştirilmesi ile imam, kurs hocaları vb. dinî figürlerle de toplumun din bazlı psikolojik sorunlarının giderilmesi için bu dinî figürlere de gerekli eğitimin verilmesi ifadeleri de raporda yer almaktadır.

Benzer şekilde, özel bazı TV kanallarında ya da çeşitli sosyal medya sitelerinde dinî liderler tarafından yapılan yayınların ya da herhangi bir dinî yeterliliği olmadığı halde kendinî dinî lider olarak ilan eden kişilerin de kontrol edilmesi; TV yayınlarını kontrol eden RTÜK'ün bu alanları kontrol ederken Diyanet hocalarıyla işbirliği içinde olması ve bazı tarikat ve cemaatlerce kurulmuş ve yardım maksatlı bağış toplayan çeşitli sivil toplum kuruluşlarının da Diyanet ve İçişleri Bakanlığı'nca denetlenmesi konularına bu raporda değinilmiştir (Darbe Komisyonu'ndan cemaat uyarısı, 2017).

Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş bir açıklamasında, tarikatlar ve cemaatlerin sosyal bir gerçeklik olarak ülkede var olduğunu, hatta tarihte Anadolu'nun Müslümanlaşmasında etkili rol oynadıklarını, bu sebeplerden de ötelemek ya da yasaklamaktan ziyade kontrol ve denetime tabi tutularak istismara engel olunması gerektiğini açıklamıştır (Kontrol ve rehberlik mekanizması, 2018). Bu kontrol ve denetimler hususunda atılan bir adım olarak da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tüm şehirlerde çalışmalar yürüttüğünü ve dinî esaslarla ya da toplumun huzuruyla zıtlık göstermediği sürece bu dinî cemaatlerin tehlike teşkil etmediğini söylemiştir.

Çeşitli tarikat ve cemaatlerin günümüzde kendi mehdilerini ilan etmeleri ve kutsallık attettikleri bu kişiler aracılığıyla daha fazla taraftar toplamaları da bir tehlike ve istismar alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ise gerek halk tarafından sıkça sorgulanan mehdi inancıyla gerekse halkın büyük bir çoğunluğunun üyesi olduğu çeşitli tarikat ve cemaatlerle ilgili bu tutumları çeşitli suistimalleri önlemek amacıyla atılan önemli adımlardan biri olarak nitelendirilebilir.

2.3.4. İlgili Çalışmalar

Adem Akarsu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Cemaat Algılarının Dünya Görüşlerine Etkisi" isimli doktora tezinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin birinci ve dördüncü sınıf öğrencileriyle mülakat ve odak grup görüşmeleri gerçekleştirmiş, bunun yanında anket tekniğini de kullanmıştır. Araştırmaya katılanların %71,2'si kadın, %28,8'i ise erkektir. Anketi yanıtlayan öğrencilerin %19,9'u hiçbir dinî gruba yakınlık duymadığını veya mensup olmadığını belirtmiştir.

Öğrencilerin çoğunluğu tasavvuf hareketlerinin Müslüman toplumları geriletliğini söylemişlerdir. Başka bir soruda ise dinî hizmetlerin Diyanet yerine dinî gruplar tarafından yürütülmesine nasıl baktıkları sorulmuş, öğrencilerin %77,1'i olumsuz yanıt vermiştir. Öğrencilere bir şeyhten el almanın Allah'a yakınlaşma yollarından biri olup olmadığı sorulduğunda öğrencilerin çoğunluğu olumsuz yanıt vermiştir (Akarsu, 2015).

Ahmet Aktaş ve Necati Sümer'in Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin mehdi algılarını ölçmek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada 166 öğrenciyle anket yapılmıştır. Ankete katılan öğrenciler birinci, ikinci ve üçüncü sınıflar arasından seçilmiştir. Katılımcıların herhangi bir cemaat veya tarikata bağlılıkları sorulduğunda yalnızca %20'si bir tarikat veya cemaate bağlı olduklarını belirtmiştir. Katılımcıların %14,5'i de medrese eğitiminden geçtiğini belirtmiştir. Öğrencilerin %32,5'i mehdinîn geleceğini düşünürken %41'i ise mehdinîn gelmeyeceğini düşündüğünü belirtmiştir. Mehdi düşüncesinin yaygınlaşmasında etkili olan faktör sorulduğunda ise öğrencilerin %39,8'i tarikat ve cemaatlerin etkili olduğunu söylemiştir. Öğrencilere mehdinîn gelecek olmasının kendilerine nasıl bir etkisi olduğu sorulduğunda %62'lik kesim herhangi bir etkisi olmadığını, %30,8 ise kısmen olumlu veya olumlu etkisi olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %41,6'sı İslamiyet'teki mehdi inancının farklı dinlerden etkilendiğini, %21,7'si kısmen etkilendiğini, %24,1'i ise farklı dinlerden etkilendiğini belirtmiştir. İlahiyat eğitiminin mehdi algılarına olan etkisi sorulduğunda öğrencilerin %39,8'i algılarının değiştiğini, %52,4'ü herhangi bir etkisi olmadığını belirtmişlerdir. Erkek öğrencilerin %63'ü mehdinîn geleceğine inandıklarını belirtirken kadınlarda bu oran %37 olarak belirlenmiştir. Aktaş ve Sümer, erkek öğrencilerinin mehdi inancında tarikatlara mensubiyetlerinin etkili olabileceği sonucunu çıkarmıştır. Tarikatlara mensup öğrencilerin %69,7'si mehdinîn geleceğine inandıklarını belirtirken bu oran tarikat mensubiyeti olmayan öğrencilerde %23,3 olarak tespit edilmiştir. Mehdinîn geleceğine inanan öğrencilerin oranı sınıf yükseldikçe düşüş göstermiştir. Öğrencilerin dinî bilgilerinin kaynağı ile mehdi algıları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Aktaş & Sümer, 2018).

Suat Cebeci ve arkadaşları Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Fırat Üniversitesi İlahiyat

Fakültesi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde her sınıf düzeyinden 50'şer kişi olmak üzere, toplamda 1.800 öğrenciyle gerçekleştirdikleri çalışmadan 1.595 geçerli sonuç almışlardır. Bir dinî gruba mensup olduğunu, bir gruba sempati duyduğunu veya bir dinî gruptan faydalandığını belirten öğrencilerin oranı %30 olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin %53,3'ü dinî grupların kendileri için sosyalleşme fırsatı sunduğunu belirtmiştir. Dinî grupların öğrencilerin eleştirel bakış açılarına etkileri sorulduğunda ise katılımcıların %44,1'i olumsuz etkilediğini söylemiştir. Dinî gruplara mensup öğrencilerin toplumdaki soyutlanmasıyla ilgili soruda öğrencilerin %51,2'si dinî grupların, öğrencilerin toplumdaki soyutlanmasına bir etkisi olmadığını belirtirken %27,7'si dinî gruplara katılan öğrencilerin toplumdaki soyutlandığını belirtmişlerdir. Katılımcıların %52,4'ü dinî grupların, insanların dinî bilincinin gelişmesinde olumlu etkisi olduğunu belirtirken %22,4'ü olumsuz yanıt vermiştir. Öğrenciler, dinî grupların toplumdaki birlik ve beraberliğe etkisinin sorulduğu soruya %34,4 olumlu cevap verirken %35,7 olumsuz cevap vermiştir. Dinî grupların dayanışmaya etkisi sorulduğunda öğrencilerin %53,5'i dinî grupların öğrencilerin dayanışma güdüsünü olumlu etkilediğini %21,7'si ise olumsuz etkilediğini söylemişlerdir (Cebeci, Cevherli, Doğruyol, Çakmaktaş, & Özli, 2019).

Ramazan Bulut'un 2017 yılında Uşak Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği çalışmaya üçüncü ve dördüncü sınıflardan 47'si İslami İlimler Fakültesi, 27'si Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümü öğrencisi olmak üzere 74 kişi katılmıştır. Bu öğrencilerden 41'i kız 33'ü ise erkektir. 24 öğrenci, bir dinî gruba mensup veya bir dinî gruba sempati duyduğunu, 50 öğrenci ise herhangi bir dinî grupla bağlantısı olmadığını belirtmiştir. Dinî gruplarla bağlantısı olan öğrencilerin çoğunluğunun ailesinden dolayı böyle bir bağı olduğu görülmüştür. Öğrencilerin dinî gruplara yaptıkları en büyük eleştiri, her grubun kendisini doğru görmesidir (Bulut, 2020).

Necmi Karşlı'nın Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde gerçekleştirdiği çalışmaya farklı sınıflardan 509 öğrenci katılmıştır. Araştırmada FETÖ darbe girişimi sonrası kız öğrencilerin tarikat ve cemaat liderlerine bakışının erkek öğrencilerin bakışına göre çok daha olumsuz etkilendiği görülmüştür. Öğrencilerin %56,8'i tarikat ve cemaat liderlerine duydukları güvenin azaldığını, %27,3'ü olumsuz etkilenmediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin %63,5'i, cemaat kavramının FETÖ

darbe girişiminin ardından şüphe duygusunu tetiklediğini, %20,4'ü nefret, %6,7'si korku duygusunu tetiklediğini belirtmiştir. Sonuç olarak 2016 yılındaki FETÖ darbe girişiminin öğrencilerin tarikat ve cemaatlere bakışında olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiştir (Karlı, 2019).

Yukarıda kısaca değinilen araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin mehdi ve tarikat algılarını ortaya koyan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma ise eksik bir alanı tamamlama çabasıyla, mevcut literatüre katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

BÖLÜM III

BULGULAR

3.1. Demografik Bulgular

Tablo 3.1. Cinsiyet Dağılımı

		%
Kadın	319	68,3
Erkek	148	31,7
Toplam	467	100,0

Anket çalışmamıza toplam 467 öğrenci yanıt vermiştir. Bu öğrencilerin 319'u kız öğrenci, 148'i erkek öğrencidir. Oransal olarak bakıldığında %68,3'ünün kız öğrenci, %31,7'sinin erkek öğrenci olduğu görülmektedir. Anket çalışmamızın evrenini oluşturan dört fakülte'deki toplam 7.288 öğrencinin %59,1'i kız öğrenci, %40,90'ı ise erkek öğrencidir⁴. Aynı şekilde 2019-2020 eğitim yılı itibariyle Türkiye'de Türkçe eğitim veren 60⁵ ilahiyat ile 27 İslami ilimler fakültesinde okuyan toplam 87.498 öğrencinin %60,6'sı kız öğrenci, %39,4'ü erkek öğrencidir⁶. Bu oranların gerek ankete cevap veren dört üniversitenin toplam kız-erkek oranı gerekse Türkiye'deki ilahiyat fakültelerindeki toplam kız-erkek oranı ile büyük bir aykırılık teşkil etmediğini söylememiz mümkündür⁷. Bir başka ifade ile anket çalışmamıza katılan öğrencilerin cinsiyet dağılım oranları temel sorularımız ile ilgili cinsiyete dayalı analizler yapmamız için yeterli orandadır.

⁴ Bkz., Ek C.

⁵ Arapça ve İngilizce eğitim veren fakülteler ile Kıbrıs'taki ilahiyat fakültesi bu sayıların dışındadır.

⁶ Bkz., Ek D.

⁷ Ne yazık ki pandemi dolayısıyla fakültelerin öğrenci işleri üzerinden bir örneklem tespiti yapma imkanı olmamıştır.

Tablo 3.2. Yaş Dağılımı

		%
18-24	408	87,4
25-34	39	8,4
35+	20	4,3
Toplam	467	100,0

Anket çalışmamıza cevap veren öğrencilerin %87,4'ünün (408 kişi) yaş ortalamasının 18-24 yaş aralığında, %8,4'ünün (39 kişi) 25-34 yaş aralığında, %4,3'ünün (20 kişi) ise 35 yaş üstü olduğu görülmektedir. Ülkemizdeki eğitim yaş oranları göz önünde alındığında bu oranların normal bir dağılım gösterdiğini söyleyebiliriz. Burada dikkati çeken husus 25-34 yaş aralığında %8,4, 35 yaş üstünde ise %4,3 oranında bir öğrenci grubunun olmasıdır. Toplam olarak %12,7 oranında bir öğrenci grubunun normal eğitim yaş aralığının üstündeki bir yaş grubunda olduğu görülmektedir. Kanaatimize göre diğer fakültelerde bu oranda yüksek yaşlara sahip bir öğrenci grubuna rastlamak mümkün değildir. İstisnalar kapsamında belki her fakültede birkaç kişiye rastlamak mümkün olmakla birlikte ilahiyat fakültelerinde yüksek yaş aralığındaki öğrencilerin sayısı biraz daha fazladır. Şahsi gözlemlerimize göre bu öğrencilerin kâhir ekseriyeti kız öğrencilerdir.

Tablo 3.3. Medeni Durum Dağılımı

		%
Bekar	433	92,7
Evli	29	6,2
Diğer⁸	5	1,1
Toplam	467	100,0

Anket çalışmasına katılan öğrencilerden %92,7'sinin (433 kişi) bekar, %6,2'sinin (29 kişi) evli olduğu görülmektedir. %1,1 ise (5 kişi) diğer şikkını işaretlemiştir. Bu oranların TÜİK'in yayımladığı 2020 istatistiklerine göre⁹ Türkiye'deki ortalama ilk evlenme yaşının erkeklerde 27,9 iken kadınlarda 25,1 olduğu sonucu ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

⁸ "Boşanmış", "Sözlü", "Nişanlı" vb.

⁹ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211>

Tablo 3.4. Ortalama Hane Geliri Dağılımı

		%
0-2.000₺	81	17,3
2.001-5.000₺	249	53,3
5.001-10.000₺	117	25,1
10.001 üstü	20	4,3
Toplam	467	100,0

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin ailelerinin hane gelirlerine bakacak olursak %17,3'ünün (81 aile) 2.000₺ altında bir gelire sahip oldukları, %53,3'ünün (249 aile) 2.001-5.000₺ arası bir gelire sahip oldukları, %25,1'inin (117 aile) 5.001-10.000₺ arası bir gelire sahip oldukları %4,3'ünün (20 aile) 10.001₺ üstü bir gelire sahip oldukları görülmektedir. Hane gelirleri itibariyle ilahiyat eğitimi alan öğrenci ailelerinin orta gelir grubunda toplandığı görülmektedir.

Tablo 3.5. Mezun Olunan Lise Dağılımı

		%
İmam Hatip Lisesi	353	75,6
Diğer¹⁰	114	24,4
Toplam	467	100,0

Anket çalışmasına katılan ilahiyat öğrencilerinin %75,6'sı (353 öğrenci) lise eğitimini imam hatip lisesinde almıştır. Buna karşılık %24,4'ü ise imam hatip lisesi dışındaki liselerde eğitim görmüştür.

Tablo 3.6. Öğrencilerin Babalarının Eğitim Düzeyi

		%
Okuma yazma bilmiyor	5	1,1
Okuma yazma biliyor	3	0,6
İlkokul	156	33,4
Ortaokul	76	16,3
Lise	104	22,3
Üniversite	103	22,1
Yüksek Lisans/Doktora	20	4,3
Toplam	467	100,0

¹⁰ “Fen Lisesi”, “Anadolu Lisesi”, “Meslek Lisesi” vb.

Anket çalışmasına katılan öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine baktığımız zaman ilk üç sırayı ilkokul, lise ve üniversite almaktadır. Babaların eğitim düzeylerine göre %33,4'ünün (156 kişi) ilkokul, %16,3'ünün (76 kişi) ortaokul, %22,3'ünün lise, %22,1'inin ise üniversite mezunu olduğu görülmektedir. %1,1'nin (5 kişi) okuryazar olmadığı, %0,6'sının (3 kişi) ise okuryazar olduğu görülmektedir. Buna karşılık %4,3'ünün (20 kişi) lisansüstü eğitim aldığı görülmektedir. Ülkemizde din eğitimi ile ilgili yapılan tartışmalara ışık tutmak için bu sonuçların ülkemizdeki 25 yaş üstü erkek nüfusun eğitim düzeyleri ile karşılaştırılmasında fayda var.

Tablo 3.7. Öğrencilerin Babalarının Eğitim Düzeyleri ile Türkiye Karşılaştırması

Ankete katılan öğrencilerin babalarının eğitim düzeyleri			TÜİK 2020 verilerine göre 25 yaş üstü erkek nüfusun bitirilen eğitim düzeyine göre dağılımı ¹¹	
Eğitim Düzeyleri		%	Eğitim Düzeyleri	%
Okuma yazma bilmiyor	5	1,1	Okuryazar olmayan	1,0
Okuma yazma biliyor	3	0,6	Bir öğretim kurumundan mezun olmayan	2,2
İlkokul	156	33,4	İlkokul	19,4
			İlköğretim	12,4
Ortaokul	76	16,3	Ortaokul ve dengi meslek okulu	14,8
Lise	104	22,3	Lise ve dengi meslek okulu	25,4
Üniversite	103	22,1	Yüksek okul ve fakülte	20,8
Yüksek Lisans/Doktora	20	4,3	Yüksek lisans	2,5
			Doktora	0,5
Toplam	467	100,0		

TÜİK 2020 verilerine göre eğitim düzeyine göre nüfusun dağılımı istatistiklerine bakacak olursak 25 yaş üstü erkek nüfusun %1'i okuryazar değil, %2,2'si bir öğretim kurumundan mezun olmayan, %19,4'ü ilkokul mezunu, %12,4'ü ilköğretim mezunu, %14,8'i ortaokul ve dengi meslek okulu mezunu, %25,4'ü lise ve dengi meslek okulu mezunu, %20,8'i yüksek okul mezunu ve %3'ü lisansüstü eğitim programlarından mezun olarak görülmektedir.

¹¹ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamaları-Istatistikleri-2019-33670>

Tablo 3.8. Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Düzeyi

		%
Okuma yazma bilmiyor	49	10,5
Okuma yazma biliyor	6	1,3
İlkokul	254	54,4
Ortaokul	72	15,4
Lise	55	11,8
Üniversite	26	5,6
Yüksek Lisans/Doktora	5	1,1
Toplam	467	100,0

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin annelerinin eğitim durumlarına bakacak olursak annelerin eğitim seviyelerinin erkeklere oranla görece daha düşük olduğu söylenebilir. Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin annesinin %10,5'inin (49 kişi) okuma yazma bilmediği, %1,3'ünün (6 kişi) okuma yazma bildiği, %54,4'ünün ise ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. %15,4'ünün (72 kişi) ortaokul, %11,8'inin (55 kişi) lise, %5,6'sının (26 kişi) üniversite eğitimi, %1,1'inin (5 kişi) ise lisansüstü eğitim aldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre ilahiyat fakültesi öğrencilerinin annelerinin eğitim düzeylerinin dağılımında %54,4 oran ile ilkokul birinci sırayı, %15,4 ile ortaokul ikinci sırayı, %11,8 ile lise eğitimi ise üçüncü sırayı almaktadır. Aynı şekilde bu oranların da ülkemizdeki 25 yaş üstü kadın nüfusun eğitim düzeyleri ile karşılaştırılmasında fayda var.

Tablo 3.9. Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Düzeyleri ile Türkiye Karşılaştırması

Ankete katılan öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri			TÜİK 2020 verilerine göre 25 yaş üstü kadın nüfusun bitirilen eğitim düzeyine göre dağılımı ¹²	
Eğitim Düzeyleri		%	Eğitim Düzeyleri	%
Okuma yazma bilmiyor	49	10,5	Okuryazar olmayan	6,4
Okuma yazma biliyor	6	1,3	Bir öğretim kurumundan mezun olmayan	7,1
İlkokul	254	54,4	İlkokul	28,1
			İlköğretim	9,1
Ortaokul	72	15,4	Ortaokul ve dengi meslek okulu	11,3
Lise	55	11,8	Lise ve dengi meslek okulu	17,5
Üniversite	26	5,6	Yüksek okul ve fakülte	17,1
Yüksek Lisans/Doktora	5	1,1	Yüksek lisans	1,9
			Doktora	0,4
Toplam	467	100,0		

¹² <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamaları-Istatistikleri-2019-33670>

Anket çalışmasına katılan öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri ile ülkemizdeki 25 yaş üstü kadın nüfusun 2020 dağılımlarına baktığımız zaman üniversite eğitimi hariç çok büyük bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Ankete katılan öğrencilerin annelerinin üniversite eğitim düzeylerinin, Türkiye'deki 25 yaş üstü kadınların üniversite eğitim oranlarına nazaran oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 3.10. Üniversite Öncesi Yaşanılan Yerleşim Birimi Dağılımları

		%
Köy	85	18,2
Kasaba/İlçe	94	20,1
Şehir	112	24,0
Büyükşehir	176	37,7
Toplam	467	100,0

Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin %18,2'sinin (85 kişi) üniversite eğitiminden önceki hayatını köyde, %20,1'inin (94 kişi) ilçede, %24'ünün (112 kişi) şehirde, %37,7'sinin (176 kişi) ise büyükşehirde geçirdiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre %61,7'sinin şehir ve büyükşehirlerde yaşadığı görülmektedir.

Tablo 3.11. Üniversite Öncesi Yaşanılan Bölge Dağılımları

		%
Akdeniz Bölgesi	25	5,4
Doğu Anadolu Bölgesi	33	7,1
Ege Bölgesi	79	16,9
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	32	6,9
İç Anadolu Bölgesi	48	10,3
Karadeniz Bölgesi	87	18,6
Marmara Bölgesi	153	32,8
Yurt dışı	10	2,1
Toplam	467	100,0

Örnekleme tespitini bölge ayırımına göre yapmamıza rağmen ne yazık ki pandemi sebebiyle istenilen veriler elde edilememiştir. Dolayısıyla anket çalışmasına katılan öğrencilerin bölge dağılımları yeterli düzeyde temsil kabiliyeti göstermemektedir. Anket çalışmasına katılan öğrencilerin %32,8'inin (153 kişi) Marmara bölgesi kökenli

olması, ankete cevap veren iki okulun Marmara bölgesinde olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak özellikle Akdeniz Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin araştırmamızda yeteri kadar temsil edilmediği görülmektedir. Bu itibarla araştırmamızda öğrencilerin bölgesel dağılımları ile ilgili analizlerinin sağlıklı sonuçlar vermeyeceği açıktır. Üniversite tercihlerinde öğrenciler, öncelikle puan ve ekonomik durumlarına göre kendilerine en yakın mesafede olan okulları tercih ederler. Aynı şekilde bu coğrafi yakınlık kriterinin bilhassa aileler için çok daha önemli olduğu bilinen bir husustur. Dolayısıyla anket çalışmamıza cevap veren öğrencilerin bölgesel dağılımları ile ilgili tabloda görülen büyük farklılıklar, ilahiyat fakültesi tercihlerinin bölgelere göre farklılık gösterdiği anlamına gelmemektedir. Sadece bölgelerin örneklem grubunda yeteri kadar temsil edilmediği anlamına gelmektedir. Bunun doğal sonucu olarak araştırma soruları öğrencilerin bölgesel dağılımları ile ilişkilendirilerek analiz edilmeyecektir.

Tablo 3.12. Üniversite Dağılımları

		%
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	145	31,0
İstanbul Üniversitesi	109	23,3
Uşak Üniversitesi	105	22,5
Marmara Üniversitesi	108	23,1
Toplam	467	31,0

Bölge ayırımına göre tasarlanan örneklem grubumuz ne yazık ki pandemi dolayısıyla dört ilahiyat fakültesi ile sınırlı kalmıştır. Anket başvurumuzu kabul edip formu öğrencilerine ulaştıran dört ilahiyat fakültesinden toplam 467 öğrenci anket sorularına cevap vermiştir. Anket çalışmamıza cevap veren öğrencilerin %31'i (145 kişi) Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden, %23,3'ü (109 kişi) İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden, %23,1'i (108 kişi) Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden, %22,5'i ise (105 kişi) Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ndendir.

Tablo 3.13. Sınıf Dağılımları

		%
Hazırlık	109	23,3
1. Sınıf	78	16,7
2. Sınıf	75	16,1
3. Sınıf	90	19,3
4. Sınıf	115	24,6
Toplam	467	100,0

Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin sınıf dağılımlarına bakılacak olursak, oranların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Katılımcıların %23,3'ünün (109 kişi) hazırlık sınıfı öğrencisi, %16,7'sinin (78 kişi) 1. sınıf öğrencisi, %16,1'inin (75 kişi) 2. sınıf öğrencisi, %19,3'ünün 3. sınıf öğrencisi ve %24,6'sının (115 kişi) 4. sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir. Anket çalışmamıza cevap veren söz konusu dört okul için cemaat mensubiyeti ile mehdilik algısının eğitim süreci içinde ne tür farklılıklar göstereceği sorunu ile ilgili bu oranların yeterli olacağını söylemek mümkündür.

Tablo 3.14. Üniversite Eğitimi Sırasında Kalınan Yer

		%
Aile evi	182	39,0
Öğrenci evi	59	12,6
Cemaat- tarikat evi	18	3,9
Cemaat- tarikat yurdu	10	2,1
Devlet yurdu	141	30,2
Özel yurt	50	10,7
Diğer¹³	7	1,5
Toplam	467	100,0

Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin %39'u (182 kişi) ailesinin evinde, %30,2'si (141 kişi) devlet yurdunda, %12,6'sı (59 kişi) öğrenci evinde, %10,7'si (50 kişi) özel yurttan kalırken %3,9'unun (18 kişi) cemaat-tarikat evinde ve %2,1'inin (10 kişi) ise cemaat-tarikat yurdunda kaldığı görülmektedir.

¹³ "Kendi evim", "Akraba evi" vb.

3.2. Katılımcıların Tarikat Algularına Dair Bulgular

Tablo 3.15. Ailede Tarikatlara Mensubiyet Oranı

		%
Evet	132	28,3
Hayır	335	71,7
Toplam	467	100,0

Anket çalışmasına katılan öğrencilerin %28,3'ünün (132 kişi) ailelerinde asgari bir kişi tarikata mensuptur. Buna karşılık ilahiyat öğrencilerinin %71,7'sinin (335 kişi) ailelerinde herhangi bir tarikata mensubiyet yoktur.

Tablo 3.16. Dinî Bilginin Kaynağı

		%
Aile ve sosyal çevre	411	88,0
Kişisel araştırmalar	73	15,6
Kuran kursu	292	62,5
Okul	136	29,1
Cemaat veya tarikat sohbetleri	65	13,9
Diğer¹⁴	3	0,6

Anket çalışmasına katılan öğrencilerin %88 (411 kişi) gibi çok yüksek bir oranı çocukluk dönemlerinde ilk dinî bilgilerini aileden aldıklarını belirtmişlerdir. İlk dinî bilgilerin kaynağı olarak %62,5 (292 kişi) ile ikinci sırada Kur'an kursu gelmektedir. Bu sonuçlardan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin yüksek oranda dine önem veren muhafazakar aile çocukları olduğu görülmektedir. Çocukluk dönemi ilk dinî bilgilerin kaynağı olarak okul %29,1 ile (136 kişi) üçüncü sırada, kişisel araştırmalar ile dinî öğrendiklerini söyleyenler ise %15,6 ile dördüncü sırada yer almaktadır. "Ailenizde herhangi bir tarikata mensup olan var mı?" sorusuna deneklerin %28,3'ünün (132 kişi) "Evet" cevabını vermelerine karşılık çocukluk dönemlerinde cemaat veya tarikat sohbetlerinden dinî bilgileri aldıklarını söyleyenlerin oranının %13,9 (65 kişi) gibi düşük bir oranda olduğu görülmektedir. Bu da ailelerde tarikat veya cemaat

¹⁴ "Camiler", "Vakıflar" ve "Muhtelif kurumlar" vb.

mensubiyetinin, daha ziyade bireysel bir ilgi olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Tablo 3.17. Tarikata Mensubiyet Oranı

		%
Evet	51	10,9
Hayır	416	89,1
Toplam	467	100,0

Anket çalışmasına katılan öğrencilerin %10,9'u (51 kişi) bir tarikata mensup olduğunu söylerken, %89,1'i (416 kişi) bir tarikata mensup olmadığını söylemiştir. "Ailenizde herhangi bir tarikata mensup olan birey var mı?" sorusuna deneklerin %28,3'ünün (132 kişi) "Evet" cevabını vermelerinin yanı sıra çocukluk dönemlerinde cemaat veya tarikat sohbetlerinden dinî bilgileri aldıklarını söyleyenlerin oranı %13,9 (65 kişi) olmasına karşılık cemaat-tarikat ev veya yurtlarında kalan öğrencilerin oranının %6 (28 kişi) olması, ilk anda ilahiyat fakülteleri öğrencileri arasında cemaat veya tarikat mensubiyetinin düşük olduğu gibi bir yanılgıya yol açmaktadır. Gerçekte ise ilahiyat öğrencileri arasında bir tarikata mensup olanların oranı %10,9 (51 kişi) ile cemaat veya tarikat evlerinde kalanların oranının yaklaşık iki katı kadardır.

Ahmet Aktaş ve Necati Sümer'in çalışmasında tarikat veya cemaatlere mensubiyet oranı %20 olarak belirlenmişti (Aktaş & Sümer, 2018). Bu sonuç, bizim çalışmamızda aldığımız sonucun yaklaşık iki katıdır. Suat Cebeci ve arkadaşlarının 2019 yılında yaptığı çalışmada ise herhangi bir dinî gruba mensup olduğunu, bir gruba sempati duyduğunu veya bir dinî gruptan faydalandığını belirten öğrencilerin oranı %30 olarak tespit edilmiştir (Cebeci, Cevherli, Doğruyol, Çakmaktaş, & Özli, 2019). Bu sonuçlar bizim çalışmamızla paralellik arz etmektedir. Ramazan Bulut'un 2017 yılında Uşak Üniversitesi'nden 74 öğrenciyle yaptığı çalışmada ise 24 öğrenci bir dinî gruba mensup olduğunu veya bir dinî gruba sempati duyduğunu belirtirken 50 öğrenci ise herhangi bir dinî grupla ilişkisi olmadığını belirtmiştir (Bulut, 2020).

Tarikata mensubiyet oranlarının cinsiyete göre analizi: Anket çalışmamıza cevap veren dört ayrı ilahiyat fakültesi öğrencileri arasında herhangi bir tarikata mensubiyet olayı cinsiyet ayrımında anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Erkek

öğrencilerin tarikat mensubiyetlerinin kız öğrencilere oranla daha yüksek olduğu yönündeki varsayımımız doğrulanamamıştır.

Tablo 3.18. Tarikata Mensubiyet Oranının Sınıf Ayrımına Göre Dağılımı

		Herhangi bir tarikata mensup musunuz?				
		Evet		Hayır		Toplam
			%		%	
Sınıfınız	Hazırlık	9	8,3	100	91,7	109
	1. Sınıf	10	12,8	68	87,2	78
	2. Sınıf	7	9,3	68	90,7	75
	3. Sınıf	8	8,9	82	91,1	90
	4. Sınıf	17	14,8	98	85,2	115
	Toplam	51	10,9	416	89,1	467

Anket çalışmamıza cevap veren ilahiyat fakültesi öğrencilerinin herhangi bir tarikata mensup olma konusunda sınıf ayrımında anlamlı birtakım farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Hazırlık sınıfında herhangi bir tarikata mensup olanların oranı %8,3 iken 1. sınıfta bu oran neredeyse %50 artış ile %12 oranına çıkmaktadır. Ancak ikinci sınıfta %9,3 oranı ile inişe geçen bu oran 3. sınıfta %8,9 ile çok küçük bir farklılık ile devam ederek hazırlık sınıfı seviyelerine inmektedir. Buna karşılık 3. sınıfta %8,9 oranında olan tarikata mensubiyet oranının 4. sınıfta tekrar %14,8 seviyesine çıktığı görülmektedir. Bu bilgilere göre sınıf düzeyi yükseldikçe tarikat mensubiyetinin azalacağı yönündeki varsayımımız doğrulanamamıştır.

Anket çalışmasına cevap veren ilahiyat fakültesi öğrencileri arasında herhangi bir tarikata mensup olma oranının %10,9 olduğu görülmektedir. Bu oran nispeten düşük olduğu söylenebilir. Hazırlık sınıfındaki %8,3 oranının 4. sınıfa kadar geçen süre içinde önemli bir artış göstermesi anlamlı bir farklılaşmadır. Anket soruları içinde bu farklılaşmanın sebepleri ile ilgili bir soru olmadığı için bu artışı açıklayacak bir veriye sahip değiliz. Ancak belki şunları söylememiz mümkündür: Eğitim sürecindeki bilgi artışına paralel olarak öğrencilerin duygusal bağlılık ihtiyaçlarında da artışlar olmaktadır. Mevcut ilahiyat programı bu duygusal bağlılık ihtiyacını karşılayamadığı için öğrenciler tarikatlara ihtiyaç duymaktadır. Gerçekten "İlahiyat fakültelerinin mevcut müfredatı hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplar ile tarikata mensubiyet oranlarında meydana gelen bu artış arasında bir ilişki kurmak

mümkündür. "İlahiyat fakültelerinin mevcut müfredatı hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna "yeterli buluyorum" diyenlerin oranı %36 iken geri kalan kesim ilahiyat fakültelerinde uygulanan müfredatı yeterli bulmadığını ifade etmiştir. Bu durumda ilahiyat öğrencilerinin müfredattan ve eğitimen duydukları memnuniyetsizlik sonucu tarikatlara yönelmiş olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 3.19. Tarikata Mensubiyet Oranlarının Üniversite Öncesi En Uzun Süre Yaşanılan Yerleşim Birimine Göre Dağılımı

		Herhangi bir tarikata mensup musunuz?				
		Evet		Hayır		Toplam
			%		%	
Üniversite eğitiminizden önce hayatınızın en uzun dönemini geçirdiğiniz yeri nasıl tanımlarsınız?	Köy	3	3,5	82	96,5	85
	Kasaba/İlçe	14	14,9	80	85,1	94
	Şehir	13	11,6	99	88,4	112
	Büyükşehir	21	11,9	155	88,1	176
	Toplam	51	10,9	416	89,1	467

İlahiyat fakültesi öğrencileri arasında herhangi bir tarikata mensup olma olgusu ile üniversite öncesi en uzun süre yaşadıkları yer arasındaki karşılaştırmada dikkat çeken bir husus var. Üniversite öncesi hayatının en uzun dönemini köyde geçiren öğrencilerin herhangi bir tarikata mensup olma oranları düşük iken üniversite öncesi hayatının büyük kısmını ilçe, şehir ve büyükşehirlerde geçiren öğrencilerin oranının yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşılık anket çalışmamıza cevap veren öğrenciler arasında bir tarikata mensup olma olgusunda ilçe, şehir ve büyükşehir ayrımında bariz bir farklılaşma yoktur. Köy kökenli öğrencilerde herhangi bir tarikata mensup olma oranının düşük çıkması tarikatların köylerde örgütlenmelerinin zayıflığı ile ve köy kökenli çocukların kentlerde yaşadıkları sosyalleşme süreçlerinin zorlukları ile açıklanabilir. Modern ezberde din olgusu genel olarak köylülük/geleneksellik gibi modernleşme süreci dışında kalmış grup veya mekanlar ile özdeşleştirilir. Oysa tarihsel açıdan din olgusunun şehirlere özgü bir olgu olduğu, dinlerin şehirlere doğup şehirlere geliştikleri bilinen bir husustur.

Tarikata mensubiyet oranlarının mezun olunan liseye göre analizi: Herhangi bir tarikata mensup olma oranları ile lise eğitimi arasında anlamlı bir ilişki

kurulamamıştır. Bu nedenle imam hatip lisesi mezunu olan öğrencilerin tarikat mensubiyetinin daha düşük olacağı yönündeki varsayımımız doğrulanamamıştır.

Tablo 3.20. Tarikata Mensubiyet Oranlarının Üniversitelere Göre Dağılımı

		Herhangi bir tarikata mensup musunuz?				
		Evet		Hayır		Toplam
			%		%	
Eğitim gördüğünüz üniversite	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	8	5,5	137	94,5	145
	İstanbul Üniversitesi	16	14,7	93	85,3	109
	Uşak Üniversitesi	12	11,4	93	88,6	105
	Marmara Üniversitesi	15	13,9	93	86,1	108
	Toplam	51	10,9	416	89,1	467

Bariz olan şey şudur: İstanbul'da bulunan iki ilahiyat fakültesi öğrencilerinin herhangi bir tarikata mensup olma oranları Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin tarikata mensup olma oranlarından yaklaşık üç kat daha fazladır. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile diğer üç ilahiyat fakültesi öğrencileri arasındaki bir tarikata mensubiyet oranları arasındaki bu kadar bariz fark ise aşağıdaki analizler aracılığıyla anlatılmaya çalışılacaktır.

Tablo 3.21. Üniversite Dağılımlarının Hane Gelirine Göre Dağılımı

		Eğitim gördüğünüz üniversite									
		Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi		İstanbul Üniversitesi		Uşak Üniversitesi		Marmara Üniversitesi		Toplam	
			%		%		%		%		%
Ortalama hane geliri	0-2.000₺	38	26,2	15	13,8	20	19,0	8	7,4	81	17,3
	2.001-5.000₺	81	55,9	56	51,4	61	58,1	51	47,2	249	53,3
	5.001-10.000₺	24	16,6	31	28,4	24	22,9	38	35,2	117	25,1
	10.001 üstü	2	1,4	7	6,4	0	0,0	11	10,2	20	4,3
	Toplam	145	100,0	109	100,0	105	100,0	108	100,0	467	100,0

Anket çalışmasına cevap veren öğrenciler arasında tarikata mensubiyet oranları ile ailelerin hane gelirlerinin üniversite ayrımında yapılan çapraz analizde, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin ortalama hane geliri 2.000₺ altında olan öğrencilerin oranı İstanbul'da bulunan iki ilahiyat fakültesi öğrencilerinin oranına göre yüksek çıkmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin %26,2'sinin, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin %19'unun hane geliri 2.000₺ altında iken İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerin %13,8'inin, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin %7,4'ünün hane geliri 2.000₺'nin altındadır. Hane gelirinin düşük olduğu ailelere mensup öğrencilerin tarikatlara mensup olma oranlarının düşük olduğunu 3.19 no.lu tabloda görmüştük. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tarikata mensup olma oranlarının düşüklüğünün bir sebebi aile gelirlerinin düşüklüğü olabilir.

Tablo 3.22. Üniversite Dağılımlarının Üniversite Öncesi Yaşanılan Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı

		Eğitim gördüğünüz üniversite									
		RTE Üniversitesi		İstanbul Üniversitesi		Uşak Üniversitesi		Marmara Üniversitesi		Toplam	
			%		%		%		%		%
Üniversite eğitiminizden önce hayatınızın en uzun dönemini geçirdiğiniz yeri nasıl tanımlarsınız?	Köy	41	28,3	10	9,2	22	21,0	12	11,1	85	18,2
	Kasaba/İlçe	38	26,2	22	20,2	22	21,0	12	11,1	94	20,1
	Şehir	36	24,8	23	21,1	34	32,4	19	17,6	112	24,0
	Büyükşehir	30	20,7	54	49,5	27	25,7	65	60,2	176	37,7
	Toplam	145	100,0	109	100,0	105	100,0	108	100,0	467	100,0

Anket çalışmasına cevap veren öğrenciler arasında tarikata mensubiyet oranları ile üniversite eğitiminden önce öğrencilerin hayatlarının en uzun dönemlerini geçirdikleri yerin üniversite ayrımında yapılan çapraz analizde Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğrencileri arasında üniversite eğitiminden önce hayatlarının en uzun kısmını köyde geçiren öğrencilerin oranı diğer iki üniversiteye göre yüksektir. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin %28,3'ü, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin %21'i üniversite eğitiminden önceki hayatlarının en uzun dönemlerini

köyde geçirirlerken bu oran Marmara Üniversitesi öğrencilerinde %11,1, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde %59,2'dir. Öğrencilerin, üniversite eğitiminden önceki hayatlarının en uzun dönemlerini geçirdikleri yer ile tarikata mensup olma oranları arasında yapılan karşılaştırmada üniversite eğitiminden önce hayatlarının en uzun evresini köyde geçiren öğrencilerin tarikata mensup olma oranlarının düşük olduğu 3.19 no.lu tabloda görülmüştü. Dolayısıyla Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğrencileri arasında köy kökenli öğrencilerinin yüksekliği bu iki üniversitedeki öğrencilerin tarikata mensup olma oranlarının düşük çıkmasını etkileyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Tarikata mensubiyet oranlarının ailedeki tarikat mensubiyetine göre analizi:

Herhangi bir tarikata mensup olan 51 öğrencinin 45'inin ailesinde de tarikata mensup bir birey olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ailedeki tarikat mensubiyetinin, öğrencilerin tarikata mensup olmalarını etkileyen bir faktör olduğunu söylemek mümkündür.

Bu vesile ile araştırmanın problemi altında 5. sırada sorulan "Ailede herhangi birisinin tarikata mensup olması öğrencilerin tarikat ilişkilerini ne kadar etkilemektedir?" sorusu cevaplanmış olduğu gibi yine varsayımlar altında 7. sıradaki "Aile üyelerinden birisinin tarikata mensup olması öğrencilerin tarikatlara olan ilgilerini arttırmaktadır." alt varsayımımızın doğrulanmış olduğu görülmektedir.

Tarikata mensubiyet oranlarının ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre analizi:

Okuma yazma bilmeyen ve okur yazar olan ebeveynlerin çocuklarında tarikat mensubiyeti yüksek görülmekle birlikte bu vasıftaki ebeveynlerin sayısının çok düşük olması bu oranların temsil kabiliyetini azaltmaktadır. Ancak ilkokuldan itibaren ebeveynlerin eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencilerin tarikata mensup olma oranlarının da yükseldiği görülmektedir. Babaları ilkokul mezunu olan öğrencilerin %6,4'ü bir tarikata mensup iken babaları üniversite mezunu olan öğrencilerin %17,5'i bir tarikata mensuptur. Aynı şekilde anneleri ilkokul mezunu olan öğrencilerin % 7,1'i bir tarikata mensup iken anneleri üniversite mezunu olan öğrencilerin %30,8'i bir tarikata mensuptur. İlkokuldan itibaren eğitim kademelerine göre artış gösteren tarikata mensubiyet oranlarının lisansüstü eğitim düzeyinde düştüğü görülmektedir. Ancak

lisansüstü eğitim düzeyine sahip öğrenci ebeveyn sayılarının da yeterli temsil kabiliyetlerinin olmadığını söylememiz gerekir.

Bu vesile ile yüksek lisans veya doktora mezunu ebeveynlerin tarikat mensubiyeti düşük olsa da ailenin eğitim düzeyi düştükçe tarikatlara mensubiyetin artacağı yönündeki varsayımımızın doğrulandığını söylemek mümkün değildir. Aksine ilkokuldan başlayarak üniversite eğitimi dahil ebeveynlerin eğitim düzeyine göre tarikatlara mensubiyet oranlarının artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 3.23. Tarikata Mensubiyet Oranlarının Hane Gelirine Göre Dağılımı

		Herhangi bir tarikata mensup musunuz?				
		Evet		Hayır		Toplam
			%		%	
Ortalama hane geliri	0-2.000₺	4	4,9	77	95,1	81
	2.001-5.000₺	26	10,4	223	89,6	249
	5.001-10.000₺	19	16,2	98	83,8	117
	10.001 üstü	2	10,0	18	90,0	20
	Toplam	51	10,9	416	89,1	467

0-2.000₺ gelire sahip ailelere mensup öğrencilerin sadece %4,9'u bir tarikata mensup iken 2.001-5.000₺ arası gelire sahip ailelere mensup öğrencilerin %10,4'ü, 5.001-10.000₺ arası gelire sahip ailelerin çocuklarının %16'sı, 10.001₺ üzeri gelire sahip olan ailelere mensup çocukların ise %10'u bir tarikata mensup olduklarını ifade etmişlerdir. Beklenenin aksine, tarikata mensubiyet oranının en düşük olduğu gelir grubunun 0-2.000₺ olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, düşük gelirli aile çocuklarının tarikat mensubiyetinin diğerlerine oranla daha yüksek olacağı yönündeki varsayımımız doğrulanamamıştır.

Tablo 3.24. Tarikata Sempati Oranı

		%
Evet	139	29,8
Hayır	328	70,2
Toplam	467	100,0

Tarikata mensubiyet oranının %10,9 (51 kişi) olmasının yanında ankete katılan öğrencilerin %29,8'inin (139 kişi) bir tarikata sempatisi varken buna karşılık

%70,2'sinin (328 kişi) herhangi bir tarikata sempatisinin olmadığı görülmektedir. Bir başka ifade ile ilahiyat fakültesi öğrencileri arasında tarikatlara sempati duyma oranı, bir tarikata mensubiyet oranının üç katı civarındadır.

Tarikata sempati duyma oranlarının cinsiyete göre analizi: Herhangi bir tarikata sempati duyma olgusu cinsiyete bağlı bir farklılık göstermemektedir. Erkek öğrenci gruplarında tarikatlara sempati duyma oranları kısmen biraz daha fazla olmakla birlikte bu farklılığın cinsiyet yerine tarikat hizmet ve ilişkiler ağının erkekler için daha kolay ulaşılabilmesi ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Tarikata sempati duyma oranlarının sınıf ayrımına göre analizi: Herhangi bir tarikata sempati duyan öğrencilerin oranlarında da tarikata mensubiyet oranlarında olduğu gibi hazırlık sınıfından 4. sınıfa doğru devam eden süreç içinde kısmen artışlar olduğu görülmektedir.

Tarikata sempati duyma oranlarının üniversite eğitiminden önce en uzun süre yaşadıkları yerleşim yerine göre analizi: Herhangi bir tarikata sempati duyma oranları ile üniversite eğitiminden önce en uzun süre yaşadıkları yerleşim yeri arasında da anlamlı bir farklılaşma görülmektedir. Tarikata mensubiyette olduğu gibi sempati duyma oranları da köy kökenli öğrencilerde düşük olup diğer ilçe, şehir ve büyükşehir kökenli öğrenciler arasında bir farklılaşma yoktur.

Tarikata sempati duyma oranlarının mezun olunan liseye göre analizi: Herhangi bir tarikata sempati duyma veya duymama oranları ile lise eğitimi arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Tarikata sempati duyma oranlarının üniversitelere göre analizi: Tarikatlara mensubiyet oranında olduğu gibi İstanbul'da bulunan iki ilahiyat fakültesi öğrencilerinin herhangi bir tarikata sempati oranları Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat fakültesi öğrencilerinin tarikata sempati duyma oranlarının yaklaşık iki katı olmakla birlikte Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin oranından %40 daha yüksektir.

Tarikata sempati duyma oranlarının ailedeki tarikat mensubiyetine göre analizi: Ailesinde herhangi bir tarikata mensup birey olan öğrencilerin çoğunluğu tarikatlara

sempati duymakla beraber ailesinde herhangi bir tarikata mensup birey olmayan öğrencilerin tarikatlara sempatisi oldukça düşüktür. Ailedeki bireylerin tarikatlara yaklaşımının öğrencilerin tarikatlara olan yaklaşımında etkili olduğu söylenebilir. Nitekim tarikata mensubiyet oranlarının ailedeki tarikat mensubiyetine göre analizinde de aile kurumunun aynı oranda etkisi olduğunu görmüştük.

Tarikata sempati duyma oranlarının ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre analizi: İlahiyat fakültesi öğrencilerinin herhangi bir tarikata sempati duyma oranları ile öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeylerine baktığımız zaman dikkatimizi çeken ilk husus şudur: Lisans ve lisansüstü eğitim alan anne babaların çocuklarının tarikatlara sempati duyma oranları diğer eğitim düzeylerine sahip ailelerin çocuklarına nazaran yüksektir.

Tarikata sempati duyma oranlarının ortalama hane gelirine göre analizi: Tarikata sempati duyma oranı ile öğrencilerin ailelerinin ekonomik durumları arasında ilişkiye bakacak olursak, 0-2.000₺ arası en düşük gelire sahip ailelerin çocuklarında sempati duyma oranı düşük, 2.000₺ üzeri gelir düzeyine sahip ailelerde ise yüksektir. 0-2.000₺ gelir düzeyine sahip olan ailelerin çocuklarında herhangi bir tarikata sempati duyma oranı %18,5 iken 2.001-5.000₺ gelir grubunda %29,7, 5.001-10.000₺ gelir grubunda %36,8 ve 10.001₺ üzeri gelir grubunda ise %35'tir.

Gerek tarikata mensubiyet oranlarının gerekse herhangi bir tarikata sempati duyma oranlarının köy kökenli çocuklarda düşük olması ile herhangi bir tarikata sempati duyma oranlarının 2.000₺ altı en düşük gelir düzeyine sahip ailelerin çocuklarında da düşük çıkması dinî/dindarlığın sosyo-ekonomik faktörler ile olan ilişkisi açısından önemlidir.

Hayatının en uzun dönemini köy yerinde yaşayan öğrenciler ile eğitim düzeyleri düşük olan anne babanın çocuklarında da her iki olgunun aynı şekilde düşük olması birbirleri ile paralellik arz etmektedir. Bu durum modernizmin bize öğrettiğinin aksine düşük sosyo-ekonomik gruplarda dindarlık kriterlerinin de düşük olduğu tezini kuvvetlendirmektedir.

Tablo 3.25. Takip Edilen/Örnek Alınan Din Adamı veya Dinî Lider Oranları

		%
Evet	223	47,8
Hayır	244	52,2
Toplam	467	100,0

Öğrencilerin bir tarikata mensup olma oranları %10,9 düzeyinde iken bir tarikata sempati duyma oranları %29,8 ancak bir din adamını veya dinî bir lideri takip etme oranları %47,8 düzeyindedir. Tarikata mensup olma veya sempati duyma psikolojik/duygusal bir ilişki üzerinden seyrederken din adamını veya dinî lideri takip etme bilgi üzerinden seyreden zihinsel bir ilgidir. Doğal olarak öğrencilerin birtakım tarikatlara duygusal bağlılık oranları düşük, ancak akademik bir ilgi olarak din adamlarını ve sosyolojik/siyasal bir ilgi olarak dinî liderleri takip etme oranları daha yüksektir.

Takip edilen veya örnek alınan din adamı veya dinî lider oranlarının cinsiyete göre analizi: “Takip ettiğiniz veya örnek aldığınız bir din adamı veya dinî lider var mı?” sorusuna erkeklerin %52’si, kız öğrencilerin %45,8’i evet cevabını vermiştir. Örnek alınan veya takip edilen din adamları oranlarının erkek grubunda görece olarak biraz yüksek olması cinsiyete bağlı özel ilgi alanları ile açıklanabilir.

Takip edilen veya örnek alınan din adamı veya dinî lider oranlarının sınıf ayrımına göre analizi: Aynı şekilde “Takip ettiğiniz veya örnek aldığımız bir din adamı veya dinî lider var mı?” sorusuna hazırlık sınıfı öğrencilerinin %53,2’si, 4. sınıf öğrencilerinin %46,1’i “evet” cevabını vermiştir. Akademik bilgi ve sosyolojik-siyasal ilgi düzeyinden sürdürülen din adamı veya dinî lider takip etme oranlarının eğitim düzeyi yükseldikçe düştüğü görülmektedir.

Tablo 3.26. Tarikatlar Ölçeği

	Asla katılmıyorum		Pek katılmıyorum		Fikrim yok		Katılıyorum		Tamamen katılıyorum	
		%		%		%		%		%
"Tarikatlar dinî yaşantı için gereklidir."	78	16,7	175	37,5	69	14,8	107	22,9	38	8,1
"Tarikat ve cemaatler sosyal açıdan gereklidir."	72	15,4	121	25,9	94	20,1	127	27,2	53	11,3
"Tarikatlar dinî istismar etmektedir."	86	18,4	119	25,5	102	21,8	118	25,3	42	9,0
"Tarikatlar milli birlik ve beraberliğimiz için bir tehdit unsurudur."	125	26,8	134	28,7	108	23,1	64	13,7	36	7,7
"Tarikatlar devletin önemli mevkilerinde kadrolaşmaktadır."	53	11,3	63	13,5	161	34,5	125	26,8	65	13,9
"Kuran-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünneti dinî anlamak için yeterlidir."	56	12,0	119	25,5	43	9,2	126	27,0	123	26,3
"Bazı tarikat ve cemaatler maddi manevi ve siyasi istismar yapmaktadır."	18	3,9	29	6,2	97	20,8	162	34,7	161	34,5
"Günümüzde tarikatların çoğu ruhaniyetten ve otantik misyonundan uzaklaşarak dünyevileşmiştir."	25	5,4	52	11,1	150	32,1	150	32,1	90	19,3
"Günümüzde tarikatlar ikbal ve çıkar odağı haline gelmiştir."	33	7,1	61	13,1	151	32,3	129	27,6	93	19,9
"Tarikatlar İlahiyat Hocaları veya Diyanet mensuplarınca denetlenmelidir."	57	12,2	64	13,7	95	20,3	99	21,2	152	32,5

"Tarikatlar dinî yaşantı için gereklidir."

Katılımcıların %16,7'si (78 kişi) "asla katılmıyorum" ve %37,5'i (175 kişi) "pek katılmıyorum" ile toplamda %54,2'si (253 kişi) tarikatları dinî yaşantı için gerekli görmediğini söylerken %22,9 oranında (107 kişi) "katılıyorum" ve %8,1 oranında (38 kişi) "tamamen katılıyorum" olmak üzere toplamda %31'i (145 kişi) "tarikatları dinî yaşantı için gerekli gördüğünü" ifade etmiştir. %14,8'i ise (69 kişi) bu konuda bir fikrinin olmadığını beyan etmiştir. Tarikatları dinî yaşantı için gerekli gören kişilerin

oranının tarikatlara sempati düzeyinin sorgulandığı 3.24 numaralı tablodaki %29,8 oranı (139 kişi) ile bir paralellik gösterdiği görülmektedir. Aynı tabloda %70,2 oranında (328 kişi) öğrenci tarikatlara bir sempatisi olmadığını söylerken "tarikatlari dinî yaşantı için gerekli görmeyenlerin" oranı %54,2 (253 kişi) çıkmaktadır. Aradaki farkı ise bu konuda bir fikirlerinin olmadığını beyan edenler (%14,8) oluşturmaktadır.

"Tarikat ve cemaatler sosyal açıdan gereklidir."

Anket çalışmamıza katılan öğrencilerden %15,4'ü (72 kişi) "asla katılmıyorum" ve %25,9'u (121 kişi) "pek katılmıyorum" ile toplamda %41,3 oranında (193 kişi) "tarikatlari sosyal açıdan gerekli oldukları" fikrine katılmadıklarını söylerken %27,2'si (127 kişi) "katılıyorum" ve %11,3'ü (53 kişi) "tamamen katılıyorum" olmak üzere toplamda %38,5 oranında (180 kişi) tarikatlari "sosyal açıdan gerekli gördüklerini" ifade etmiştir. %20,1 oranında (127 kişi) öğrenci bu konuda bir fikri olmadığını belirtmiştir.

Burada ilginç olan nokta tarikatlari dinî yaşantı için gerekli görmeyenlerin oranı %54,2 (253 kişi) iken sosyal açıdan gerekli görmeyenlerin oranının %41,3'e (193 kişi) düşmüş olması, aynı şekilde dinî yaşantı için gerekli olduğu fikrine katılanların oranı toplamda %31 (145 kişi) iken tarikatlari sosyal açıdan gerekli olduğu fikrine katılanların oranının %38,5'e (180 kişi) çıkmış olmasıdır. Bir başka ifade ile tarikatlari dinî yaşantı için değil, sosyal açıdan gerekli görenlerin oranı daha yüksektir.

"Tarikatlar dinî istismar etmektedir."

Katılımcıların %18,4'ü (86 kişi) "asla katılmıyorum" ve %25,5'i (119 kişi) "pek katılmıyorum" ile toplamda %43,9'u (205 kişi) "tarikatlari dinî istismar ettiği" fikrine katılmadığını söylerken toplamda %34,3'ü (160 kişi) bu görüşe katıldığını ifade etmiştir. %21,8 oranında (102 kişi) öğrenci ise bu konuda bir fikri olmadığını söylemiştir.

"Tarikatlar milli birlik ve beraberliğimiz için bir tehdit unsurudur."

Çalışmaya katılan öğrencilerin %26,8'i (125 kişi) "asla katılmıyorum" ve %28,7'si (134 kişi) "pek katılmıyorum" ile toplamda %55,5'i (259 kişi) "tarikatların milli birlik ve beraberliğimiz için bir tehdit unsuru olduğu" fikrine katılmadığını söylerken %13,7 oranında (64 kişi) "katılıyorum" ve %7,7 oranında (36 kişi) "tamamen katılıyorum" olmak üzere %21,4'ü (100 kişi) tarikatların milli birlik ve beraberliğimiz için bir tehdit unsuru olduğunu ifade etmiştir. %23,1 oranındaki (108 kişi) öğrenci ise bu konuda bir fikri olmadığını söylemiştir.

"Tarikatlar devletin önemli mevkilerinde kadrolaşmaktadır."

Öğrencilerin %11,3'ü (53 kişi) "asla katılmıyorum" ve %13,5'i (63 kişi) "pek katılmıyorum" cevapları ile toplamda %24,8'i (116 kişi) "tarikatların devletin önemli mevkilerinde kadrolaştığı" fikrine katılmadığını söylerken %26,8 oranında (125 kişi) "katılıyorum" ve %13,9 oranında (65 kişi) "tamamen katılıyorum" olmak üzere toplamda %40,7'si (190 kişi) bu fikre katıldığını belirtmiştir. %34,5 oranındaki (161 kişi) öğrenci ise bu konuda bir fikri olmadığını söylemiştir.

"Kuran-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünneti dinî anlamak için yeterlidir."

Katılımcıların %12'si (56 kişi) "asla katılmıyorum" ve %25,5'i (119 kişi) "pek katılmıyorum" cevapları ile toplamda %37,5 oranında (175 kişi) "Kuran-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in sünnetinin dinî anlamak için yeterli olduğu" fikrine katılmadığını söylerken %27 oranında (126 kişi) "katılıyorum" ve %26,3 oranında (123 kişi) "tamamen katılıyorum" olmak üzere toplamda %53,3 oranında (249 kişi) bu fikre katıldığını ifade etmiştir. %9,2'si (43 kişi) ise bu konuda bir fikri olmadığını söylemiştir.

"Bazı tarikat ve cemaatler maddi manevi ve siyasi istismar yapmaktadır."

Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin %3,9'u (18 kişi) "asla katılmıyorum" ve %6,2'si (29 kişi) "pek katılmıyorum" cevapları ile toplamda %10,1'lik bir oranı (47 kişi) "bazı tarikat ve cemaatlerin maddi, manevi ve siyasi istismar yaptığı" fikrine katılmadığını söylerken %34,7 oranında (162 kişi) "katılıyorum" ve %34,5 (161 kişi)

oranında "tamamen katılıyorum" olmak üzere toplamda %69,2'si (323 kişi) bu fikre katıldığını ifade etmiştir. %20,8'si (97 kişi) bu konuda bir fikri olmadığını söylemiştir.

"Günümüzde tarikatların çoğu ruhaniyetten ve otantik misyonundan uzaklaşarak dünyevileşmiştir."

Araştırmaya katılan öğrencilerin %5,4'ü (25 kişi) "asla katılmıyorum" ve %11,1'i (52 kişi) "pek katılmıyorum" cevapları ile toplamda %16,5'i (77 kişi) "günümüzde tarikatların çoğunun dünyevileştiği" fikrine katılmadığını söylerken %32,1 oranında (150 kişi) "katılıyorum" ve 19,3 (90 kişi) oranında "tamamen katılıyorum" olmak üzere toplamda %51,4'lik kısmı (240 kişi) bu fikre katıldığını ifade etmiştir. %32,1 (150 kişi) oranında öğrenci ise bu konuda bir fikri olmadığını söylemiştir.

"Günümüzde tarikatlar ikbal ve çıkar odağı haline gelmiştir."

Anket çalışmamıza katılan öğrencilerden %7,1'i (33 kişi) "asla katılmıyorum" ve %13,1'i (61 kişi) "pek katılmıyorum" ile toplamda %20,2 oranında (94 kişi) "günümüzde tarikatların ikbal ve çıkar odağı haline geldiği" fikrine katılmadığını söylerken %27,6'sı (129 kişi) "katılıyorum" ve %19,9'u (93 kişi) "tamamen katılıyorum" olmak üzere toplamda %47,5'lik bir kısmı (222 kişi) bu fikre katıldığını ifade etmiştir. %32,3 (151 kişi) oranında öğrenci ise bu konuda bir fikri olmadığını söylemiştir.

"Tarikatlar ilahiyat hocaları veya Diyanet mensuplarınca denetlenmelidir."

Katılımcıların %12,2'si (57 kişi) "asla katılmıyorum" ve %13,7'si (64 kişi) "pek katılmıyorum" ile toplamda 25,9'u (121 kişi) "tarikatların ilahiyat hocaları veya diyanet mensupları tarafından denetlenmesi gerektiği" fikrine katılmadığını söylerken %21,2 oranında (99 kişi) "katılıyorum" ve %32,5 oranında (152 kişi) "tamamen katılıyorum" olmak üzere toplamda %53,7'si (251 kişi) bu fikre katıldığını ifade etmiştir. %20,3'ü (95 kişi) ise bu konuda bir fikri olmadığını söylemiştir.

3.3. Katılımcıların Mehdi Algularına Dair Bulgular

Tablo 3.27. Mehdi ve Deccal'e İnanma Oranları

		%
Evet inanıyorum	331	70,9
Hayır inanmıyorum	62	13,3
Fikrim yok	74	15,8
Toplam	467	100,0

Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin %70,9'u (331 kişi) Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inandığını söylerken %13,3'ü (62 kişi) Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanmadığını söylemektedir. %15,8 oranında (74 kişi) bir öğrenci grubu da konu ile ilgili bir fikirleri olmadığını beyan etmişlerdir. Eğer Mehdi ve Deccal inancının tarikatlarda daha güçlü olan inanç esasları olarak kabul edeceksek, tarikatlara sempatinin %29,8 olduğu bir örneklem grubunda Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanmanın %70,9 gibi bir oranda çıkması ilginç olduğu kadar tezat bir durum teşkil eder. Bunun yanında çalışmanın birinci bölümünde de açıklamaya çalıştığımız gibi *bir kurtarıcı fikrinin* ama dinî bir hüküm olarak ama insan psikolojisinin ürettiği bir telafi mekanizması olarak birçok kültürde görüldüğünü biliyoruz. Bunun yanında bir tarikat mensubiyeti olmayan hatta tarikat örgütlenmesine karşı olan ya da şeriat hukukunu temsil makamında olan birçok din adamının da bu tür gaybe ait inanç esaslarını kökten reddetmedikleri bilinmektedir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı'nın röportajlarında da bu minvalde açıklamalar mevcuttur. Mezkür yayında, mehdi inancı ile amel etmeyi doğru bulmamakla birlikte bir kısım sahih hadis kitaplarında yer alan hadisleri inkar etmenin de doğru olmadığı belirtilmektedir. Kısaca gerek tarikat olgusunun inanç esaslarının tarikat örgütlenmesini aşan düzeyde halk inancına nüfuz etmesi/yaygınlaşması gerek ise insan psikolojisinin doğası gereği kurtarıcı inancının yaygınlığı ve hadis kitaplarında Mehdi ve Deccal konusu ile ilgili hadislerin olması, ülkemizde mehdi gibi kıyamet alametlerine inanma olgusunun, tarikat örgütlenmesini aşan düzeyde yaygınlaşmasını sağlamıştır. Özellikle "sahih" kabul edilen hadis kitaplarında mehdilik ve Deccal konuları ile ilgili hadislerin yer alması ilahiyat fakültesi öğrencilerinde Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranlarının yüksek çıkmasını sağlamıştır.

Mehdi ve Deccal'e inanma oranlarının cinsiyete göre analizi: Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranları cinsiyet ayrımında anlamlı bir farklılaşma göstermemiştir.

Tablo 3.28. Mehdi ve Deccal'e İnanma Oranlarının Sınıf Ayrımına Göre Dağılımı

		Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanıyor musunuz?						Toplam
		Evet inanıyorum		Hayır inanmıyorum		Fikrim yok		
			%		%		%	
Sınıfınız	Hazırlık	83	76,1	11	10,1	15	13,8	109
	1. Sınıf	62	79,5	8	10,3	8	10,3	78
	2. Sınıf	52	69,3	10	13,3	13	17,3	75
	3. Sınıf	57	63,3	11	12,2	22	24,4	90
	4. Sınıf	77	67,0	22	19,1	16	13,9	115
	Toplam	331	70,9	62	13,3	74	15,8	467

Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranlarının sınıf ayrımında kısmen farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Hazırlık sınıfında %76,1 olan inanma oranı 4. sınıfta %67'ye düşmektedir. İlahiyat öğrencilerinin aldıkları eğitim sonucunda gelecek ile ilgili tartışmalı olan bilgilere inanma oranlarında azalmalar meydana geldiğini söylemek mümkündür. İlahiyat eğitiminin öğrencilerin mehdi inancına negatif etkisi olacağı yönündeki varsayımımız doğrulanmıştır.

Aynı şekilde Ahmet Aktaş ve Necati Sümer'in çalışmasında da sınıf yükseldikçe mehdi inancının azaldığı tespit edilmiştir (Aktaş & Sümer, 2018).

Tablo 3.29. Mehdi ve Deccal'e İnanma Oranlarının Üniversite Öncesi En Uzun Yaşanılan Yerleşim Birimine Göre Dağılımı

		Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanıyor musunuz?						Toplam
		Evet inanıyorum		Hayır inanmıyorum		Fikrim yok		
			%		%		%	
Üniversite eğitiminizden önce hayatınızın en uzun dönemini geçirdiğiniz yeri nasıl tanımlarsınız?	Köy	57	67,1	11	12,9	17	20,0	85
	Kasaba/İlçe	68	72,3	12	12,8	14	14,9	94
	Şehir	76	67,9	16	14,3	20	17,9	112
	Büyükşehir	130	73,9	23	13,1	23	13,1	176
	Toplam	331	70,9	62	13,3	74	15,8	467

Üniversite eğitiminden önce hayatlarının en uzun dönemini geçirdikleri yeri köy ve şehir olarak tanımlayan öğrencilerin Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma düzeyi kasaba/ilçe ve büyükşehir kökenlilere göre daha düşüktür. Bu nedenle üniversite eğitiminden önce hayatının en uzun dönemini köyde geçiren öğrencilerin Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine olan inancının diğerlerine göre daha yüksek olacağı yönündeki varsayımımız doğrulanamamıştır. Aksine, büyükşehir kökenli öğrencilerin inanma düzeyi diğerlerine göre daha yüksek, köy kökenlilerin inanma düzeyi ise daha düşüktür.

Mehdi ve Deccal'e inanma oranlarının mezun olunan liseye göre analizi: Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranları mezun olunan lise ile karşılaştırıldığında kısmi farklılıkların olduğu görülmektedir. İmam hatip lisesi mezunlarında Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranı %60,4 iken diğer lise mezunlarında bu oran %75,4'tür. Geleneksel halk kültüründe yaygın olan Mehdi ve Deccal inancının yansıması olarak lise öğrencilerinde kısmen yüksek çıkarken dinî açıdan tartışmalı konular ile ilgili nispeten daha sahih bilgilere sahip olan imam hatip lisesi öğrencilerinde biraz daha düşük çıkması anlaşılır bir şeydir. Bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, imam hatip lisesi mezunlarının Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranlarının diğerlerine göre daha düşük olacağı yönündeki varsayımımız doğrulanmıştır.

Mehdi ve Deccal'e inanma oranlarının üniversite dağılımına göre analizi: Anket çalışmamıza cevap veren öğrenciler, Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma olayında eğitim aldıkları okul ayrımına bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma göstermemektedirler.

Mehdi ve Deccal'e inanma oranlarının ailedeki tarikat mensubiyetine göre analizi: Ailesinde herhangi bir tarikata mensup birey olan öğrencilerin Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranı diğerlerine göre daha yüksektir. Bu nedenle ailedeki tarikat mensubiyetinin öğrencilerin Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranına etkisi olduğu söylenebilir.

Mehdi ve Deccal'e inanma oranlarının ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre analizi: Anne babanın eğitim düzeyleri ile öğrencilerin mehdi ve deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranları arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Mehdi ve Deccal'e inanma oranlarının ortalama hane gelirin e göre analizi: Katılımcılar arasında Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranları ile ailelerin hane gelirleri arasında bir ilişki yoktur.

Mehdi ve Deccal'e inanma oranlarının tarikat mensubiyet oranları ile karşılaştırılması: Çalışmamıza katılan öğrenciler arasında bir tarikata mensup olan öğrencilerin Mehdi ve Deccal'e inanma oranı %92,2 iken bir tarikata mensup olmayanlarda bu oran %68,3'tür. Dolayısıyla "Tarikatlara mensup öğrencilerin mehdi inancı diğerlerine göre daha yüksektir." şeklindeki varsayımımızın doğrulandığı görülmektedir.

Aynı şekilde Ahmet Aktaş ve Necati Sümer'in Siirt Üniversitesi'nde yaptığı çalışmada Tarikatlara mensup öğrencilerin %69,7'si mehdin'in geleceğine inandığını belirtirken bu oran tarikat mensubiyeti olmayan öğrencilerde %23,3 olarak tespit edilmiştir (Aktaş & Sümer, 2018).

Tablo 3.30. Şu Anda Dünyada Mehdi ve Deccal'in Olduğuna İnanma Oranı

		%
Evet inanıyorum	32	6,9
Hayır inanmıyorum	292	62,5
Fikrim yok	141	30,2
Diğer¹⁵	2	0,4
Toplam	467	100,0

Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin %6,9'u (32 kişi) şu anda dünyada bir Mehdi veya Deccal'in var olduğuna inandığını söylerken, %62,5'i (292 kişi) buna inanmadığını söylemektedir. Buna karşılık %30,2 oranında (141 kişi) bir öğrenci grubu bu konuda bir fikri olmadığını beyan etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi çok eski ve günümüzde de önemini koruyan bu tartışma konusunda katılımcıların %30,2'sinin bir fikrinin olmaması ilginç olmakla birlikte, kesin bir hüküm olarak "Evet" ve "Hayır" cevaplarının çok riskli cevaplar olduğu açıktır.

Şu anda dünyada bir Mehdi veya Deccal olduğuna inanma oranlarının cinsiyete göre analizi: Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin şu anda dünyada bir Mehdi veya Deccal olduğuna inanma oranları cinsiyet ayrımında bir farklılık göstermemiştir.

¹⁵ Diğer:

"Ben her insanın Kur'an'a ve Sünnete dosdoğru sarılarak ve dünyevi çalışmalar yaparak mehdi olabileceğine inanıyorum. Bana göre Hz. Peygamber bize Mehdi'nin geleceğinden çok nasıl rol model olabileceğini anlatmıştır bu yüzdende kıyamete kadarda dediklerimi uygulanan her kişi kendi döneminin Mehdi'si olabilir. Mehdi ismi Arapça olduğu için Türkçe anlamı hidayete erdirmek demektir bu da bizim yolumuza ışık tutar ve her insan kendi döneminde Mehdi olabilir yani kısacası insanlara Hz. Peygamber'den sonra onun yolundan giden kendi zamanında yaşayan rol model olabilir."

"Bunu ancak Allah bilebilir. İnsanoğlu düpedüz cahildir. Mehdiyete ve Deccaliyete kavramları Allah'ın bileceği birşey olduğu gibi şunu da biliyorum İnneddine indallahi'l-islam esasıyla Kabe'yi koruyup ebreheyi mahfeden Allah'ın ebabilleri çoktur. Bir ebaabilin ismi de mehdi olsun. Ne farkeder. Öyle yada böyle istikbalde parlayan bir İslam güneşi var. Ama ardında Sura üflenecek bir gün de var. O güne kadar herkes kendi kıyametine odaklansın. Gerisi zaman israfı!"

"Her 100 yılda bir müceddid gelecek hadisile sabittir. Son asrın müceddidi Mehdi (a.s) olacak bu da gösteriyor her devrin deccalı mevcut."

"Telefon vb. şeylerin insanları dinî yaşantısından geri alıkoyması için Deccal'dan maksatın bu olduğu da aklıma geliyor."

"Mehdi (a.s) doğacak ancak hadislerle göre deccal sağ ve bir adada."

"Deccal inancım var. Deccal kötülüğün sembolüdür ve bir cismani olarak bir şey yüklememize de gerek yoktur çünkü kötülüğe götüren her şey Deccal olabilir."

Şu anda dünyada bir Mehdi veya Deccal olduğuna inanma oranlarının sınıf ayırımına göre analizi: Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin şu anda dünyada bir Mehdi veya Deccal olduğuna inanma oranlarının sınıf ayırımında büyük farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmıştır. Hazırlık sınıfında %10,1 oranında olan şu anda dünyada bir mehdi veya deccalın var olduğuna inanma oranının 4. sınıfta %2,6 seviyesine indiği görülmüştür. Doğal olarak alınan din eğitimi öğrencilerin tartışmalı konulara inanma oranlarında azalmalar meydana getirmektedir.

Şu anda dünyada Mehdi veya Deccal olduğuna inanma oranlarının üniversite öncesi en uzun yaşanılan yerleşim birimine göre analizi: Şu anda dünyada Mehdi veya Deccal olduğuna inanan katılımcıların üniversite eğitiminden önce hayatlarının en uzun dönemi geçirdikleri yer dağılımına bakıldığında, en yüksek oran %9,8 ile şehir kökenli öğrencilerde görülmektedir. Bunu sırasıyla %6,8 ile büyükşehir, %5,3 ile kasaba/ilçe ve %4,7 ile köy kökenli öğrenciler izlemektedir. Ancak oranlar göz önünde bulundurulduğunda aralarında çok büyük farklar olmadığı anlaşılmaktadır.

Şu anda dünyada Mehdi veya Deccal olduğuna inanma oranlarının mezun olunan liseye göre analizi: İmam hatip lisesi mezunu öğrencilerin %5,7'si şu anda yeryüzünde bir Mehdi veya Deccal olduğuna inanırken diğer lise mezunlarında bu oran %10,7'dir. Bir başka deyişle, imam hatip lisesi mezunu katılımcılarda şu anda dünyada bir Mehdi ve Deccal'in var olduğuna olan inanç diğer lise mezunlarına göre daha düşüktür.

Şu anda dünyada Mehdi veya Deccal olduğuna inanma oranlarının üniversite dağılımına göre analizi: Anket çalışmamıza cevap veren öğrenciler, şu anda dünyada Mehdi veya Deccal'in var olduğuna inanma oranlarında eğitim aldıkları okul ayırımına bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir.

Şu anda dünyada Mehdi veya Deccal olduğuna inanma oranlarının ailedeki tarikat mensubiyetine göre analizi: Şu anda dünyada bir Mehdi ve Deccal'in var olduğuna inanan öğrenciler arasında ailesinde herhangi bir tarikata mensup bir kimse bulunanların oranı ailesinde bir tarikata mensup kimse bulunmayan öğrencilere göre daha fazladır. Ailesinde bir tarikata mensup olan öğrencilerin %9,1'i şu anda dünyada bir mehdi veya Deccal'in var olduğuna inanırken, ailesinde bir tarikata mensup

olmayan öğrencilerin % 6.9'u şu anda dünyada bir Mehdi veya Deccal'in olduğuna inanıyor.

Şu anda dünyada Mehdi veya Deccal olduğuna inanma oranlarının ebeveynlerin eğitim durumlarına göre analizi: Şu anda dünyada Mehdi veya Deccal olduğuna inanan öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim durumlarına göre bir farklılaşma göstermemektedir.

Şu anda dünyada Mehdi veya Deccal olduğuna inanma oranlarının ortalama hane gelirine göre analizi: Şu anda dünyada Mehdi veya Deccal olduğuna inanan katılımcıların ortalama hane gelirlerine bakıldığında, en yüksek oran %11,1 ile 0-2.000₺ gelir grubuna aittir. Ancak oranlar göz önünde bulundurulduğunda aralarında çok büyük farklar olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3.31. Mehdi ve Deccal İnancının Kaynağı

		%
İnanmıyorum	136	29,1
Kuran-ı Kerim	24	5,1
Hadisler	104	22,3
Kuran-ı Kerim ve Hadisler	141	30,2
Din Adamları ve Hocalar	5	1,1
Fikrim Yok	53	11,3
Diğer	4	0,9
Toplam	467	100,0

Tablo 3.27’de sorulan “Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanıyor musunuz?” sorusuna öğrencilerin %70,9’u (331 kişi) "Evet inanıyorum", %13,3’ü (62 kişi) “Hayır inanmıyorum” diye cevap verirken, Mehdi ve Deccal inancının kaynağının sorulduğu bu soruda Mehdi ve Deccal’e inanma oranları değişmiştir. Deneklerin %29,1’i (136 kişi) Mehdi ve Deccal olgusuna inanmadığını söylerken; %5,1’i (24 kişi) Mehdi ve Deccal inancının kaynağının Kuran-ı Kerim olduğunu, %22,3’ü (104 kişi) hadisler olduğunu, %30,2’si (141 kişi) Kuran-ı Kerim ve hadisler olduğunu, %1,1’i (5 kişi) ise din adamları ve hocalar olduğunu söylemektedir. %11,3 (53 kişi) oranında bir öğrenci grubu ise bir fikirlere olmadığını beyan etmiştir.

Tablo 3.32. Gelecekte Mehdi veya Deccal'in Ortaya Çıkacağına Olan İnanç Oranı

		%
Evet inanıyorum	305	65,3
Hayır inanmıyorum	66	14,1
Fikrim yok	91	19,5
Diğer¹⁶	5	1,1
Toplam	467	100,0

Anket çalışmasına katılan öğrencilerin %65,3'ü (305 kişi) "Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına inanıyor musunuz?" sorusuna "evet inanıyorum" cevabını verirken, %14,1'i (66 kişi) "hayır inanmıyorum" cevabını vermiştir. Aynı şekilde %19,5 (91 kişi) oranında bir öğrenci grubu konu ile ilgili bir fikrinin olmadığını ifade etmiştir.

Ahmet Aktaş ve Necati Sümer'in çalışmasında öğrencilerin yüzde 32,5'i mehdin'in geleceğini düşündüğünü belirtmiştir (Aktaş & Sümer, 2018). Bizim çalışmamızda ise bu oran %65,3 ile tam iki katı kadardır.

Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inancın cinsiyete göre analizi: Anket çalışmasına katılan öğrencilerin gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inanç oranları, cinsiyet ayrımına göre bir farklılaşma göstermemiştir. Ahmet Aktaş ve Necati Sümer'in çalışmasında gelecekte bir mehdin'in ortaya çıkacağına inananların %63'ünün erkek, %37'sinin ise kadın olduğu görülmektedir (Aktaş & Sümer, 2018).

¹⁶ Diğer:

"Ortaya çıkmışlar ve artık mehdiiyet ve deccaliyet mücadelesi devam ediyor, bu hadislerle ispat edilmiş."

"Deccal'in olduğunu düşünüyorum ama Mehdi bir lider olarak ortaya çıkabilir."

"Şu an var zaten."

"İnanıyorum ama yeni birinin geleceğine değil de içimizden mehdiler çıkacağına inanıyorum."

Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inancın sınıf ayrımına göre analizi: Anket çalışmasına katılan öğrencilerin gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inanç oranları, sınıf ayrımında da bir farklılaşma göstermemiştir.

Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inanç oranlarının üniversite öncesi en uzun yaşanan yerleşim birimine göre analizi: Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına inanan öğrenciler, üniversite eğitiminden önce hayatlarında en fazla yaşadıkları yerleşim birimlerine göre incelendiğinde, köy kökenli öğrencilerin görece daha az olduğu, fakat kalan yerleşim birimleri arasında göze çarpan bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inanç oranlarının mezun olunan liseye göre analizi: Katılımcıların mezun oldukları liseye göre gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına dair olan inançları incelendiğinde, anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inancın üniversite dağılımına göre analizi: Anket çalışmasına katılan öğrencilerin gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inanç oranları, okul ayrımında tutarlı bir farklılaşma göstermemiştir.

Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inanç oranlarının ailedeki tarikat mensubiyetine göre analizi: Ailesinde tarikata mensup bir kişi bulunan 132 öğrencinin yaklaşık %80'i, gelecekte bir Mehdi veya Deccal'in geleceğine inanırken, ailesinde herhangi bir tarikata mensup kimse bulunmayan öğrencilerde bu oran %60'tır. Bu bilgilere göre ailenin tarikata mensubiyetinin, öğrencilerin Mehdi ve Deccal inancına etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inanç oranlarının ebeveynlerin eğitim durumlarına göre analizi: Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inanç oranları, ebeveynlerin eğitim durumlarına göre bir farklılık göstermemektedir.

Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına olan inanç oranlarının ortalama hane gelirine göre analizi: Katılımcıların gelecekte bir Mehdi ya da Deccal'in ortaya çıkacağına olan inançları, ortalama hane gelirleri göz önüne alınarak incelendiğinde bu iki unsur arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranları, şu anda dünyada Mehdi ve Deccal'in olduğuna inanma oranları ve gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına inanma oranlarının üniversite öncesi yaşanan yerleşim birimi dağılımlarına göre karşılaştırılması: Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranları ile şu anda dünyada Mehdi ve Deccal'in olduğuna inanma oranları ve gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'in ortaya çıkacağına inanma oranlarının üniversite eğitiminden önce hayatlarının en uzun evresini yaşadıkları yerlerin dağılımları arasında anlamlı bir fark yoktur. Ancak her üç değerlendirmede üniversite eğitiminden önce hayatlarının en uzun evresini köy, kasaba, ilçe ile şehir ve büyükşehirlerde yaşayanlar arasında bir farkın olmaması anlamlı olabilir. Modern ezberde şehir/kent kültürünün daha rasyonel olduğuna dair "inancın" ön yargıdan öteye bir anlam ifade etmediğini söylememiz mümkündür.

Tablo 3.33. İlahiyat Eğitiminin Mehdi ve Deccal İnançlarına Etkisi

		%
"Önceden inanmıyordum, hala inanmıyorum."	48	10,3
"Önceden inanmıyordum, şimdi inanıyorum."	14	3,0
"Önceden inanıyordum, şimdi inanmıyorum."	31	6,6
"Önceden inanıyordum, hala inanıyorum."	283	60,6
Fikrim yok	87	18,6
Diğer ¹⁷	4	0,9
Toplam	467	100,0

Çalışmamızın temel sorunu ile ilgili önemli bir alt sorumuz da ilahiyat eğitiminin mehdi inancında bir etkisi olup olmadığı sorusu idi. Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin %10,3'ü (48 kişi) Mehdi'ye önceden inanmadığı gibi mevcut durumda da

¹⁷ Diğer:

"Önceden net inanıyordum, şimdi emin değilim" vb.

inanmadığını, aynı şekilde %60,6'lık (283 kişi) bir kesim de önceden inandığı gibi şu anda da bu inanca sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu sonuçlara göre ilahiyat eğitiminin anket çalışmamıza katılan öğrencilerin %70,9'unda bir değişiklik yapılmadığı görülmektedir. Buna karşılık öğrencilerin %3'ü (14 kişi) önceden inanmadığı halde şu anda Mehdi'ye inandığını ve %6,6'sı (31 kişi) ise önceden inandığını fakat artık inanmadığını beyan etmiştir. Bu durumda, ilahiyat eğitiminin mehdi inancında her iki yönde de etkileri olduğu görülmektedir. Ancak önceden inandığı halde ilahiyat eğitimi sürecinde bu inancını kaybedenlerin oranı önceden inanmadığı halde ilahiyat eğitimi sürecinde inananların oranına nazaran iki katıdır.

Ahmet Aktaş ve Necati Sümer'in araştırmasında öğrencilerin %39,8'i ilahiyat eğitiminin mehdi algılarını etkilediğini, %52,4'ü ise hiçbir etkisi olmadığını belirtmiştir (Aktaş & Sümer, 2018). Bizim çalışmada ise öğrencilerin toplamda %9,6'sı ilahiyat eğitiminin mehdi algılarını etkilediğini, %70,9'u ilahiyat eğitiminin herhangi bir etkisi olmadığını belirtmiştir. İki araştırma arasında önemli farklar olduğu görülmektedir.

Tablo 3.34. Mehdi ve Deccal ile İlgili Görüşler

		%
"Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametleri haktır, inanmayan dinden çıkar."	63	13,5
"Mehdi ve Deccal gibi inançlar İslam'ın temel unsuru değildir, inanmayan dinden çıkmaz."	273	58,5
"Mehdi ve Deccal inancı tarikatların masum inananları istismar etmek için kullandıkları elverişli araçlardır."	74	15,8
"Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanmayanlara saygı duyuyorum."	162	34,7
"Mehdi ve Deccal gibi inançlar İsrailiyat veya uydurmadır, sağlam delillere dayanmaz."	52	11,1
Fikrim yok	38	8,1
Diğer ¹⁸	9	1,9

¹⁸ Diğer:

"Müslüman olup da inanmayanlar çok. Ben inanıyorum çünkü bu konuyla alakalı deliller var bunlar göz ardı edilmemeli. Ama inansam da bu konuyla ilgili yeterince bilgim yok bazen şüpheye düşebiliyorum."

"Haktır ama dinden çıkmaz."

"Haktır fazla uğraşmaya gerek yoktur."

Tablo 3.27’de Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inananların oranı %70,9 olarak görülürken Mehdi ve Deccal inancının İslam’daki kesin hükmü ile ilgili sorulara verilen cevaplar oldukça farklılık göstermektedir. Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanmayanların dinden çıktığını söyleyenlerin oranı %13,5 (63 kişi) iken, %58,5 (273 kişi) "Mehdi ve Deccal gibi inançların İslamın temel unsurları olmadığını, inanmayanların dinden çıkmayacağını" söylerken, %34,7 (162 kişi) Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanmayanlara saygı duyuyorum şeklinde cevaplamıştır. Buna karşılık Mehdi ve Deccal gibi inançların sağlam delillere dayanmayan İsrailiyat veya uydurma olduğunu söyleyenlerin oranı %11,1 iken, %15,8 oranında (74 kişi) bir öğrenci grubu Mehdi ve Deccal inancının tarikatların masum inananları istismar etmek için kullandıkları elverişli araçlar olduğunu söylemiştir.

3.2. Katılımcıların Müfredatın Yeterli Olup Olmadığına Dair Görüşleri

Tablo 3.35. İlahiyat Müfredatı ile İlgili Görüşler

		%
Yeterli buluyorum.	168	36,0
Yetersiz buluyorum, İslami ilimlere (Kuran, Hadis, Fıkıh, Tefsir vb.) daha fazla ağırlık verilmelidir.	163	34,9
Felsefe grubu dersleri (Psikoloji, Pedagoji, Sosyoloji, Dinler Tarihi, vb.) açısından yetersiz buluyorum.	104	22,3
Musiki, sanat ve edebiyat açısından zayıf buluyorum.	119	25,5
Diğer	41	8,8

“Çoğu dinde böyle bir kurtarıcı beklentisi var, ismi değişebilir. Din mensuplarının böyle bir beklentisi olması sosyolojik topluluklar olmaları sebebiyle doğal bir sonuç.”

“Hıristiyan ve Yahudi uydurmaları.”

“İnkâr eden dinden çıkmaz lakin fâsık olur.”

“Mehdi ve deccal kıyamet alametleri haktır başka yorumum, söyleyecek sözüm yoktur.”

“Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametleri haktır, kişinin mürted olma meselesi bu işin mütehasıslarınca gerek görüldüğünde açıklanır.”

“Hazreti Ali ayırıyor Mehdi (a.s) ve Süfyan; İsa (a.s) ve Deccal Mehdi zahir olacak herkes tarafından bilinecek, İsa (a.s) adil bir hükümdar olacak İsevileri müslüman olmaya teşvik edecek.”

“Sahih hadisler olduğunu biliyorum o yüzden inkar etmenin doğru olmadığını düşünüyorum.”

“Bu tür şeylerin bireylerin eskatolojik kaygılarının bir tezahürü olduğu kanaatindeyim. Dolayısıyla onları anlayabiliyorum fakat görüşlerinin çocuksu olduğu kanaatindeyim.”

“Zaruret ve tevatür tarikiyle gelen hadisleri inkar etmek adamı gavur eder. Mehdi (a.s) zuhuru veya İsa (a.s) inmesi tevatür ile sabittir. İmam Alusi İsa’nın (a.s) ineceğini inkar edenin kafir olacağına icma var demiştir. İmanı mucibdir. Haberi ahad hadisleri inkar edenleri tekfir etmeyiz.”

Anketimize katılan öğrencilerin ilahiyat fakültelerinin müfredatı ile ilgili değerlendirmeleri bize geniş kapsamda değerlendirmeler yapma imkanı vermektedir. Anketimize katılan öğrencilerin sadece %36'sı (168 kişi) müfredatı yeterli bulurken, %34,9'u (163 kişi) İslami ilimler açısından, %22,3'ü (104 kişi) felsefe grubu dersleri açısından, %25,5'i (119 kişi) musiki, sanat ve edebiyat açısından yetersiz ve zayıf bulmaktadır. Bir başka ifade ile anketimize katılan öğrencilerin %36'sı ilahiyat eğitim müfredatını yeterli bulurken geri kalan kısmı programı değişik gerekçeler ile yetersiz ve zayıf bulmaktadır. Bir eğitim kurumuna devam eden öğrencilerin eğitim programını yüksek oranda yetersiz bulmaları hem mesleki yönelim açısından hem tarikatlarla bağlılık veya sempati duymaları veya ilahiyat dışındaki din adamları veya dinî liderleri takip etmelerini açıklayacak en önemli veri durumundadır. Konu ile ilgili sorudaki "diğer" şıkkı altında yazılan notlar da sorunun vehametini ışık tutacak niteliktedir.¹⁹ Bu konunun daha ayrıntılı çalışmaları ile analiz edilmesi gerektiği açıktır.

¹⁹ Diğer:

“İlahiyatlarda teorik bilginin yanında bilginin özümsemesi ve mezc edilmesi için ayrı bir dersin olması, derslerin aynı düzende gitmesi (kronolojik ve konusal açıdan) daha kaliteli olur düşüncesindeyim. İlimler ayrı ayrı ve kopuk. Ancak ilahiyattaki ilimler aslında birbiri içinde olmalı ve bütüncül ele alınmalıdır.”

“Yetersiz buluyorum, ancak yeterli eğitim vermedikleri anlamında değil. Dört senelik bir ilahiyat eğitiminde ancak her alandan tadımlık ders alabiliyoruz. Ders başlıkları çok, zaman yeterli gelmiyor. Biraz tarih biraz usul ve biraz metinle tanıştırıyoruz gerisi öğrencinin merakına bakıyor. İlerlemek isteyen, aldığı bilgiyle tatmin olmayan meraklı öğrenciler ilerlemek istedikleri alanları seçerek yollarına devam edebiliyorlar. Aslında 4 yıllık bir eğitim, ilmin birinci basamağı. Bu yüzden de doğal olarak yeterli değil. Ama olmazsa olmazı.”

“Dersleri almadığım için yorum yapamayacağım.”

“Eğitim bilimlerini eksik buluyorum genel olarak Kuran, tefsir, hadis okutuluyor biz sahada olacağımız için formasyona, hitabet derslerine de ağırlık verilmeli.”

“Dönemde çok fazla ders görüyoruz. Önemli olan çok ders görmek değil özü önemli. Ve maneviyatı da azalttığını düşünüyorum. İlahiyat fakültelerinde daha çok maneviyata önem verilmesini isterdim. Bilgiyle maneviyatin azalması değil artması gerekir zannımca.”

“Gereksiz ayrıntılar çok fazla.”

“Kur'an bir ders olmanın ötesine geçemiyor, yalnızca not için okuyoruz.”

“Her dersten harmanlama yapılmaya çalışılmış, bu durum tek bir alanda başarılı olmak yerine her dersten az şey öğrenmenize neden oluyor. Bu durumu çok kafa karıştırıcı buluyorum. Bir insan bütün derslerde başarı sağlayamaz.”

“Felsefe çok fazla.”

“Eğitimi kalitesiz buluyorum. Tüm konuları basit düzeyde ve yetersiz olarak öğreniyoruz.”

“Fazla buluyorum. Temellendirme yapıp gerisi öğrenciye bırakılmalı. Aksi takdirde sınav için çalışan ve sınavdan sonra unutan ve ne öğrendiğinin bilincinde olmadan öğreniyor öğrenci.”

“Hocalar daha özenli olmalı.”

“Yetersiz olmasından ziyade akılları körelten bir sistem. Bu sistem ile ateist imamlar, deist müezzinler, oryantalist profesörler, nihilist din öğreticileri ve cahil bir toplum kaçınılmazdır. Olması gereken Kuran ve sünnet ışığında yoğunluğun İslami ilimler olduğu ve her öğrencinin fasih Arapçayı ana dili gibi bilmekle beraber Sünnet-i seniyyeye bağlı birer Mekke, Medine, Kudüs aşığı, vahdet ve tevhid sevdalısı tam donanımlı imam, müezzin, öğretmen en önemli aydın bir toplum olarak hizmet etmesidir.”

“Teori öğreniyoruz ama pratikte zayıf kalıyoruz.”

“Bazı konularda yetersiz görüyorum. Mesela sahabe hayatı, kıssalar, olaylar daha çok anlatılmalı ama biz hep kitaptaki bilgilerle kalıyoruz. Bırakın kitaptaki bilgileri bazı dersleri hiç anlamıyorum, özellikle kelimeler çünkü hocamız 300 sayfalık kitabı 4 derste oradan buradan işleyerek bitirdi ve sorumlu tuttu, kitaba dair hiçbir şey bilmiyoruz .”

BÖLÜM IV

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Türkiye'deki ilahiyat fakültesi öğrencilerinin tarikat ve mehdi algılarını ortaya koymak amaçlanmıştır. İlk olarak mehdilik ve tarikat olgusuyla ilgili kavramlar açıklanmıştır. Ardından kurtarıcı inancının fikri kaynağı ile ilgili iki görüşe değinilmiştir. Bunların ilki kurtarıcı fikrinin dinî kaynaklı olduğu görüşü, diğeri ise kurtarıcı fikrinin insanların psikolojik özellikleri sonucunda ortaya çıkan, insan kaynaklı bir inanç olduğu görüşüdür. Coğrafi kaynağı ile ilgili ise iki konu tartışılmıştır: Kurtarıcı fikri bir toplumda ortaya çıkıp oradan mı dünyaya yayıldı yoksa her toplumda biricik olarak mı ortaya çıktı? Kurtarıcı fikrinin coğrafi kaynağı ile ilgili ilk görüşü savunanlara göre bu inanç ilk olarak Sümerlilerde doğmuş, Babil ve Mısır'da gelişmiş ardından farklı coğrafyalara yayılmıştır.

Kurtarıcı fikrinin kaynağının ardından kurtarıcının ne zaman geleceği ile ilgili farklı dinlerdeki iddialar/inanışlar ve kurtarıcının kişisel özellikleri incelenmiştir. Bu inanışlara göre özet olarak kurtarıcı toplumlar için önemli olan kişilere benzeyecek ve kıyamet öncesinde, dünyadaki bütün kötülüklerin arttığı bir dönemde gelecek ve o toplumları kurtaracaktır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'teki kurtarıcı anlayışının ortaya konulduğu bölümde de bu dinlerdeki kurtarıcının özellikleri anlatılmış, ardından İslamiyet'teki kurtarıcı inancı daha derin bir şekilde incelenmiştir. İslamiyet'teki kurtarıcı inancının kaynağı ile ilgili dört görüş vardır. Bunların ilki bu inancın sosyal ve psikolojik açıdan kötü durumda olan, yöneticilerin veya farklı toplulukların zulmüne uğrayan insanlar arasında ortaya çıktığı görüşüdür. İkinci görüş ise kurtarıcı inancının siyasal olaylara bağlı olarak; birbirine üstünlük sağlamak isteyen yöneticilerden kaynaklandığı görüşüdür. Bazı araştırmacılara göre tamamen başka dinlerden gelen kurtarıcı inancı, bazılarına göre dinî kaynaklıdır ancak diğer kültürlerden etkilenmiştir. Kuran-ı Kerim'de ve Buhari ve Müslim'in eserlerinde mehdi ile ilgili bir ayet ve rivayet olmadığı bilinirken diğer büyük hadis alimlerinin eserlerinde mehdi ile ilgili rivayetler bulunmaktadır. Mehdi inancının Şia'da güçlü bir

şekilde kendine yer bulması siyasi olaylar ve savaşlardan kaynaklanmaktadır. Ehl-i Sünnet'te ise bu konuda bir mutabakat yoktur. İslam tarihinde mehdilik hareketlerine kısaca değinildikten sonra Türkiye'de mehdi inancının yaygın bir şekilde görülmesinde etkisi olduğu düşündüğümüz tarikatlar ile mehdilik arasındaki ilişki ele alınmıştır. Tarikatlar, İslamiyet'in farklı coğrafyalara yayılmasının ardından dünyevileşen yöneticilere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Tarikatlar ve cemaatler gibi dinî grupları oluşturan insanların psikolojik ve sosyal ihtiyaçlar neticesinde bu gruplara dahil oldukları görülmüştür. Kendinî bir gruba ait hissetmek, dinin özünü korumak, seküler dünya düzenine karşı direnmek, günlük hayatlarındaki problemlerle başa çıkmak, kimsesiz hissetmemek gibi amaçlar doğrultusunda insanlar kendilerini dinî gruplara dahil ederler. Bir dinî grup olarak tarikatlar, ilahi, zikir, merasim gibi kendilerine has heyecan verici ibadet şekilleriyle kimlik arayışında olan insanları kendilerine çekerler. Anadolu'nun Müslümanlaşmasında etkili olduğu bilinen tarikatlar, toplumda yaygın bir şekilde kendine yer bulur. Bu nedenle halk inancında etkisi olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de sahih dinî bilginin öğretildiği kurumlar olan ilahiyat fakültelerinde verilen dinî eğitim ile halk inancı arasında birtakım farklar vardır. Bu farklılaşmanın derinlemesine tespit edilebilmesi amacıyla ilgili çalışmalar incelenerek ilahiyat fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada kullanılmak üzere, halk inancı ile ilahiyat eğitimi arasındaki farkları ortaya koymak için bir anket geliştirilmiştir. Bu anket, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde eğitim gören hazırlık sınıfından ve birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü sınıflardan 467 öğrenciye uygulanmıştır. Dokuz farklı üniversitenin ilahiyat fakültelerine gönderilen anket çalışmasına yalnızca 4 üniversitenin öğrencilerinden yeterli dönüş sağlanmıştır. Bu nedenle çalışma, Türkiye'deki tüm ilahiyat fakültelerini temsil edecek yeterliliğe haiz değildir.

İlahiyat fakültesi öğrencilerine demografik soruların yanı sıra mehdilik ve tarikat ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Gelen cevapların değerlendirilmesiyle araştırmanın temel soruları cevaplandırılmaya çalışılmış, ancak bir kısım varsayımlarımızın

doğrulanmadığı görülmüştür. Anketin sonucunda dikkatle incelenmesi gereken birkaç husus ortaya çıkmıştır.

Herhangi bir tarikata mensubiyet oranlarında, tarikata sempati duyma oranlarında olduğu gibi hazırlık sınıfından 4. sınıfa doğru devam eden süreç içinde kısmen artışlar olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin eğitim süreleri boyunca tarikatlara bağlılık oranlarında artışların yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla ilahiyat eğitiminin öğrencilerin tarikatlara yaklaşımına olumsuz etki edeceği yönündeki varsayımımız doğrulanamamıştır.

Tarikat mensubiyetine etki eden faktörler göz önüne alındığında, en etkili faktörlerin üniversite hayatından önce en uzun süre yaşanan yerleşim birimi, ortalama hane geliri ve ebeveynlerin gelir düzeyi olduğu anlaşılmaktadır. Tarikata mensubiyet oranının, tahmin edilenin aksine hayatının en uzun dönemini şehir ve büyükşehirlerde değil de köyde geçiren öğrencilerde en düşük çıkması ilgi çekicidir. Diğer yandan, gelir azaldıkça tarikata mensubiyetin artacağı yönündeki görüşümüz de hane geliri 0-2.000₺ olan öğrencilerin en düşük tarikat mensubiyeti oranına sahip olduğunun tespit edilmesiyle doğrulanamamıştır. Ortalama hane gelirinin 0-2.000₺ olduğunu belirten öğrencilerin yalnızca %4,9'u bir tarikata mensup olduğunu ifade etmiştir. Bu oran, diğer gelir gruplarındaki öğrencilerin oranına göre oldukça düşüktür.

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğrencileri, diğer iki üniversiteye oranla daha düşük tarikat mensubiyeti oranına sahiptir. Bunun yanında üniversite öncesinde hayatının en uzun dönemini köyde geçiren öğrencilerin oranı ile en düşük gelir grubuna dahil olan öğrencilerin oranı da bu iki üniversitede Marmara ve İstanbul Üniversitesi öğrencilerine göre daha yüksektir. Bu durum yukarıda verilen bilgileri doğrular niteliktedir. Bir diğer deyişle Recep Tayyip Erdoğan ve Uşak Üniversitesi'ndeki öğrencilerin tarikat mensubiyetlerinin düşüklüğü, köy kökenli öğrencilerin ve ortalama hane geliri düşük öğrencilerin oranlarıyla açıklanabilir.

Tarikat mensubiyeti ile ilgili bulgularda dikkat çeken bir diğer nokta, ebeveynlerin eğitim seviyeleriyle ilgilidir. Okuma yazma bilmeyen veya okur yazar olan anne babaların çocuklarında yüksek olan tarikata mensubiyet ve sempati duyma oranları,

ilkokul ve ortaokul mezunu ebeveynlerin çocuklarında büyük bir düşüş gösterirken lise ve üniversite mezunu ebeveynlerin çocuklarında tekrar yükselişe geçmektedir. Özellikle lisans ve lisansüstü eğitim alan ebeveynlerin çocuklarının tarikatlara sempati duyma oranlarının diğer eğitim düzeylerine sahip ailelerin çocuklarına nazaran yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, “ebeveynlerin eğitim seviyesi yükseldikçe öğrencilerin tarikatlara mensubiyeti ve sempati duyma oranı düşüş gösterir” şeklindeki varsayımımız doğrulanamamıştır.

Araştırmanın sonuçlarında dikkat çekici bir diğer konu ise, Mehdi ve Deccal inancının tarikat inancını da aşan bir kapsama sahip olmasıdır. Katılımcıların yalnızca %10,9'luk bir diliminin herhangi bir tarikata mensubiyeti var iken Mehdi ve Deccal inancı söz konusu olduğunda bu oran %70,9'a çıkmaktadır. Bazı sahih hadis kaynaklarında Mehdi ile ilgili ifadelerin yer almasından dolayı Diyanet'in mehdi inancını reddetmediğini daha önce de zikretmiştik. Bununla beraber, insan psikolojisinin bir kurtarıcı fikrine yatkın olması da kurtarıcı inancının bu denli yaygın olmasını açıklayabilir.

Bu araştırmanın en mühim iki konusundan biri olan ilahiyat fakültesi eğitiminin mehdi inancına olan etkisine bakıldığında ise Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranlarının, araştırmanın başında da varsayıldığı üzere sınıf düzeyi yükseldikçe azaldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranlarının üniversite eğitiminden önce hayatının en uzun dönemini şehir ve büyükşehirlerde geçiren öğrencilerde düşük çıkması öngörülmüştü. Ancak anket sonuçlarına göre bu oran, hayatının en uzun dönemini köyde geçiren öğrencilerde en düşük çıkmış olup bu konudaki varsayımımız doğrulanamamıştır. Özet olarak genel modernleşme politikalarına rağmen tarikata olan ilginin ve mehdi inancının ilahiyat öğrencileri arasında önemini koruduğunu söyleyebiliriz.

Müfredata yönelik soruya verilen yanıtlar göz önüne alındığında, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun uygulanan müfredattan memnun olmadığı tespit edilmiştir. Bu da üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Öğrencilerin beklentilerini karşılayamayan ilahiyat programının içerik ve kapsam bakımından revize edilmesi ve genişletilmesi gerektiği açıktır.

Nicel yönteme dayalı bilimsel çalışmalar toplumsal konuları veya toplumsal sorunları sebep sonuç ilişkisi içinde istatistik bilimi hesaplamaları ile matematiksel veriler halinde ortaya koymayı amaçlar. Ancak matematiksel veriler belli durumlara göre veya belli kriterlere göre anlam kazanır. Dolayısıyla yaptığımız anket çalışması sonucunda ilahiyat fakültesi ğrencilerinin bir tarikata mensup olma oranları veya Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanma oranları ile ilgili elde ettiğimiz sonuçları değerlendirebilmemiz için öncelikle konu ile ilgili temel doğruluk kriterimizin ne olduğu ya da ne olması gerektiği konusunda bir karar vermemiz gerekir.

İslam tarihinde tekke ve medreseler her zaman varlıklarını korumuşlardır. Yine bir çok medrese mderrisinin aynı zamanda tarikat ehli olduklarını biliyoruz. Bunun yanında din sosyolojisi kitaplarında din olgusunun beş temel boyutlarından bir tanesinin "tecrübi/duygusal boyut" olduğundan bahsedilir. İster vahiy kökenli dinler olsun ister siyasal ideolojiler olsun, hatta günümüzdeki futbol taraftarlığı olsun, inanç konusu olan her sistemin insanlar üzerinde mutlaka duygusal düzeyde bir takım tezahürleri olur. Bir başka ifade ile dinin bilgi boyutu kadar psikolojik boyutunun da önemli olduğu kabul edilir. Gerçekten her inanç sisteminin bütün emir ve yasakları bilgi boyutunda öğrenilir/bilinirken, değerleri itibariyle içselleştirilerek duygu boyutunda yaşanır. İnsanların bilgi düzeyinde bildikleri inanç sistemlerini bilmenin yanında içselleştirerek duygusal düzeyde de hissederler, tecrübe ederler ve yaşarlar. Bilgi düzeyindeki eğitim ihtiyaı gibi duygusal düzeydeki bu içselleştirme ve tecrübe etme ihtiyaı bir takım eğitim kurumlarını zorunlu kılar. Gerek tarihsel açıdan İslam geleneği gerek din sosyolojisi veya din psikolojisinde zikredilen dinin bu tecrübi/duygusal yönünü göz önüne alırsak İslam dinindeki tarikat olgusunu da dinin doğal bir unsuru olarak kabul etmek mümkündür. İnsanlar bilgi düzeyindeki ihtiyaçlarını eğitim kurumlarından ve bu kurumlarda eğitim almış uzman kişilerden; duygu düzeyindeki ihtiyaçlarını da tarikat kurumlarından karşılamaları doğal bir durumdur. Bu durumda yüksek din eğitimi alan öğrencilerin de aynı Şekilde tarikat bağlılıkları doğal bir durum olarak kabul edilebilir. Bu durumda ilahiyat ğrencilerinin % 10,7 oranındaki küçük bir kısmının tarikata mensup olma veya %29,8'lik bir tarikata sempati duyma oranının düşük olduğu söylenebilir.

Din sosyolojisi veya din psikolojisi kitaplarının dinin "tecrübi/duygusal" özelliği üzerinde vurgu yapmalarına karşın günümüz modernist rasyonel bakış açısı içinde tarikat olgusu genel anlamda arızı kurumlar olarak görülebilmektedir. Modernleşme süreci ile birlikte ölkemizde de bu tutumun öne çıktığı günümüz ifadesi ile tarikat ile ilahiyat kurumlarının bir karşıtlık ilişkisi içinde değerlendirilmeye başlandığı görölmektedir. Bu bakış açısı içinde tarikat bağlılığı kadar mehdi inancı da rasyonel bulunmaz. Bu açıdan bakıldığında ise mevcut oranların yüksek olduğu düşünülebilir.

Kısaca anket çalışmasında elde ettiğimiz veriler, öğrencilerin cevap vermedeki samimiyetleri ölçüsünde güvenilir/objektif veriler olmakla birlikte bu objektif matematiksel verilerin değerlendirilmesi, tarikat olgusu ile ilgili subjektif kabullere bağlı kişiden kişiye değişecek bir yorumlama olayıdır. Bizim bu konuda hüküm belirten bir değerlendirme yapmamızın doğru olmayacağı açıktır. Günümüzde tartışmalı birer konu olarak her daim gündemdeki yerlerini koruyan tarikat ve mehdilik ile ilgili çok daha geniş çalışmalar yapılması gerekmektedir.

REFERANSLAR

- Akarsu, A. (2015). *İlahiyat fakültesi öğrencilerinin cemaat algılarının dünya görüşlerine etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktaş, A., & Sümer, N. (2018). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mehdi Algısı (Siirt Üniversitesi Örneği). *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, 5(1), s. 73-96.
- Akyüz, N. (2007). *Dinînin örgütsel iklimi dinî gruplar*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aygan, F. (2016). Bir İnanç Olarak Geleceğe Dönük Kurtarıcı Beklentisinin Apokaliptik Temelleri - Mesih/Mehdi Tasavvuruna İlişkin Bir Analiz. M. Y. Yaşar, & H. İ. Delen (Dü) içinde, *Halkın soruları bağlamında günümüz inanç problemleri sempozyumu* (s. 121-143). İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- Bulut, R. (2020). İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Dinî Gruplar Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir Araştırma. *Dinbilimleri akademik araştırma dergisi*, 20(1), s. 359-395.
- Cebeci, S., Cevherli, K., Doğruyol, F., Çakmaktaş, B., & Özli, Z. (2019). Dinî Grupların Birey ve Toplum Üzerindeki Etkileri: İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Türkiye din eğitimi araştırmaları dergisi*(8), s. 69-88.
- Ceyhan, S. (2018). Giriş: Tarikat ve Tekke Kavramlarına Dair. S. Ceyhan (Dü.) içinde, *Türkiye'de tarikatlar: tarih ve kültür* (s. 27-54). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Coşkun, A. (2003). İslam'da Kurtuluş Düşüncesi ve Mehdilik. A. Coşkun (Dü.) içinde, *Mesih'i beklerken* (s. 162-165). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Çelebi, İ. (2019). İslamiyet'te Deccal. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 9, s. 69-72). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çınar, M. (2014). Bir Kurtarıcı Modeli Olarak Mehdi ve Mehdilik. *Diyanet aylık dergi*(277), 25-27.

- Çınar, M. (2016a). D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Bağlamında Mehdilik. M. Y. Yaşar, & H. İ. Delen (Dü) içinde, *Halkın sorunları bağlamında günümüz inanç problemleri sempozyumu* (s. 108-120). İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- Çınar, M. (2016b). *Tarihte ve günümüzde Mehdilik*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Darbe Komisyonu'ndan cemaat uyarısı*. (2017, Mayıs 30). Mart 27, 2021 tarihinde <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1512594-darbe-komisyonundan-cemaat-uyarisi> adresinden alındı
- Demirci, K. (2019). Deccal. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 9, s. 67-69). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Diyanet İşleri Başkanı Görmez, NTV'ye konuk oldu...* (2016, Ağustos 30). Mart 26, 2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=3SqTC-QR53M> adresinden alındı
- Durmuş, M. A. (2015). *Mitolojik kurtarıcı Mehdi*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Düzgüner, S. (2017). Dinî Gruplara Yönelmenin Psiko-sosyal Analizi. Y. Ş. Yavuz (Dü.) içinde, *Beklenen kurtarıcı inancı* (s. 281-290). İstanbul: KURAMER Yayınları.
- el-Berzenci, M. b.-H. (2016). *Kıyamet alametleri*. (N. Erdoğan, Çev.) İstanbul: Pamuk Yayıncılık.
- Eraydın, S. (2017). *Tasavvuf ve tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Fırlı, E. R. (1981). Mesih ve Mehdi inancı üzerine (mezhepler tarihi açısından bir bakış). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(25), 179-214.
- Gün, F. (2017). Mehdilik İnancı Üzerine Bir İnceleme. *Artuklu akademi*, 4(1), 99-130.
- Günay, Ü. (2000). *Din sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ü., & Ecer, A. V. (1999). *Toplumsal değişme, tasavvuf, tarikatlar ve Türkiye*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2006). *Hıristiyanlık*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2017). *Din ve inanç sözlüğü*. Konya: Vadi Yayınları.

- Gürkan, S. L. (2016). *Anahatlarıyla Yahudilik*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2016). İslam öncesi dinlerde beklenen kurtarıcı. M. Bulgen (Dü.) içinde, *Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri-1* (s. 95-101). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2017). Beklenen kurtarıcı inancının İslam öncesi dinî arka planı. Y. Ş. Yavuz (Dü.) içinde, *Beklenen Kurtarıcı İnancı* (s. 41-61). İstanbul: KURAMER Yayınları.
- İlhan, A. (1993). *Mehdilik*. İzmir: Beyan Yayınları.
- İslam'da mehdilik anlayışı var mıdır?* (2016, Ekim 24). Mart 27, 2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=nnRTPwPIMGg> adresinden alındı
- Kara, M. (1995). *Tasavvuf ve tarikatlar tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karlı, N. (2019). FETÖ Darbe Girişiminin Gençlerin Din ve Cemaat Algısı Üzerindeki Etkisi: Trabzon İlahiyat Fakültesi Örneği. *bilimname*, 2019(37), s. 1187-1210.
- Kontrol ve rehberlik mekanizması kurulmalı*. (2018, Ağustos 10). Mart 27, 2021 tarihinde <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/11846/kontrol-ve-rehberlik-mekanizmasi-kurulmalidir> adresinden alındı
- Köse, A. (2011). *Milenyum Tarikatları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- New Pew Forum Report Describes Unity and Diversity of Islam Around the Globe*. (2012, Ağustos 9). Mart 27, 2021 tarihinde <https://www.pewforum.org/2012/08/09/new-pew-forum-report-describes-unity-and-diversity-of-islam-around-the-globe/> adresinden alındı
- Ocak, A. Y. (1997). İslam, Tasavvuf ve Tarikatlar. *Türkiye günlüğü*(45), 11-20.
- Öngören, R. (2011). Tarikat. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 95-105). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sarıçioğlu, E. (2010). *Mehdi gelecek mi? Dinlerde Mehdi tasavvurları*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Sarıtoprak, Z. (1997). *İslam inancı açısından nuzül-i İsa meselesi*. İzmir: Çağlayan Yayınları.

- Şimşek, Ö. (2019). *Mehdilik ve nüzûl-i İsa tartışmaları*. Ankara: Fecr Yayınları.
- TBMM Darbe Girişimini Araştırma Komisyonu Raporu. (2017, Mayıs 26).
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya.getir?pDosyaAdi=F-1973742530_FET%D6.doc adresinden alındı
- Türer, O. (2019). *Ana hatlarıyla tasavvuf tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Utku, N. Ş. (2017). Beklenen Kurtarıcı İnancının Siyasî-Dinî İdeoloji Olarak Ortaya Çıkışı. Y. Ş. Yavuz (Dü.) içinde, *Beklenen kurtarıcı inancı* (s. 61-86). İstanbul: KURAMER Yayınları.
- Waardenburg, J. (2004). Mesih. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 29, s. 306-309). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Wach, J. (1987). *Din sosyolojisine giriş*. (B. İnandı, Çev.) Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Wach, J. (1990). *Din Sosyolojisi*. (Ü. Günay, Çev.) Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Wach, J. (2003). Dinler tarihi ve din felsefesinde kurtarıcı veya kurtuluş. A. Coşkun (Dü.) içinde, *Mesih'i Beklerken* (A. Coşkun, Çev., s. 146-161). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Yapıcı, A., & Kalgı, M. E. (2017). Dinî Gruplara Mensubiyeti Etkileyen Sosyo-Psikolojik Faktörler: Şanlıurfa Selefileri Örneği. K. Ataman, İ. Güler, & V. Bilgin (Dü) içinde, *Dinî gruplar, siyaset ve bürokrasi* (s. 117-143). Bursa: Emin Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2003). İslâm İnancında Mehdî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 28, s. 371-374). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2016). Mehdi İnancının İslam Akaidindeki Yeri. M. Bulğen (Dü.) içinde, *Tarihten günümüze tartışmalı inanç meseleleri-1* (s. 21-29). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yıldız, A. (2017). İnanç Özgürlüğü Açısından Dinî Gruplar ve Diyanet İşleri Başkanlığı. K. Ataman, İ. Güler, & V. Bilgin (Dü) içinde, *Dinî Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi* (s. 509-519). Bursa: Emin Yayınları.
- Yılmaz, H. K. (2016). *Ana hatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Yücel, A. (2016). Mehdi İnancı ile İlgili Rivayetlerin Bilgi Değeri. M. Bulęen (Dü.) içinde, *Tarihten günümüze tartışmalı inanç meseleleri-1* (s. 31-45). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Zengin, F. (2017). "Beklenen Kurtarıcı İnancının Siyasî-Dinî İdeoloji Olarak Ortaya Çıkışı" Başlıklı Tebliğin Müzakeresi. Y. Ş. Yavuz (Dü.) içinde, *Beklenen kurtarıcı inancı* (s. 481-483). İstanbul: KURAMER Yayınları.

EKLER

EK A: Anket Formu

TARİKAT VE MEHDİ ALGISI ARAŞTIRMASI

Değerli katılımcı,

Bu anket formu, İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde, yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bilimsel bir araştırmanın ana parçasıdır. Bu anket, İlahiyat fakültesi öğrencilerinde tarikat ve mehdilik inancı eğilimini ölçmek üzere hazırlanmıştır. Bu araştırmada soruların tamamı yaklaşık 10 dakikada cevaplanabilmektedir. Sorulara vereceğiniz cevaplara doğru ya da yanlış şeklinde bir değerlendirme yapılmayacaktır. Soruları eksiksiz ve içtenlikle cevaplandırmanız sağlıklı veri toplanabilmesi için son derece önemlidir.

Anket formuna isim veya sizi tanıtıcı herhangi bir bilgi yazmanız gerekmemektedir. Araştırmacının sizden beklentisi, sorulara kendi düşünceleriniz doğrultusunda samimi cevaplar vermenizdir. Cevaplarınız yalnızca bu araştırma için kullanılacak ve başka hiçbir kişi veya kurumla paylaşılmayacaktır. Anket formu için gerekli etik kurul onayı alınmıştır.

Bu araştırmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırmaya katılmama ya da herhangi bir anda araştırmadan çekilme hakkına sahipsiniz. Anket sorularını cevaplamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz şekilde yorumlanacaktır.

Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Ömer ÇAM

Soru ve öneriler için iletişim adresi:

xxxxx@ibnhaldun.edu.tr

1. Cinsiyetiniz

Kadın

Erkek

2. Yaşınız

18-2

2-3

3+

3. Medeni durumunuz

Bekar

Evli

Diğer:

4. Ortalama hane geliriniz

0-2.000 TL

2.001-5.000 TL

5.001-10.000 TL

10.001 TL ve üstü

5. Mezun olduğunuz lise

İmam Hatip Lisesi

Diğer:

6. Babanızın eğitim durumu

Okuma yazma bilmiyor

Okuma yazma biliyor

İlkokul

Ortaokul

Lise

Üniversite

Yüksek Lisans/Doktora

7. Annenizin eğitim durumu

Okuma yazma bilmiyor

Okuma yazma biliyor

İlkokul

Ortaokul

Lise

Üniversite

Yüksek Lisans/Doktora

8. Üniversite eğitiminizden önce hayatınızın en uzun dönemini geçirdiğiniz yeri nasıl tanımlarsınız?

Köy

Kasaba/İlçe

Şehir

Büyükşehir

9. Üniversite eğitiminizden önce hayatınızın en uzun dönemini geçirdiğiniz bölge hangisidir?

Akdeniz Bölgesi

Doğu Anadolu Bölgesi

Ege Bölgesi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi

İç Anadolu Bölgesi

Karadeniz Bölgesi

Marmara Bölgesi

Yurt dışı

10. Eğitim gördüğünüz üniversite

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

İstanbul Üniversitesi

Uşak Üniversitesi

Marmara Üniversitesi

11. Sınıfınız

Hazırlık

1. Sınıf

2. Sınıf

3. Sınıf

4. Sınıf

12. Üniversite eğitiminiz sırasında konakladığınız yer

Aile evi

Öğrenci evi

Cemaat - Tarikat evi

Cemaat - Tarikat yurdu

Devlet yurdu

Özel Yurt

Diğer:

13. Ailenizde herhangi bir tarikata mensup olan birey var mı?

Evet

Hayır

14. İlk (Çocukluk dönemi) dinî bilginizin kaynağı nedir? Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.

Aile ve sosyal çevre

Kişisel araştırmalar

Kuran kursu

Okul

Cemaat veya tarikat sohbetleri

Diğer:

15. Herhangi bir tarikata mensup musunuz?

Evet

Hayır

16. Herhangi bir tarikata sempatiniz var mı?

Evet

Hayır

17. Takip ettiğiniz veya örnek aldığımız yaşayan bir din adamı/dinî lider var mı?

Evet

Hayır

18. Aşağıdaki ifadelere hangi ölçüde katılıyorsunuz?

(Asla Katılmıyorum* Pek Katılmıyorum* Fikrim yok* Katılıyorum *Tamamen Katılıyorum)

"Tarikatlar dinî yaşantı için gereklidir."

"Tarikat ve cemaatler sosyal açıdan gereklidir."

"Tarikatlar dinî istismar etmektedir."

"Tarikatlar milli birlik ve beraberliğimiz için bir tehdit unsurudur."

"Tarikatlar devletin önemli mevkilerinde kadrolaşmaktadırlar."

"Kuran-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünneti dinî anlamak için yeterlidir."

"Bazı tarikat ve cemaatler maddi manevi ve siyasi istismar yapmaktadır."

"Günümüzde tarikatların çoğu ruhaniyetten ve otantik misyonundan uzaklaşarak dünyevileşmiştir."

"Günümüzde tarikatlar ikbal ve çıkar odağı haline gelmiştir."

"Tarikatlar İlahiyat Hocaları veya Diyanet mensuplarınca denetlenmelidir."

"Tarikatlar dinî yaşantı için gereklidir."

"Tarikat ve cemaatler sosyal açıdan gereklidir."

"Tarikatlar dinî istismar etmektedir."

"Tarikatlar milli birlik ve beraberliğimiz için bir tehdit unsurudur."

"Tarikatlar devletin önemli mevkilerinde kadrolaşmaktadırlar."

"Kuran-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünneti dinî anlamak için yeterlidir."

"Bazı tarikat ve cemaatler maddi manevi ve siyasi istismar yapmaktadır."

"Günümüzde tarikatların çoğu ruhaniyetten ve otantik misyonundan uzaklaşarak dünyevileşmiştir."

"Günümüzde tarikatlar ikbal ve çıkar odağı haline gelmiştir."

"Tarikatlar İlahiyat Hocaları veya Diyanet mensuplarınca denetlenmelidir."

19. Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanıyor musunuz?

Evet inanıyorum

Hayır inanmıyorum

Fikrim yok

Diğer:

20. Şu anda dünyada bir Mehdi veya Deccal'ın var olduğuna inanıyor musunuz?

Evet inanıyorum

Hayır inanmıyorum

Fikrim yok

Diğer:

21. Eğer Mehdi veya Deccal inancına sahipseniz, bu inancınızın kaynağı nedir?

(Eğer Mehdi veya Deccal inancına sahip değilseniz bu soruyu boş bırakabilirsiniz.)

Kuran-ı Kerim

Hadisler

Kuran-ı Kerim ve Hadisler

Din Adamları

Fikrim yok

Diğer:

22. Gelecekte dünyada bir Mehdi veya Deccal'ın ortaya çıkacağına inanıyor musunuz?

Evet inanıyorum

Hayır inanmıyorum

Fikrim yok

Diğer:

23. Mehdilikle ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi sizin için en uygundur?

"Önceden inanmıyordum, hala inanmıyorum."

"Önceden inanmıyordum, şimdi inanıyorum"

"Önceden inanıyordum, şimdi inanmıyorum."

"Önceden inanıyordum, hala inanıyorum."

Fikrim Yok

Diğer:

24. Aşağıdaki ifadelerden hangisi veya hangileri sizin için en uygundur? Birden fazla seçebilirsiniz.

"Mehdi ve deccal gibi kıyamet alametleri haklıdır, inanmayan dinden çıkar."

"Mehdi ve Deccal gibi inançlar İslam'ın temel unsuru değildir, inanmayan dinden çıkmaz."

"Mehdi ve Deccal inancı tarikatların masum inananları istismar etmek için kullandıkları elverişli araçlardır."

"Mehdi ve Deccal gibi kıyamet alametlerine inanmayanlara saygı duyuyorum."

"Mehdi ve Deccal gibi inançlar İsrailiyat veya uydurmadır, sağlam delillere dayanmaz."

Fikrim yok

Diğer:

25. İlahiyat fakültelerinin mevcut müfredatı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Birden fazla tercih işaretleyebilirsiniz.

Yeterli buluyorum

Yetersiz buluyorum, İslami ilimlere (Kuran, Hadis, Fıkıh, Tefsir vb.) daha fazla ağırlık verilmelidir.

Felsefe grubu dersleri (Psikoloji, Pedagoji, Sosyoloji, Dinler Tarihi, vb.) açısından yetersiz buluyorum.

Musiki, sanat ve edebiyat açısından zayıf buluyorum.

Diğer:

26. Eğer Mehdi ve Deccal gibi bir inanca sahip değilseniz, böyle bir inanca sahip insanlar ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi sizin için en uygundur?

(Eğer Mehdi veya Deccal inancına sahipseniz bu soruyu boş bırakabilirsiniz.)

"Saygı duyuyorum."

"Psikolojik sorunları olduğunu düşünüyorum."

"Tarikat veya cemaat mensupları tarafından manipüle edilmişlerdir."

Fikrim Yok

Diğer:

EK B

Evrak Tarih ve Sayısı: 21/12/2020-1205

T.C.
İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Başkanlığı

Sayı : 71395021-020-E.
Konu : Ömer ÇAM-Etik Kurul Kararı

İLGİLİ MAKAMA

Kurulumuza başvuran Ömer ÇAM'ın "Tarikat Ve Mehdi Algısı Araştırması" isimli projesi; amaç, araştırma türü, veri toplama araçları, süreç ve işlemler, veri analizleri dikkate alınmak suretiyle 14.12.2020 tarihinde değerlendirilerek 2020/27-2 karar numarası ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi arz/rica ederim.

e-imzalıdır

Prof. Dr. Ali YEŞİLİRMAK
Başkan

21/12/2020 Sekreter

Neslihan PALA

Evrak Doğrulmak İçin : http://belge.ibnhaldun.edu.tr/en/Vison/Validate_Doc.aspx?V=BENNLV91

Adres: Başak Mah. Ordu Cad. No:3 P.K. 34480 Başakşehir / İstanbul
Telefon: 0212 692 0212 Faks: 0212 551 6464
KEP: ibn@hs01.kep.tr e-Posta: info@ibu.edu.tr Elektronik AÇ: www.ibu.edu.tr

Bilgi için: Neslihan Pala
Unvanı: Sekreter

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK B: Etik Kurul Onayı

EK C

EK C: Çalışma Yapılan Okulların Kontenjanları²⁰

	Öğrenci Sayıları				Toplam
	Kız	%	Erkek	%	
İstanbul Üniversitesi	1043	56,02	819	43,98	1862
Marmara Üniversitesi	1246	55,90	983	44,10	2229
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1260	65,76	656	34,24	1916
Uşak Üniversitesi	758	59,17	523	41,53	1281
TOPLAM	4307	59,10	2981	40,90	7288

²⁰ Bu veriler yokatlas.yok.gov.tr'den derlenmiştir.

EK D

EK D. 1: İlahiyat Programları ve Kontenjanlar²¹

		Kız	%	Erkek	%	Toplam
1	Akdeniz Üniversitesi	412	52,90	367	47,10	779
2	Amasya Üniversitesi	302	64,80	164	35	466
3	Amasya Üniversitesi (İ.Ö.)	238	55,40	192	44,70	430
4	Ankara Üniversitesi	885	59,30	608	40,70	1493
5	Ardahan Üniversitesi	79	51,60	74	48,40	153
6	Artvin Çoruh Üniversitesi	290	52,50	262	47,50	552
7	Atatürk Üniversitesi	814	68,00	383	32,00	1197
8	Atatürk Üniversitesi (İ.Ö.)	549	63,20	320	36,80	869
9	Bahşehir Üniversitesi	371	54,90	305	45,10	676
10	Bayburt Üniversitesi	589	67,40	285	32,60	874
11	Bayburt Üniversitesi (İ.Ö.)	299	55,30	242	44,70	541
12	Bingöl Üniversitesi	323	64,20	180	35,80	503
13	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	442	72,60	167	27,40	609
14	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (İ.Ö.)	322	61,80	199	38,20	521
15	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	391	49,10	405	50,90	796
16	Bursa Uludağ Üniversitesi	1090	58,00	788	42,00	1878
17	Bursa Uludağ Üniversitesi (İ.Ö.)	602	63,90	340	36,10	942
18	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	581	58,50	413	41,60	994
19	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (İ.Ö.)	381	51,90	353	48,10	734
20	Çukurova Üniversitesi	614	61,70	381	38,30	995
21	Çukurova Üniversitesi (İ.Ö.)	423	55,80	335	44,20	758
22	Dicle Üniversitesi	901	63,20	524	36,80	1425
23	Dicle Üniversitesi (İ.Ö.)	130	44,70	161	55,30	291
24	Dokuz Eylül Üniversitesi	569	47,80	621	52,20	1190
25	Dokuz Eylül Üniversitesi (İ.Ö.)	352	42,30	480	57,70	832
26	Düzce Üniversitesi	420	72,00	163	28,00	583
27	Düzce Üniversitesi (İ.Ö.)	55	67,10	27	32,90	82
28	Erciyes Üniversitesi	885	65,10	474	34,90	1359
29	Erciyes Üniversitesi (İ.Ö.)	624	67,50	301	32,50	925
30	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	519	73,00	192	27,00	711
31	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	460	62,10	281	37,90	741
32	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (İ.Ö.)	397	57,20	297	42,80	694
33	Fırat Üniversitesi	805	66,60	403	33,40	1208

²¹ Bu veriler <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=21300> sitesinden derlenmiştir.

34	Fırat Üniversitesi (İ.Ö.)	436	58,00	316	42,00	752
35	Gaziantep Üniversitesi	458	62,30	277	37,70	735
36	Gaziantep Üniversitesi (İ.Ö.)	327	58,40	233	41,60	560
37	Gümüşhane Üniversitesi	416	66,70	208	33,30	624
38	Gümüşhane Üniversitesi (İ.Ö.)	304	53,70	262	46,30	566
39	Hakkari Üniversitesi	190	49,20	196	50,80	386
40	Harran Üniversitesi	923	70,60	385	29,40	1308
41	Harran Üniversitesi (İ.Ö.)	248	61,10	158	38,90	406
42	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	138	54,80	114	45,20	252
43	Hitit Üniversitesi	433	67,30	210	32,70	643
44	Hitit Üniversitesi (İ.Ö.)	348	59,30	239	40,70	587
45	Iğdır Üniversitesi	491	56,80	373	43,20	864
46	Iğdır Üniversitesi (İ.Ö.)	507	67,20	248	32,90	755
47	İnönü Üniversitesi	610	68,90	276	31,20	886
48	İnönü Üniversitesi (İ.Ö.)	507	67,20	248	32,90	755
49	İstanbul Üniversitesi	662	56,20	516	43,80	1178
50	İstanbul Üniversitesi (İ.Ö.)	381	55,70	303	44,30	684
51	Kafkas Üniversitesi	460	50,40	452	49,60	912
52	Kafkas Üniversitesi (İ.Ö.)	249	42,90	331	57,10	580
53	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	758	69,00	341	31,00	1099
54	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (İ.Ö.)	481	61,80	297	38,20	778
55	Karabük Üniversitesi	471	53,00	418	47,00	889
56	Karabük Üniversitesi (İ.Ö.)	374	51,00	360	49,10	734
57	Kastamonu Üniversitesi	353	52,90	314	47,10	667
58	Kastamonu Üniversitesi (İ.Ö.)	236	49,90	237	50,10	473
59	Kırklareli Üniversitesi	340	57,50	251	42,50	591
60	Kırklareli Üniversitesi (İ.Ö.)	236	49,90	237	50,10	473
61	Kilis 7 Aralık Üniversitesi	379	69,50	166	30,50	545
62	Kilis 7 Aralık Üniversitesi (İ.Ö.)	243	67,30	118	32,70	361
63	Kocaeli Üniversitesi	361	72,60	136	27,40	497
64	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	414	71,30	167	28,70	581
65	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (İ.Ö.)	231	57,30	172	42,70	403
66	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi	101	64,70	55	35,30	156
67	Marmara Üniversitesi	976	58,00	708	42,00	1684
68	Marmara Üniversitesi (İ.Ö.)	270	49,50	275	50,50	545
69	Necmettin Erbakan Üniversitesi	923	63,90	522	36,10	1445
70	Necmettin Erbakan Üniversitesi (İ.Ö.)	584	67,10	287	33,00	871
71	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	368	63,10	215	36,90	583
72	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	639	55,30	516	44,70	1155
73	Ondokuz Mayıs Üniversitesi (İ.Ö.)	472	57,90	343	42,10	815
74	Ordu Üniversitesi	292	53,10	258	46,90	550
75	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	330	58,60	233	41,40	563

76	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (İ.Ö.)	284	50,40	280	49,70	564
77	Pamukkale Üniversitesi	401	63,00	236	37,10	637
78	Pamukkale Üniversitesi (İ.Ö.)	59	53,20	52	46,90	111
79	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	723	67,10	354	32,90	1077
80	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (İ.Ö.)	537	64,00	302	36,00	839
81	Sakarya Üniversitesi	714	65,20	382	34,90	1096
82	Sakarya Üniversitesi (İ.Ö.)	579	65,60	304	34,40	883
83	Siirt Üniversitesi	404	56,80	307	43,20	711
84	Siirt Üniversitesi (İ.Ö.)	309	54,60	257	45,40	566
85	Sinop Üniversitesi	279	51,30	265	48,70	544
86	Sinop Üniversitesi (İ.Ö.)	199	47,60	219	52,40	418
87	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	580	70,40	244	29,60	824
88	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (İ.Ö.)	382	56,30	297	43,70	679
89	Süleyman Demirel Üniversitesi	728	63,60	417	36,40	1145
90	Süleyman Demirel Üniversitesi (İ.Ö.)	495	61,20	314	38,80	809
91	Şirnak Üniversitesi	280	49,50	286	50,50	566
92	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	407	63,40	235	36,60	642
93	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (İ.Ö.)	134	50,80	130	49,20	264
94	Trabzon Üniversitesi	589	62,10	360	37,90	949
95	Trabzon Üniversitesi (İ.Ö.)	272	58,10	196	41,90	468
96	Trakya Üniversitesi	324	59,90	217	40,10	541
97	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	781	62,60	466	37,40	1247
98	Yozgat Bozok Üniversitesi	440	68,40	203	31,00	643
99	Yozgat Bozok Üniversitesi (İ.Ö.)	318	60,80	205	39,20	523
100	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	430	64,40	238	35,60	668
101	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi (İ.Ö.)	332	56,40	257	43,60	589
102	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Burslu)	10	37,00	17	63,00	27
103	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (%50 İndirimli)	15	55,60	12	44,40	27
TOPLAM		44087	60,33	28987	36,67	73074

EK D. 2: İslami İlimler Programları ve Kontenjanlar²²

		Kız	%	Erkek	%	Toplam
1	Adıyaman Üniversitesi	253	59,50	172	40,50	425
2	Afyon Kocatepe Üniversitesi	420	67,90	199	32,20	619
3	Afyon Kocatepe Üniversitesi (İ.Ö.)	343	64,70	187	35,30	530
4	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	399	52,40	363	47,60	762
5	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi (İ.Ö.)	125	55,60	100	44,40	225
6	Aksaray Üniversitesi	471	61,60	294	38,40	765
7	Aksaray Üniversitesi (İ.Ö.)	335	54,20	283	45,80	618
8	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	60	65,20	32	34,80	92
9	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	450	65,00	242	35,00	692
10	Bartın Üniversitesi	429	64,70	234	35,30	663
11	Bartın Üniversitesi (İ.Ö.)	201	51,50	189	48,50	390
12	Batman Üniversitesi	393	55,70	313	44,30	706
13	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	152	74,20	53	25,90	205
14	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi (İ.Ö.)	42	70,00	18	30,00	60
15	Bitlis Eren Üniversitesi	249	58,50	177	41,60	426
16	Çankırı Karatekin Üniversitesi	133	65,20	71	34,80	204
17	Çankırı Karatekin Üniversitesi (İ.Ö.)	100	56,50	77	43,50	177
18	Gaziantep İslam Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi	70	66,70	35	33,30	105
19	Giresun Üniversitesi	341	69,30	151	30,70	492
20	Giresun Üniversitesi (İ.Ö.)	241	59,20	166	40,80	407
21	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	520	59,10	360	40,90	880
22	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	321	70,20	136	29,80	457
23	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (İ.Ö.)	211	67,20	103	32,80	314
24	Kayseri Üniversitesi	51	71,80	20	28,20	71
25	Kırkkale Üniversitesi	281	66,90	139	33,10	420
26	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	125	66,10	64	33,90	189
27	Mersin Üniversitesi	30	48,40	32	51,60	62
28	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	39	48,80	41	51,30	80
29	Muş Alparslan Üniversitesi	572	61,40	359	38,60	931
30	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	365	64,40	202	35,60	567
31	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi (İ.Ö.)	199	62,60	119	37,40	318
32	Selçuk Üniversitesi	168	62,90	99	37,10	267
33	Selçuk Üniversitesi (İ.Ö.)	159	72,00	62	28,10	221
34	Uşak Üniversitesi	473	61,20	300	38,80	773
35	Yalova Üniversitesi	33	75,00	11	25,00	44
36	İbn Haldun Üniversitesi (Burslu)	37	52,10	34	47,90	71
37	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (Burslu)	71	68,30	33	31,70	104

²² Bu veriler <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=21300> sitesinden derlenmiştir.

38	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (%50 İndirimli)	68	73,90	24	26,10	92
TOPLAM		8930	61,91	5494	38,10	14424

EK D. 3: İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri Toplam Kontenjanları

	Kız	%	Erkek	%	Toplam
İLAHİYAT	44087	60,33	28987	36,67	73074
İSLAMİ İLİMLER	8930	61,91	5494	38,10	14424
TOPLAM	53017	60,6	34481	39,4	87498

ÖZGEÇMİŞ

Ad ve Soyad:

Ömer Çam

Eğitim:

2012 – 2017 İlahiyat Fakültesi, Marmara Üniversitesi, Türkiye

2017 – Din Bilimleri Yüksek Lisans, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

